

УЖК

Український журнал

11 | 2007

ціна 30 Кб

Глухі і голодні

Розкулачка і комуна: сестри-
мойри Великого Голоду

Стабільність або зрада?

GŁÓD
NA UKRAINIE
GO PRZYSZYN

Тема:

1932–33

Кінець російської губернії

➤ Не буду перед вами нічого вдавати. Мене дуже втішило, що в польських виборах переміг кашуб Дональд Туск. Тішить і те, що колишній президент Александр Квасневський мав змогу з посмішкою на устах заявити: „Четверта Річ Посполита по двох роках померла“. Тішуся також і з того, що нині вже „колишній“ прем'єр Ярослав Качинський зі злістю в своїх маленьких очках змушений був визнати: „Ми потерпіли поразку“.

Тішуся, дійсно дуже тішуся. Відчуваю радість таку, яку відчував останньо в 1998-му, коли у Словаччині поніс поразку Мечіар. Або тоді, коли чотирма роками пізніше, завдяки невідомо якому диву, чотири словацькі прореформі партії отримали достатньо голосів, аби Мікулаш Дзурінда зміг організувати коаліцію, яка перетворила сплячу країну на державу „економічного чуда“.

Маю надію, що так само, як там і тоді, тут і тепер, у Польщі, здійсниться моє передчуття п'ятирічної давнини щодо Словаччини. Тоді, по кількох днях після виборів, мій головний редактор сказав мені, що з метою економії грошей планується відмінити посаду постійного кореспондента, і що мені доведеться повертатися в Прагу. „Там, – сказав він, – однаково нічого цікавого вже не відбуватиметься“. „Тут нарешті все лише починається, побачиш!“ – відповів йому я і нікуди з Братислави не рухнувся. Тоді я не міг знати, що за кілька днів отримаю чудову пропозицію. Тоді я достеменно знав лише те, що виїхавши, можу багато втратити.

У Варшаві створювати постійний пост кореспондента мої працедавці справді не збираються. Тобто я тут напевно не залишусь, хоч не казатиму, ніби мені було б нецікаво на кілька років затриматись у цьому прекрасно негарному місті над Віслою. Вірю, що тут нарешті теж почнуть відбуватися важливі речі. Принаймні, не подібні на те, що діялося тут останні два роки, коли владу тримав Ярослав Качинський, і коли іноді доводилося соромитися навіть просто за те, що пишеш про Польщу. Тепер є всі підстави сподіватися, що одна з найвідсталіших країн Євросоюзу перетвориться з часом на нормальну європейську державу. Державу, з якої не виїжджатимуть на заробітні мільйони громадян. Державу, переїхатися якою з кінця в кінець буде і цікаво, і не страшно (бо останній, хто будував тут автобани, був Гітлер). Державу, де за 100 км від столиці єдиним авторитетом не буде місцевий священик, а єдиною культурною подією – телебачення і свята літургія.

Тішуся, що Дональд Туск обіцяв усе це змінити. Що відійшли в небуття два роки, упродовж яких брати Качинські цікавилися лише історією, а ще – невпинно, знову і знову викривали довкола себе підступні змови; ділили поляків на добрих і поганих, зосередивши в своїх руках таку владу, якої в демократичній Польщі до них іще не мав ніхто. Зрештою, тішуся просто, що після цих дивних, дуже дивних двох років Польщею керуватиме хтось нормальний.

Може, полякам ці два роки прожити було необхідно. Принаймні, аби зрозуміти, що те, чи хтось двадцять років тому був агентом – справа, звичайно важлива, але це не дає жодних підстав сьогодні трактувати таку людину як закінченого негідника і небезпеку для суспільства. Полякам було потрібно, щоб зняли фільм про Катинь, під час якого можна пережити свої військові травми, подібні до тих, які пережили українці. Може, потрібно було і те, щоб до влади прийшов діяч на кшталт Ярослава Качинського, який хоч і боровся проти комуністичної диктатури, але своїми диктаторськими нахилами не поступався комуністам, і за два роки своєї влади злавав стільки демократичних засад, скільки не дозволив собі жоден із (пост)комуністів, що правили Польщею після 1989 року.

Полякам, може, потрібно було і щоби покидьки польського політикуму – „Самооборона“ Анджея Леппера та „Ліга польських родин“ Романа Гертиха – трохи „попрацювали“ в коаліції. Щоб пересвідчитися: Польща з такими лідерами виглядає смішно і жалюгідно; а Леппер, Гертих і брати Качинські за кілька років перетворили б Польщу на подоби нового російського табору, дарма що вимахували би при тому польськими прапорами.

Я щасливий, що час, коли доводилося червоніти за Польщу, тривав лише два роки. Перед виборами в Києві один із лідерів „Нашої України“ сказав, що був би радий, якби Україна посулася туди, де є нині Польща. І тоді, признаюсь, я трохи злякався. Але я щасливий, що нині вже цього боятися не мушу.

Лубош Палата, Варшава

В нашому просторі

Іван Курах: *Głód na Ukrainie i jego przyczyny*. Проект книжкової обкладинки, архів Слов'янської бібліотеки - НК ЧР, Прага

вдома на чужині

- 6 Марко Смеречинський
Тернистий шлях українців до польського парламенту
або Лотерея з прикрими наслідками
- 7 Валентина Люля
За кордоном проголосувало лише 6 % українців
- 8 „Ми воюємо за свободу,
а воювати треба за незалежність“
(розмова з Аляксандром Мілінкевічем)

Влада хоче повернути в країну страх, але вона втратила головний ресурс впливу на суспільство – телебачення, яке вже не має довіри людей.

- 10 Роман Кабачій
Могила для різнуна
- 12 Давід Свобода
Боротьба за чужу душу VII
Початок новітніх чесько-українських відносин
- 14 Лукаш Краєвський
Іноземцям-некатоликам перебування заборонене?..
- 16 Івана Ґрешлик
Винні невинні

Української сучасної художньої та наукової літератури в чеських та словацьких бібліотеках немає тому, що до цих книг ніхто не виявляє інтересу.

„Український журнал“
www.ukrzurnal.eu

Інформаційний культурно-політичний
місячник для українців у Чехії, Польщі
та Словаччині

№ 11 (29), 2007, рік третій

Видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz

Редколегія:

Прага – Ленка Кнап (головний редактор),

Богдан Колпак, Валентина Люля,

Інна Біланін, Богдан Зілинський,

Рене Кочік, Яна Леонтієва

Варшава – Ростислав Крамар,

Петро Тима, Анна Коженювська-Бігун,

Ярослав Присташ

Пряшів – Івана Ґрешлик, Олесь Мушинка

Київ – Богдана Матіяш, Петро

Андрусечко

Коректор: Надія Іздрик

Художнє оформлення

та верстка: Ондра Гулеш

Дистриб'ютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового
сприяння Міністерства культури ЧР

За достовірність викладених фактів
відповідає автор статті.

Редакція залишає за собою право
не у всьому погоджуватися з думками
і поглядами авторів, скорочувати

матеріали і виправляти мову.

Рукописи не повертаються.

Реєстрація: MK ČR E 16026

ISSN 1802-5862

гості

- 18 Мирослав Попович:
„В історії завжди є вибір. Про це варто пам'ятати і тепер,
тому важливо... за кого віддаємо бюлетень під час виборів“

тема: 1932–33

- 21 Давід Свобода
Глухі і голодні
- 24 Юрій Шаповал
Відкриваючи правду про голод 1932–1933 років в Україні

Нововіднайдені архівні документи ще раз переконливо підтверджують: саме ретельна організація екзекуції українських селян надала голоду в Україні характеру геноциду, виправдання якому не може бути.

- 31 Володимир Пукіш
Голод як чинник етноциду українців Кубані
- 32 Георгій Касьянов
Пам'ять, політика, люди
- 36 Роман Кабачій
„Розкулачка“ і „комуна“: сестри-мойри
Великого Голоду
- 39 Анна Коженювська-Бігун
Свідчення очевидця

з краю

- 40 Петро Андрусечко
А тепер, к...., що?
- 41 Богдан Колчак
Скільки вкладено у вибори?
- 44 Пйотр Погожельскі
Навіщо Україні потрібна така демократія?

Парламентські вибори в Україні жодним чином не змінили ситуації у цій країні. Як і раніше, політики сперечаються між собою, хто може збудувати кращу коаліцію: Юлія Тимошенко каже, що вона, а Віктор Янукович переконує, що він.

- 46 Богдан Колчак
Стабільність або зрада?
- 47 Олександр Бойченко
Зарежимлений простір свободи
- 48 Олег Панфілов: „Журналістика в Росії
має традиції пропаганди“
- 50 Володимир Воронов
Заборони на професію немає,
просто вже професії немає

культревію

- 52 Іван Андрусак: „Мені все цікавіше
писати для дітей“
- 55 Іван Андрусак
Із майбутньої збірки „Писати мисліте“
- 56 Віра Кандинська
Зворушливість буття

Українські режисери нині сходяться на думці, що кіно в нас легше зняти, аніж його показати. Без прокату українське кіно приречене лишатися маргінальним явищем.

- 58 Марко Роберт Стех
Нереалізований Леонід Лиман
- 58 Леонід Лиман
Повість про Харків
- 60 Рецензії та анотації

Наш читачу!

» „Україна? Там посадиш у землю гнилий черевик, а виросте взуттєва фабрика. Розумієте? Така вона родюча!“ – згадує Йозеф Колачек у статті „Україна – Голодомор у житниці Європи“ слова, які запам'яталися йому з дитинства. Що тут ще сказати? Нам нелегко було піднімати цю тему, але не згадати про неї у 75-роковини теж не могли. Відтак пропонуємо вам кілька матеріалів і віримо, що вони зацікавлять і тих, для кого тема Голодомору 1932–33 років не є жодною таємницею. До речі, в цьому питанні – попри те, що українські архіви вже відкриті і історики над ними працюють – можна очікувати ще чимало відкриттів. На презентації книги „Розсекречена пам'ять. Голодомор 1932–1933 років в Україні у документах ГПУ–НКВС“, яку нещодавно презентувала Служба безпеки України, тимчасовий виконувач обов'язків голови СБУ Валентин Наливайченко наголосив, що українські архіви засвідчують лише частину цієї трагедії, інші частини потрібно шукати в архівах Російської Федерації та Казахстану. Статті, які ми для вас підготували, невеселі, але присутні, графічне оформлення намагалися вирішити так, аби фотознімків з того часу було поменше, а зображене на них – не надто шокувало, щоб ви і ми не жахалися щоразу, розгортаючи часопис.

Минулого разу ми прогнозували, що післявиборчі процеси в Україні можуть бути набагато цікавішими від передвиборчих, і що про них у цьому номері вас інформуватимемо. Що сказати тепер? Хіба те, що вони виявилися такими ж безнадійними. Нібито відбулися демократичні вибори, нібито більшість набрали демократи, і ми повинні бути щасливими. То чому ж нам так невесело? Може тому, що це, як кажуть поляки, – лише „гра на ніби“. Цілком демократичними вибори були і два роки тому, а те, що називають демократичними партіями, має дуже далеке відношення до демократії. На з'їзді БЮТу голосують одногосно і однокольорово, як у 50-х роках, а нашоукраїнці спокійно розпродують і розкуповують київські землі за мізерну ціну. До речі, Київ – сумне місто, але про це вже в наступному номері...

Л. Киман

Тернистий шлях українців до польського парламенту або Лотерея з прикрими наслідками

➤ З часу започаткування демократичних змін у 80-тих роках, українці Польщі прагнуть обирати своїх представників до польського Сейму та Сенату. Мотивації прості: багато справ вимагає змін на законодавчому рівні, по роках антиукраїнської пропаганди польському суспільству потрібно фахово роз'яснити, що і як. Таке завдання повинні виконувати ті, хто знає нюанси, хто вболіває за справу, тобто – довірені представники меншини. Проте в депутатські крісла українцям потрапити нелегко.

Вже під час перших напівдемократичних виборів у червні 1989-го українці по-різному намагалися відвоювати місця для своїх представників у двопалатному польському парламенті. Тодішній монополіст, єдина українська організація УСКТ (Українське суспільно-культурне товариство) виставила своїх кандидатів до Сейму та Сенату. Проте вибори 1989-го були перш за все плебісцитом проти комуністичної влади, і в цьому двополюсному світі „Влада vs „Солідарність”“ не було місця для інших сил. Тоді депутатом став лише один українець – професор Володимир Мокрий з Кракова, кандидат від „Солідарності”, багатолітній активіст антикомуністичної опозиції. Мокрого підтримали не лише українці, але й поляки. Саме він спричинився, між іншим, до того, що Сенат прийняв заяву щодо депортації 1947-го. Загалом йому вдалося винести українське питання на парламентський рівень. Проте т.зв. контрактний парламент (дитя переговорів за круглим столом опозиції та комуністів) пропрацював недовго. До виборів 1991-го українська організація, що прийшла на зміну УСКТ, – Об'єднання українців Польщі, – вирішила відновити довоєнну схему і створити Вибірчий блок меншин (ВБМ). До українців приєдналися тоді польські литовці, словаки, чехи. Блок зареєстрував списки у 15 виборчих округах, а по країні в цілому набрав всього 30 тис. голосів, чого забракло навіть для одного мандату. Самі українські кандидати ВБМ набрали близь-

ко 27 тис. голосів, і якби ці голоси були концентровані, це давало б два-три мандати, проте через їхнє розпорощення ці голоси пропали. Професор Мокрий тоді знову висувався від „Солідарності”, але вдруге депутатом уже не став.

Під час виборів 1993-го українські кандидати змінили стратегію, вирішивши висуватися від різних політичних партій. Мирослав Чех, Богдан Пецушок висувалися від Демократичної унії (UD), інші – від Партії президента Валенси (BBWR), чи від Унії праці. Проте депутатом став лише Мирослав Чех. Сталося так, зокрема, через те, що Чех завдяки Яцекові Куроню посів високе місце в загальнодержавному партійному списку UD. У виборах 1997-го ця сама схема спрацювала вдруге. Мирослав Чех був депутатом Сейму обидвох скликань аж до 2001-го. Неодноразово шляхом депутатських звернень, пропозицій та заяв він намагався впливати на покращання ситуації українців та розвиток двосторонніх україно-польських стосунків на державному рівні. Інші активні українці, що висувались у виборах 1993, 1997, чи 2001 років, не отримали належної підтримки від своїх партій. А з 2001-го українці не мають свого представника ані в Сеймі, ані в Сенаті. Варто сказати, що до польського парламенту, Сейму і Сенату українці все ж потрапляли, однак або приховуючи своє українство, або не ангажуючись в українські питання, а інколи навіть – голосуючи зі шкодою для української меншини. Так було, для прикладу, у випадку депутата від Польської селянської спілки (PSL) в парламенті 1993–1997 років скликання Ірини Петрини, колишньої студентки педагогічного ліцею міста Бартошиці, котра проголосувала проти надання компенсацій українцям, ув'язненим у 1947–1949 роках у комуністичному концтаборі Явожно. Щойно після того, як перестала бути депутатом, пані Петрина набралася сміливості говорити українською і зізналася, ким вона є. Іншим прикладом є сенатор Мирослава Нікіель, народжена в селі Войкова, що знаходиться

у польській частині Бойківщини. Пані сенатор є членом президії керівництва Громадянської платформи (PO), другої за величиною польської політичної партії. Цікаво тут те, що мати пані сенаторки-українки була в'язнем концтабору Явожно, в таборі народився і її брат. Проте вона не надто цікавилася українським питанням, і на 60-ті роковини акції „Вісла” не прибула на урочистості, організовані ОУП на місці табору (хоч її мати туди приїхала). Ще один сенатор (Сергій Плева) у 90-х роках в персональній анкеті в рубриці „знання мов” писав: „українська”, проте публічно на тему свого походження не висловлювався. Загалом депутатів Сейму та Сенату, засекречених українців, було набагато більше, не всіх вдається порахувати, бо ж вони... приховані. Деякі відомі польські політики, депутати, міністри – як, наприклад, Юзеф Олексі, чи пані Синишин – могли похвалитися дружинами або чоловіками українцями; інші – як Лешек Міллер – невісткою з України. Однак назагал це не змінювало ситуації ані з українською громадою, ані з українським питанням як таким.

Закони, емоції і міфи

Від початків демократії українці Польщі почали розуміти, що розпорощення їх у час депортації 1947-го обмежує також шанси мати своїх представників у Сеймі, чи Сенаті. Пільги для виборчих комітетів меншин (звільнення від 5 процентного бар'єру) лише теоретично були пільгами, тому українські організації офіційно почали виступати за введення механізму виборчих курій там, де меншини мали б гарантовані 2-3 місця і самі обирали б своїх представників у спеціальному виборчому окрузі. Такі механізми (т.зв. „куріальна система”) не є чимось новим, застосовуються вони, зокрема, в Румунії та Хорватії. Проте польські політичні еліти не хочуть прислухатися до таких постулатів меншин і постійно вказують на відсутність 5 % бар'єру для виборчих комітетів меншин. Замовчується при тому факт, що українцям ці пільги нічого не дають. Реальна ситуація, в якій національні меншини перебувають упродовж остан-

ніх років, лише німецькій меншині дозволила мати своїх офіційних представників у парламенті (це меншина, що досить компактно проживає на території Опольського воєводства). Інші національні меншини приречені на депутатів, залежних від політичних партій. Іноді такий варіант – залежність від конкретної політичної сили – з приходом до влади конкурентів може обернутися для меншини катастрофою. Так сталося в 2006-му з однією із білоруських організацій (що надто активно співпрацювала з лівицею SLD), яку було позбавлено права на державні дотації, а це врешті призвело до ліквідації організації. З проблемою відсутності реального представництва стикаються і литовці, і білоруси, і словаки. Їхні спроби покликати виборчі комітети (за різними параметрами – православний, слов'янський) теж не увінчалися успіхом. Тому й надалі більшість меншин приречена на „ласку“ політичних партій.

Проблема відсутності представників меншин у парламентах починає турбувати європейські установи. 5 липня 2007 року Консультативний комітет Рамкової конвенції Ради Європи із захисту прав меншин оприлюднив коментарі, де між іншим звертається увага на потребу повної участі меншин у представницьких органах. Ця проблема згадувалася також під час обговорення першого рапорту з реалізації Польщею Рамкової конвенції РЄ про захист прав меншин. Проте шлях до повного розуміння цієї проблеми так званою „більшістю“ – ще довгий і непростий.

На польських виборах, що відбулися 21 жовтня 2007 року, знову балотувалося кілька українців, між іншими – Мирон Сич та Роман Шевчик від опозиційної РО. Депутатом став лише Мирон Сич. А скільки балотувалося прихованих українців, сказати важко. Ці вибори (зокрема, і самоврядні також) показали, що українці спроможні брати участь у демократичних процесах та у керуванні державою, громадянами якої вони є. Адже на кожних, особливо самоврядних виборах, вони обираються на різні пости. Для прикладу, Мирон Сич у 2006-му вже втретє став головою Сейму Вармінсько-Мазурського воєводства (відповідник українського голови обласної ради). Проте на загальнодержавному рівні проблема представництва нацменшин у владних структурах залишається лотереєю, нерідко з прикрими результатами.

Марко Смеречинський, Варшава

За кордоном проголосувало лише 6% українців

В Європі голосували за БЮТ та НУ-НС, в Африці та на Кубі – за Партію регіонів

» „В мене на закордонній виборчій дільниці – порядок, як у танкових військах“, – заявив у день виборів, 30 вересня, міністр закордонних справ України Арсеній Яценюк. Та пан міністр сильно помилявся. За кордоном проголосувало лише 6% громадян України, тобто 26 тисяч замість 433 тисяч передбачуваних. Однією з головних причин „провального“ голосування виявилися неправильно підготовлені списки виборців.

Багато українців, які живуть за кордоном не перший рік (і вже брали участь у виборах) не змогли скористатися своїм громадянським правом. За інформацією Комітету виборців України (КВУ), наприклад, у Німеччині, проїхавши не один десяток кілометрів до Берліну, де була розташована виборча дільниця, люди, на жаль, з'ясовували, що їхніх прізвищ у списках виборців немає. Напередодні виборів у Берліні виборцям, які хотіли перевірити, чи є вони в списках, і чи правильно написані їхні дані, радили приходити безпосередньо в день голосування. А в день виборів багато з них себе у виборчих списках просто не знайшли.

І хоча за недбале формування списку виборців передбачена адміністративна відповідальність – штраф від 25 до 50 неоподаткованих мінімумів – та, незважаючи на це, ситуація повторюється від виборів до виборів.

Фото: Богдан Котмак

Крім цього, ще однією проблемою був розподіл виборців між виборчими дільницями. Наприклад, штат Аляска був включений до виборчої дільниці у Вашингтоні.

Результати голосування по закордонному виборчому окрузі є дуже показовими. І це стосується як присутності українців у цих країнах, так і їхніх політичних переконань.

Лідером виборів у закордонному виборчому окрузі став Блок Юлії Тимошенко, набравши на закордонних виборчих дільницях у сумі 33,13% голосів, а це – 8 566 виборців. На другому місці опинилася Партія регіонів із 26,45% (6 839 виборців). І на третьому місці – „Наша Україна – Народна Самооборона“ із 25,53% (6 598 виборців).

Якщо за БЮТ та НУ-НС голосували в країнах ЄС, США, Канаді, Бразилії, то Партія регіонів лідирувала передусім у колишніх радянських республіках, в африканських країнах третього світу, та у країнах, де все ще йдуть до світлого комуністичного майбутнього – таких, як Китай, Куба чи соціалістичний В'єтнам. Партія регіонів набрала найбільше голосів і в дуже багатих країнах, куди українські заробітчани ще не доїхали, наприклад в Об'єднаних Арабських Еміратах та Південно-Африканській Республіці.

Валентина Люля, Прага

Аляксандр Мілінкевіч: „Ми воюємо за свободу, а воювати треба за незалежність”

➤ Аляксандр Мілінкевіч, лідер білоруської опозиції, вірить, що Білорусь стане європейською країною та захоплюється поступом України на шляху створення демократичного суспільства. Під час своєї поїздки у Прагу головний білоруський опозиціонер розповів „Українському журналу”, які зміни чекають на Білорусь, якщо демократичні сили переможуть режим чинного президента Лукашенка.

Пане Мілінкевич, якою, на вашу думку, є нинішня ситуація в Білорусі?

Після минулорічних президентських виборів у Білорусі влада перестала почувати себе комфортно. Вона почала нервуватися і стала ще агресивнішою, що проявляється в посиленні репресій, арештах супроти опозиції. В першу чергу це стосується молоді, тому що студенти – це головна опозиція. Влада хоче повернути в країну страх, але вона втратила головний ресурс впливу на суспільство – телебачення, яке вже не має довіри людей. Нині, як тільки по

ТБ скажуть, що цей-от поганий, то люди відразу думають: „Ага, він хороший”, – і навпаки. В науці цей процес називається негативною адаптацією.

Чи не на шкоду опозиції те, що багато її учасників виїхало за кордон?

Мені часто кажуть: „Мілінкевич, що ти робиш?! Найактивніших відправляеш за кордон”. Але я переконаний, що в нас багато людей з хорошими головами і гарячими серцями, але вони не мають досвіду. Тому дуже важливо, щоб вони вчилися і переймали досвід іноземних колег. Зараз нам допомагає дуже багато країн: Чехія, Польща, Україна, Литва, Естонія. Євросоюз намагається допомогти, але іноді просто не знає, як це зробити. Білоруські громадські організації режим Лукашенка не реєструє (за участь у незареєстрованій громадській організації в Білорусі передбачена кримінальна відповідальність і навіть ув’язнення – ред.) і, відповідно, вони не мають банківських рахунків. Але дуже важливо усвідомлювати, що зміни відбудуться завдяки нашій

праці. Ми дуже вдячні за допомогу, яку отримуємо із закордону, але якщо ми самі нічого не будемо робити у себе вдома, то нічого не зміниться.

Я абсолютний оптиміст. Знаю, що більшість людей зробить усе, щоб відновити дорогу в Європу. Я впевнений, що в майбутньому Білорусь буде в ЄС, хоча розумію, що це буде нелегко.

Якою в останній період є поведінка Москви стосовно Мінська?

Після останніх виборів Москва дуже активізувалася. Треба ж розділити опозицію і створити проросійський блок. Москва із задоволенням замінила б Лукашенка вже зараз, але ще не має свого кандидата на цю роль. Тоді відбудеться не пряма інтеграція Білорусі, а інкорпорація. Ми воюємо за свободу, а насправді треба кожен день воювати за незалежність.

Не боїтеся розчарувати людей, які вам повірять?

Розчарування може статися, коли ми

прийдемо до влади і не встигнемо швидко зробити зміни. А стан економіки погіршується, коли починаєш робити реформи. Це як хірургічна операція – на початку важко, потім легше. Тому дуже важливо, щоб відразу було видно маленькі успіхи, щоб негативні наслідки реформ не відбилися на людях. Може в нас немає таких проблем, як в Україні, у нас немає такої різниці – Схід-Захід, але є інші. Багато добрих речей, які зроблено в Україні, ми повинні перейняти, а погані не повинні повторювати.

Що, на вашу думку, найскладніше в процесах перетворень?

Я думаю, що найскладніше – це перехід до ринкової економіки, процедура приватизації. Тут можна наробити великих помилок. Це необхідно для динаміки економіки, але небезпечно з огляду шкоди, завданої людям, коли їх обманюють, коли один отримує, а інший залишається бідним. Отут ми повинні бути дуже обережними. В Білорусії практично немає свого серйозного капіталу, в нас немає середнього класу, немає багатих людей, які б взяли участь у приватизації. І коли розпочнеться привати-

зація, то скоріш за все, може трапитися так, що її учасниками будуть іноземці. Коли конкурси будуть відкритими, то будуть й різні покупці. Але повністю продати країну, і не мати нічого для місцевого капіталу, який більш патріотичний, але не такий багатий, також не можна. Я думаю, на початку ми будемо приватизувати неприбуткові об'єкти, з тим, що працює, не треба поспішати.

Білоруське село не було реформовано. Фактично, залишилися радянські колгоспи. Зараз білоруська влада, для кращої звітності, приліплює бідні колгоспи до багатих. Критична ситуація і з ринком збуту. Сьогодні та продукція, яка ще виробляється на білоруських підприємствах, є неконкурентоздатною. І хоча основним ринком є російський, але й там вже ці речі важко продати, тому продукція просто залишається на складах.

Чи не лякає вас досвід України, коли після ейфорійного стану перемоги, стався розкол у таборі помаранчевих, почалося поливання брудом вчорашніх соратників?

Коли в країні немає диктатури, то може бути два-три кандидати і вони є ві-

дображенням громадської думки в суспільстві. Головне – дати людям правдиву інформацію. Білоруська владна пропаганда навіть так і каже: „Бачите, що в Україні сталося, так от – демократи те саме хочуть зробити і в нас“. А ми хочемо, щоб життя стало кращим і цивілізованішим, хочемо успіхів і дуже їх очікуємо. Кожен народ має свою долю і сам її вирішує. Та перше, на що я хочу звернути увагу, що для нас дуже важливо – це те, як Україна пішла великими кроками вперед. Ми зацікавлені у тому, щоб вона стала демократичнішою, стала справді європейською, багатшою, бо тоді і нам буде легше. Я розумію, що в Україні ситуація не проста, крім того, що йде боротьба за демократію, за європейськість, йде й боротьба кланів, йде боротьба олігархів. Це все є. Я просто бажаю українському народу зробити сумлінний вибір у згоді зі своїм серцем і розумом. І бажаю, щоб український народ не розколовся на дві частини, щоб все-таки зрозумів, що це одна нація, чудова нація з великою культурою, братня нам нація.

ЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ
ВІДКРИТИЙ ШАНС

Пілотний проект
„Вибір кваліфікованих іноземних працівників“

Високо кваліфіковані працівники можуть отримати постійне місце проживання вже після 1,5 років проживання!

Іноземцям з вищою освітою, які проживають на території ЧР та працюють у своєму фаху, Чеська Республіка пропонує в рамках пілотного проекту „Вибір кваліфікованих іноземних працівників“ можливість подати заяву про надання дозволу на постійне місце проживання у скороченому строці, а саме після 1,5 років проживання на території ЧР.

Більше інформації знайдете на сторінках www.imigracijacz.org або www.praceprocizince.cz і отримаєте за телефонами +420/224 914 620 (-623, 629).

Могила для різуна

Різунами поляки називали упівців, та й не тільки, — українців усім, коли хотілося їм дошкулити. Вдаючи вперше книжку „Pochówek dla rezuna”, польський журналіст Павел Смоленський хотів вже радше дошкулити тим, хто вживає це означення й сьогодні, не розрізняючи сучасного й минулого, не погоджуючись із чинними нині кордонами та незалежністю України.

Ця книжка — добірка репортажів для „Газети виборчої”, варшавського щоденного видання, яке в консервативних колах Польщі має опінію „жидо-масонського”, лівацького, зрештою — проукраїнського. „Могила для різуна” — властиво, назва лише одного з кількох репортажів, але важкий дух саме цього матеріалу не оминає й інших, тому цю назву можна розглядати як мотто для решти. На жаль.

У Польщі ця збірка вийшла кілька років тому, а найперший репортаж опубліковано ще в 1998-му. Українською мовою під назвою „Похорон різуна” видання побачило світ минулого року. Переклав збірку Андрій Бондар, знаний київський поет і публіцист. Кого ж можна і треба переконувати в Україні цією книжкою? Як не дивно — також консерваторів-націоналістів, лише цього разу українських. На прикладі національної нетерпимості [польської] більшості до [української] меншості вказати нашим крикунам і принциповцям, куди можуть допровадити вже в наші дні — сучасна зла воля, відсутність будь-яких точок дотику, односторонній вияв історичної рації. Допроводити, щоправда, може хіба до кордону, з-за якого можна крутити сусідам дулі, здійсмати на своєму боці вереск про порушення прав, однак по той бік кордону тебе однаково ніхто принципово не почує, а тільки крутитиме власні дулі у відповідь та по-своєму галасувати.

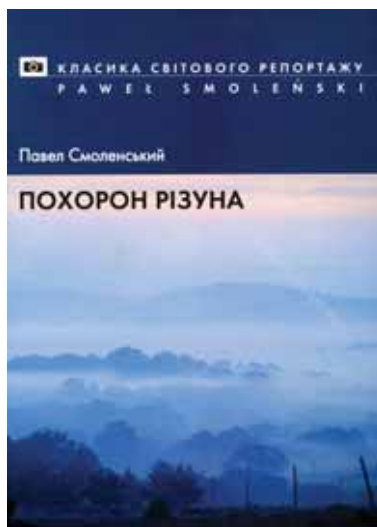
Так було за часів Другої світової, подібно залишається у певних колах і нині. З висвітлення цієї позиції і розпочинається збірка Павла Смоленського: перший репортаж з Перемишля, зі з'їзду товариств „кресов'яків”. Коли хто не знає, „кресов'яки” — це етнічні поляки, по війні виселені до Польщі з теренів Галичини, Волині, Берестейщини, Гродненщини та околиць Вільнюса (Вільна). Так ось. Описаний з'їзд відбувся в 1998 році і, власне, й нагадував сусідську лайку з-за плоту (в цьому випадку — з-за Сяну). Учасники з'їзду-

у відкрили чергову дошку, присвячену волинським подіям: на дошці перевернутий тризуб клявов польського орла. До дошки лягли квіти з написом „Порубаним сокирами”. І хоч у виступах звучала нібито поєднавча риторика, звернена до братів-українців, українці мали би спершу дослухатися рації кресов'ян перед тим, як рука приязні була б протягнута.

Міністерство від цвинтарів

Репортаж „Похорон різуна” — про справу перепоховання кількох упівських воїнів, загиблих під час атаки на містечко Бірча під Перемишлем. Воїни УПА на чолі з Дмитром Карванським „Орликом” були закопані на горі в одного з господарів, яму копали українські селяни із сусідніх сіл, котрих було вбито і поховано там же. По роках дружина Дмитра Анна Карванська-Байляк приїхала з Канади, аби розшукати могилу чоловіка та добитися перепоховання в достойному місці. На думку Анни та її представника, історика з Варшави Євгена Місила, найліпшим місцем був би старий греко-католицький цвинтар у Бірчі. Однак сучасні мешканці містечка, поляки, спротивилися такій ідеї. Наскільки гострою була справа принципу над могилою „братів-українців” (християн, але ж — зарізяк), розслідує Павел Смоленський. „Могили на цвинтарях українцям потрібні для того, аби за сто років вони могли сказати: тут наші могили, тому Бірча — це Україна”; „Українці залишили в нас свої трупи, а шляхетні поляки в ті буремні часи позбирали їх по лісах, і потоках, і поховали в спільній могилі”; „На Україну їх! Це бандити!” — такі й подібні судження можна було почути на зібранні бірчанців. Історія з упівцями закінчилася вже після того, як репортаж був опублікований: їх поховали за вольовим рішенням „міністра від цвинтарів” Анджея Пшевозніки (офіційно ця посада називається „Секретар Ради охорони пам'яті боротьби і мучеництва” і призначається Сеймом Польщі) на православному некрополі воїнів УНР в Пикуличах під Перемишлем.

Якщо пригадати останні кроки на шляху до польсько-українського примирення, зроблені властями обидвох країн, складається враження, що нас „єднають” насильно: на відзначеннях 60-ліття волинської трагедії в Павлівці (Порицьку) ніхто й близько не допустив місцевих жителів-українців, вшану-

вання жертв Павлокоми на Надсянні влаштоване було ззовні. З іншого боку, якщо опиратися в своїх рішеннях на відверто стереотипні уявлення (що перебувають на межі упередження) та брак відкритості (незважаючи на проминулі після конфлікту десятиліття), — ані католицький хрест на Волині, ані козацький у Павлокомі не з'явилися б. Яскраве свідчення тому — ще два репортажі Павла Смоленського: „Право на страждання” (про шлях до пошанування жертв пацифікації Завадки Морохівської на Лемківщині) і „Тихо, Діонізію” (про аналогічні спроби в Павлокомі, де загинуло понад 360 українців).

Виявляється, коли б не сміливість редактора польського еміграційного часопису „Культура” Ежи Гедройця, справа вимордування підрозділом Війська Польського в 1946-му понад 70 українських жінок, дітей та чоловіків похилого віку села Завадки — з точки зору поляків так і залишалася би провокативною і недоведеною (як і Павлокома). Гедройць у 1987-му опублікував замітку віцілого після пацифікації Миколи Біласа. Її передрукували в Польщі, а пізніше брат Миколи подав на розслідування до рясівської прокуратури. Щоправда, прокуратура не дала однозначної оцінки подіям у Завадці, однак право на пам'ятник жертви отримали: тим більше, що село як такого немає, до нього треба йти кілька кілометрів вгору луками й потічками. Цвинтарем заопікувалися українці із сусідніх сіл Мокре і Морохів, які повернулися з вигнання після акції „Вісла” — у Завадці лежать їхні родичі.

Якщо Мокре і Морохів – чи не єдині села в Польщі, де українці сьогодні складають більшість, то зрушити справу в Павлокомі було набагато складніше: українців було вбито нібито за те, що 7-х поляків з цього ж села хтось викрав до лісу. Вважалося, що це справа рук УПА, хоча цього факту не довів ніхто. Атаку на українців Павлокоми здійснив відділ Армії Крайової, набагато шанованішої тепер у Польщі, ніж комуністичне Військо Польське. Визнання факту, що герої могли допуститися такого злочину, сучасним жителям села, полякам, стало кісткою в горлі. Навіть після відкриття пам'ятника президентами Качинським і Ющенком павлокомчани далекі від переконання, що пам'ятник там потрібен.

Окрім хіба єдиного мешканця села, сина українки і поляка – Діонізія Радоня, котрого за самий лише факт вказання місця захоронення українців односельці неодноразово били та підпалювали його господарство. Те, що Діонізії після урочистостей отримав орден „За заслуги” III ступеня від Віктора Ющенка, мало б ще більш переконати місцевих поляків у його „запроданості”. Що з того, що він ставив хрести і запалював свічки на старому цвинтарі: віт гміни вважає, що „той Радонь заходив на павлокомський цвинтар із сигаретою і п'яний”, і взагалі, „чого це він таким українцем зробився? Тут немає таких, як він. Якщо українці і є, то цілком асимільовані і гречні”, „у нас тут, прошу пана, Польща, а Польща – для поляків”. Те, що на іншому, „польському” павлокомському пам'ятнику, до якого Віктор Ющенко теж поклав квіти, було соромливо перев'язано напис „Пам'яті поляків, мешканців села Павлокома, котрі у 1939–1945 роках загинули від рук українських націоналістів та померли”, а на першому, „українському”, навіть не дозволено зазначити національність трьох сотень загинувших – також свідчить про рівень готовності до примирення простих мешканців пограниччя. Шлях до порозуміння непростий, і хоч про Павлокому й Завадку говорилося вже тисячі разів, репортажі Павла Смоленського залишаються актуальними і нині.

І прийде третій день

Очевидно, може видатися, що журналіст „Виборчої” у своїх статтях „підсуджує” українцям. Але, дочитавши збірку до кінця, можемо переконатися, що він мав на меті показати українців лише такими, як вони є. Автор малює портрети двох відомих діячів, заслужених у справі національного відро-

дження. Обидва народилися на землях сучасної Польщі. Один – це отець митрат Стефан Дзюбина (вже покійний), інший – член ОУН Євген Стахів. Обидвом вдалося перейти пекло війни: о.Дзюбина побував також у післявоєнному концтаборі для українців у Явожно, Євген Стахів емігрував до США. Дзюбина стояв біля витоків відновлення релігійного життя греко-католиків Польщі, був і залишився через кривду, вчинену депортацією акції „В” непримиренним у стосунку до поляків. Стахів починав із організацією, яка ставила за мету розвал Польщі, сьогодні ж – за активного співробітництва двох незалежних держав – він очолює також Товариство українсько-єврейської співпраці.

Отець Дзюбина так пояснює свій радикалізм: „Моя найбільша мрія – це справжнє примирення. Але ви [поляки – Р.К.] мусите довідатися про те, як воно було”. Стахів за кордоном позбувся антипольського наставлення. Обидва достойники в чомусь праві: без сильного голосу пастора депортовані на понімецькі землі українці загубилися б у морі асиміляції. Натомість в еміграції важче було шукати саме діалогу з поляками: такі починання на штовхувалися на спротив з боку націоналістів обидвох ворожих таборів. Окремі постаті – такі, як Богдан Осадчук від українців, Єжи Ґедройць, Юзеф Лободовський від поляків – розуміли, що варто почати все з чистого аркуша. Євген Стахів відмовою від радикалізму поплатився особистими конфліктами з Миколою Лебедем та Степаном Бандерою. Він вважав, що вони не розуміють специфіку Сходу України, яка навчила безпосередньо Стахіва домовлятися з іншими, в тому числі і з поляками. Стахів був одним з організаторів структури ОУН на Донбасі і навіть удостоївся потрапити до книжки Олександра Фадєєва „Молода гвардія”, як „зрадник Стахович”. Народився Стахів у націоналістичному Перемишлі, а отець Дзюбина – на спокійній Лемковині. Різні долі, різні погляди, одна українська самосвідомість.

Матеріал про Євгена Стахіва Павел Смоленський назвав „І прийде третій день”. Оптимістично і впевнено. Мусить врешті-решт прийти той „третій день”, коли замість збиратися по обидва боки кордону серед своїх хтось запропонує зібратися разом. І прийде третій день. ◀

Церковна дзвіниця в селі Павлокома

Початок новітніх чесько-українських відносин

➤ Перша Чехословацька Республіка вже від свого початку мусила визначитися на офіційному рівні щодо процесів у східній частині центральноєвропейського регіону. Настійливо тоді нагадував про себе чехословацько-польський спір про кордони, який визначив ставлення Праги до гострої ситуації українських територій, до якого спадали і турботи із забезпечення щойно приєднаної Підкарпатської Русі, яка у неспокійному регіоні відігравала для Чехословацької держави важливу роль.

Польща вела люті бої зі „своїми” українцями після того, як у жовтні 1918 року, за декілька днів до виникнення Чехословаччини, у Львові було оголошено Західноукраїнську Народну Республіку, до складу якої включалися всі українські території колишньої Австро-Угорщини. Ставлення Праги виходило з лінії міністр закордонних справ Едвард Бенеш (тоді він перебував за кордоном) – президент Масарік, його визначали стратегічні та економічні інтереси на спільному кордоні з Росією. Бенеш вважав, що у польсько-українському питанні необхідно залишитися незадіяною стороною („не бути за Галичину польську, максимально дотримуватися нейтралітету”), всупереч з позицією уряду, що наприкінці листопада 1918 року ухвалив рішення, що треба „для приборкання поляків вести переговори про східну Галичину”. Думка Бенеша була вирішальною, тому і надалі панувала „холодна” війна, вісью якої були взаємні ураження та дезінформація. „Поляки посилюють неправдиву інформацію – жалоби! Напр. що ми поси-

ляли агітаторів до Галичини схилити на наш бік т.зв. карпатусинів. Де факто вони самі (підкарпатські русини) запропонували, писав Масарік Бенешу на початку січня 1919 року. За два тижні продовжив: „Проведемо водночас окупацію русинської (підкарпатської) території, якщо умови сприятливі в країні. Мадяри працюють (на Підкарпатті) проти плану, підтримкою а) автономії, б) українських планів. Небезпека, що поляки могли б вторгнутися, якщо здолають Україну”. У зв’язку з конфліктом між Прагою та Варшавою він не зміг втриматись від дошкульної згадки про переговори з Р. Дмовським у Сполучених Штатах: „Я прийняв принцип національний, який він вимагав для області Тешину, але звернув його увагу, чи може так без усього заявити, коли проти німців та українців держить право історичне. Бачив я, що цього протиріччя не пам’ятав (...). Про Словаччину казав не домовки, на котрі я ніколи не реагував, хіба що небагатослівно, що на Словаччині не мають що робити”.

Українці в Празі

Від кінця 1918 року уряд ЗУНР мав у Празі своє неофіційне представництво, очолюване професором Степаном Смалъ-Стоцьким, а пізніше – Євгеном Левицьким. Прага формально не визнала західноукраїнський уряд, але не прийняла польські претензії на східну Галичину та визнала право останньої приєднатися до решти території російської України. Що ж недовзі, і відбулось, хоч швидше в символічній площині. В січні 1919 року, з точністю майже до дня через рік після проголо-

шення Україною самостійності, у Києві було урочисто проголошено Акт злуки обох українських держав – Західноукраїнської Народної Республіки та наддніпрянської України – Директорії Володимира Винниченка в одну Українську Народну Республіку. У її складі тоді мала знаходитися і „угорська Україна”, однак це залишило у спокої чеських українофілів. „Від сьогодні існує єдина, неподільна і самостійна українська республіка”, - урочисто писала газета „Lidové noviny”. Політичне ведення УНР розуміло складність ситуації (за десять днів мусив уряд залишити українську столицю, бо та потрапила до рук більшовиків), і у спробах заручитися підтримкою українських ідей з боку переможної Антанти, швидко сформувало дипломатичний корпус, що почав працювати в окремих країнах та проводити освітню діяльність серед тамтешньої громадськості. Однак фактично ЗУНР і УНР залишилися двома різними державними утворами і зберегли окремі політичні органи.

Вигідність співпраці з незалежною Україною розглядала і преса. Із задоволенням цитувалося інтерв’ю державного секретаря Західноукраїнської Республіки із закордонних справ Василя Панейка та уповноваженого Директорії Сидоренка з віденськими журналістами. Згідно з опитуваними, чеська промисловість знайшла би великий ринок збуту в Україні; звертали увагу на те, що у всіх українських містах працюють чеські спеціалісти, і що національно єдина Україна пропонує набагато кращі умови, ніж змішана та знищена Росія. Цінилось також те, що взаєми-

ни не були обтяжені територіальними претензіями. Степан Смаль-Стоцький, автор пропагандистського твору „Перспективи справжніх взаємин Чехословаччини та України“, вчасно вловив зітхання політично активного поета та союзника Масарика з часів Відня Йозефа Сватоплука Махара на шпальтах газети „Národní listy“: „Нерадісний погляд є на мапу нашої молоді Республіки. На півночі німці та поляки, на півдні німці (маються на увазі австрійці – Д.С.) та мадяри: кожен з цих народів буде шукати на наших теренах свої Ельзас та Лотарингію, кожен буде чекати на можливість звести з нами якісь свої „рахунки““. Тому, згідно зі Смалем-Стоцьким, безпечною гарантією були лише східні кордони Чехословаччини, що будуть межувати з майбутньою Україною Підкарпаттям. Однак професор шкодував, що чехи ще не багато говорять про економічні можливості експорту на Україну. Він нагадав, що Галичина, а особливо її східна частина, була за часів Австро-Угорщини найнадійнішим ринком збуту для чеської промисловості, що експорт може ще збільшитися, як тільки Галичина стане частиною багатішої та врожайної єдиної України, яка сама зможе задовольнити чехословацькі експортні вимоги та уможливити Чехословаччині стати „Бельгією Європи“.

Смаль-Стоцький із задоволенням констатував зміну чеських поглядів на українців після того, як останні власними силами повстали у боях зі Скоропадським та німцями, ведені своїми „національними богатирами“ Винниченком та Петлюрою. Навіть і „Národní listy“ знайшли слова розуміння, як не до „українців“, то принаймні до „русинів“. Переломом у чеській публіцистиці він назвав статтю депутата та професора Цирила Горачка у аграрній газеті „Venkov“ з січня 1919 року. Втім, Горачек все ж зробив зауваження про народ, який завжди був настроєм проти Росії та проти Польщі. „Насправді, мало симпатичного є в цьому українському минулому. Але нехай!“ – не маємо звісно, право відбирати в українців право на самовизначення. Він вважав, що то не була провина українців, що чехи їх сприймали упереджено. Витоки чеського некритичного русофільства, і не тільки Смаль-Стоцький так вважав, сягали до 1867 року, що приніс з австро-угорським компромісом гірке розчарування для чеських державотворчих устремлень. Чехи тоді покинули етику Пірера та Палацького та почали повторювати „вимисли поляків та російських реакціонерів“ про українство як про німецько-австрійську інтригу. „Лише коли чеська

політика з Австрією дійшла до повного розчарування та почала надіятися лише на Росію, опинилися ми зі своєю слов'янської політикою на фронті протиукраїнському“, писав подібним чином Алоїс Крейчі, один із захисників українства, що працював в газеті „Tribuna“.

Чесько-югославсько-український державний союз

Автор трактату, датованого 31 березня 1919 року, дав волю своїм мріям. Українці душею і мовою найближчі до південних слов'ян (ця думка з'являлась в українських націоналістичних уявленнях регулярно – Д.С.), до яких чехи тяжіють найбільше; тоді можна було сподіватись у наступний чесько-югославсько-український державний союз, до якого могли входити і болгар. Чехи, як родоначальники ідеалів всеслов'янського зближення, що потім були зіпсовані панрусизмом, дістали б можливість спокутувати свою вину.

20 січня, після годинної аудієнції українського уповноваженого Липинського у президента Масарика, було домовлено встановити дипломатичні відносини і вже 23 січня до Праги могла приїхати дипломатична місія, очолювана поетом та перекладачем Максимом Славинським. Його побічним був професор Смаль-Стоцький, заступником та радником місії був київський чех Венцеслав Виговський, колишній редактор видання „Čas“ та редактор і видавець київської газети „Čechoslovák“. Розуміння Масарика (а також і загострення чехословацько-польських відносин) та його

близькі контакти з деякими виразними особистостями української політики, передусім з призначеним О. Бочковським, уможливило роботу дипломатичної місії Української Народної Республіки в Празі. Так була увінчана глава чесько-українського зближення, що посідає, і попри свою короточасність, безпрецедентне місце у чеській історії. Чеські погляди на українство були б стриманіші, якби на них не вплинули чесько-польські розбрати, українці, які воювали, отримали конспіративну роль братів по зброї проти пихатих поляків.

Польські інтриги картав масариківський денник – „Tribuna“, заснована асимільованими єврейськими журналістами та письменниками вже наприкінці 1918 року як „чеська версія Prager Tagblatt“. „Tribuna“ хотіла на вираження подяки новому президенту, що завжди заступався за євреїв перед антисемітами, стати лояльним друкованим виданням нової республіки, але при цьому прагнула залишитися політично незалежною. Автором цього вступного зауваження був, тоді лише двадцятичотирирічний, Фердинанд Пероутка, якого назначили відповідальним редактором. Ліберальні погляди газети „Tribuna“ для українців виявились максимально сприятливими. Польські новини, що звинувачували українців з пробільшовицьких настроїв, газета визначила як неправдиві, поляки хотіли таким чином примусити Антанту до рішення контролювати Україну, а українці хотіли бути для Антанти перепорою проти більшовизму. „Улесливі поляки є майстрами фальшивих новин і як вийшло у них інформувати Антанту невірно про спір чесько-польський, інформують її невірно і про суперечки польсько-українські. А вийшло у них і справді викликати у Парижі таке собі упередження проти українців, під приводом, що вони є приятелями німців (...) Якщо і є народ, що заслуговує на допомогу союзу, так це є українці (...)“ Статистики, якими поляки інформують світ, „розроблені у старий австрійський спосіб“. У спірних областях було, за словами дописувача, точно 70 % українців. Хоч у Львові і є приблизно половина польського населення (але туди зараховані всі євреї), але ціле довкілля є чисто українським. „Йдеться нині про те, чи переможе справедливості, чи улесливості, яка вміє повернутись на долоні і робить політику у салонах та за допомогою жіночих очей. Наслідок цієї суперечки для нас не має бути байдужим“.

Бенеш вважав, що у польсько-українському питанні необхідно залишитися незадіяною стороною („не бути за Галичину польську, максимально дотримуватись нейтралітету“).

Іноземцям-некатоликам перебування заборонене?..

► У Польщі до іноземців, навіть до тих, які проживають тут роками, мають сім'ї та навчаються, можуть поставитися як до персон нон-грата. Така неприязна політика дошкулє польсько-українській сім'ї Костжевських, яка щодня боїться насильного розділення.

Юрій зустрів Галину завдяки їхній спільній знайомій – Каті. Галина, розлучена жінка з України, приїхала до неї, аби розшукати своїх польських родичів. Катя зауважила, що її подруга подобається вдівцеві Юрієві Костжевському. Зустрічі двох самотніх, українки та поляка, переросли у велике почуття. „Пам'ятаючи свій попередній сімейний досвід, сказала Юркові, що вийду за нього, та за умови, якщо обіцяє не бити. Почувши таке, він зробив великі очі й сказав: „Я на тебе навіть пальцем не кивну“, – згадує Галина.

Шлюб узяли в 2000 році. Та сімейне щастя затьмарили працівники польської адміністрації з питань іноземців.

„За кожне рішення про перебування у Польщі треба було боротися, а навіть шукати справедливості у відповідному міністерстві. Мене запевнили, що можу навіть не мріяти про громадянство“, – ділиться пережитим українка.

Православних поляків не буває

Для чиновників не мали ніякого значення ані шлюб із Юрієм, ані польське коріння Галининої родини. „Тато родом із околиць Білгорою. Народився в 1930 році у Крехові Вижньому“, – розповідає вона. У 1945 році в рамках обміну населенням його із сім'єю вивезли вглиб України. Повернення унеможливила крадіжка документів. Проте пані Галині вдалося роздобути шкільне посвідчення батька, метрики членів сім'ї, а у львівському архіві – документи, що підтверджували виселення з-під Білгорою. Зібрала також і свідчення родичів, які проживають у Польщі. Та всього цього для польських чиновників виявилось замало. Вони попросили Галину надати підтвердження про римо-католицьке віросповідання предків із римо-католицької парафії у Крехові. Але ж вони

були... православними! Власне ця обставина поставили хрест на мріях про польське громадянство.

„Якось, після однієї з розмов у адміністрації, я був наче напівпритомний. Молода чиновниця шпетила мене за те, що я безвідповідальний, бо навіть власного помешкання не маю. Відрізав тоді їй, що це наша особиста справа. Ми з дружиною працевлаштовані, тож собі порадимо“, – розповідає Костжевський.

Повертайся туди, звідки приїхав

У 2002 році Костжевські привезли до Польщі двох Галининих синів – Євгена та Ігора. Невдовзі придбали житло в Констанціні-Єзьорній, що неподалік Варшави. Хлопці почали навчатися у польських школах. Швидко вивчили мову. Коли старший Євген закінчив ліцей, поступив на російську філологію в столичному університеті. Та щойно він став повнолітнім, як адміністрація взялася й за нього.

„Некомпетентність та упередженість чиновників спричиняли проблему за проблемою. Врешті-решт цього річ чиновники заявили моему старшому синові: „Повертайся туди, звідки приїхав!“ – схвилювано розповідає пан Юрій.

Спочатку адміністрація відхилила прохання 19-річного Євгена про перебування в Польщі. Негативну відповідь він отримав у червні, за два дні перед завершенням терміну дійсності візи. Причому батьків, які регулярно навідувались до адміністрації, аби довідатись, як просувається справа, про такий стан речей не попередили. В адміністрації кажуть, що переплутали адреси й тому не повідомили Костжевських заздалегідь. Чиновники подавали різні причини своїх рішень, зокрема й ту, що Євген не міг довести своєї... польськості. В обґрунтуванні відмови серед іншого сказано, що хлопець сам зізнався у тому, що в Україні не був членом польських організацій (коли він виїжджав із України, мав 13 років), не плкав польської мови, не відзначав католицьких свят. Мовляв, усі ці факти свідчать проти Євгена.

Врешті-решт 28 вересня, знову за два дні до завершення терміну легального перебування, Євген вдруге отри-

мав відмову на своє прохання перебувати в Польщі.

Ситуація Костжевських обурила одну добру душу, яка й підказала звернутися з проханням про візу до польського консульства... у Львові. Тож сім'я поїхала туди з усіма документами, розповіла як виглядає ситуація. Це допомогло. „Принаймні до кінця року, бо саме до цього часу віза дійсна. А що далі? Хлопець тут навчається, має сім'ю. Хіба цього не достатньо, щоби дозволити йому проживати в Польщі?“ – запитує пані Галина.

„Ми нормальна сім'я. І я, і дружина – люди з вищою освітою. Ніхто з нас ніколи не мав проблем із дотриманням законодавства, у нас немає боргів. Я не розумію такої державної політики. Справи просто так не залишу, адже йдеться про мою сім'ю“, – Юрій переконаний у своїй правоті.

Зі скаргою про відмову видачі візи сім'я звернулася до Варшавського адміністративного суду. Справою зайнялись і в Гельсинському фонді прав людини.

„До нас часто звертаються змішані подружжя, які бояться, що одного з них, іноземця, депортують. Частіше посольства відмовляють іноземцям у продовженні чи видачі нових паспортів, а чиновники інших документів не визнають. Утім, багато справ – це наслідок упередженості держслужбовців або буквального тлумачення ними законодавства. Та не заперечити й того, що фундаментальне значення у такого типу справах має позиція тих, хто формує політику державних установ. Крім того, чиновники забувають, що серед громадян Польщі є люди різних віросповідань“, – зазначає Єва Остжевська, юрист із Гельсинського фонду.

Керівник адміністрації з питань іноземців Рафал Роґаля відмовився коментувати справу Костжевських. Спробіс тільки на одне речення: „Розумію драму цих людей, та державний службовець є державним службовцем і діє відповідно до законодавства, перед яким усі ми рівні. Він обіцяв переглянути документи й відповісти нам докладніше на запитання, та впродовж тижня так і не знайшов на це часу.

Лукаш Краєвський, журналіст
Gazety Wyborczej, Варшава

ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА ТА ВІСІМ ІНШИХ КРАЇН ЄС ГОТУЮТЬСЯ ДО ВСТУПУ У ШЕНГЕН

Розширення Шенгену приносить цілий ряд змін для громадян третіх країн, які перебувають або приїжджають на територію Чеської Республіки. **Починаючи з 31 грудня 2007 р. у Чеській Республіці застосовуватимуться спільні правила для в'їзду та короткочасного перебування іноземців, дійсні у теперішньому Шенгені.** Внутрішні кордони можна буде перетинати без прикордонного контролю, проте обов'язок подорожувати із дійсним проїзним документом залишається.

У випадку, якщо Ви є громадянином ЄС, Ісландії, Норвегії, Швейцарії або Ліхтенштейну

- умови для перебування на території Чеської Республіки для вас не зміняться.

У випадку, якщо Ви є громадянином третьої країни без візового обов'язку

- зможете перебувати у Чеській Республіці впродовж терміну, який загалом не перевищить 3 місяці перебування на всій території Шенгену протягом шестимісячного періоду від моменту першого в'їзду на територію Шенгену.

У випадку, якщо Ви є громадянином третьої країни, що підлягає візовому обов'язку

- чеська довгострокова віза, видана до 31 грудня 2007 р., залишиться надалі дійсною до вказаної у ній дати; така віза надаватиме лише право в'їзду на територію Чеської Республіки та перебування на ній, через територію інших шенгенських країн зможете транзитно проїжджати лише у напрямку до Чеської Республіки впродовж не більше 5 днів;

- чеська короткострокова віза, видана до 31 грудня 2007 р., залишиться надалі дійсною до вказаної у ній дати; така віза надаватиме лише право в'їзду на територію Чеської Республіки та перебування на ній, проте не даватиме можливості транзитно проїжджати через територію інших шенгенських країн;

- після 31 грудня у представництвах Чеської Республіки будуть видаватися шенгенські візи, які відповідно до умов даної візи даватимуть право подорожувати по Шенгені.

У випадку, якщо Ви є громадянином третьої країни із дозволом на проживання у Чеській Республіці

- зможете перебувати в інших країнах Шенгену без візи 3 місяці на підставі дійсного дозволу на проживання у Чеській Республіці.

Вільне пересування громадян третіх країн стосується осіб, які легально ступили на територію Шенгену та легально на ній перебувають. Дотримуйтеся, будь ласка, умов для в'їзду та перебування, тому що порушення їх у деяких випадках може призвести навіть до заборони перебування на території Шенгену. Починаючи з 1 вересня 2007 р. Чеська Республіка повністю використовує Шенгенську інформаційну систему, яка зокрема містить записи про громадян третіх країн, яким був заборонений в'їзд на територію Шенгену.

Умови для в'їзду та перебування громадян третіх країн відрізняються від умов для в'їзду та перебування громадян третіх країн, які одночасно є членами сім'ї громадян ЄС, Ісландії, Норвегії, Швейцарії або Ліхтенштейну. Довідайтеся про точну ситуацію, яка стосується Вашої особи. Інформацію Вам нададуть:

- довідковий номер поліції у справах іноземців (тел.: 974 841 356-357, e-mail: infoscpp@mvcz.cz, www.mvcz.cz)

- Міністерство закордонних справ www.mzv.cz

- www.euroskop.cz/schengen

Винні невинні

» Три роки тому одна чеська знайома майже шепотіла, розповідаючи мені на вулиці, що роздобула самвидав Кундерової „Нестерпної легкості буття“. Розмова продовжилася тим, що вона просила позичити „Дванадцять обручів“ Андруховича. Бо нібито від свого знайомого (чеха!) чула, що книжка кльова, а те, що доведеться читати в оригіналі – не проблема. Знайшовши торік у лондонській National British Library згадану книгу Кундери чеською мовою, видану в Торонто 1989 року, я не могла не пригадати нашої розмови.

Разом із чеським „скарбом“ там можна було знайти і „FM Галичину“ Тараса Прохаська, і „Біг мак“ Сергія Жадана, і чимало інших українських, словацьких та польських сучасних авторів – книги, що їх у пражській та празькій бібліотеках ніхто навіть не шукає, знаючи, що їх там нема. Пряшів і Прагу згадую не випадково. В кожному з цих міст є кафедра україністики. Отже, є і викладачі, і студенти, і бодай декілька науковців. Проте, якщо не брати до уваги празьких архівних залишків, в бібліотеках обидвох міст бракує сучасних видань історико-політичного спрямування, а про іншу фахову літературу, словники та художню книгу годі й говорити. Хоча треба визнати, що Прага все ж почувається краще за Пряшів. У Празі можна знайти Забужко, Андруховича та Жадана, виданих у 2004–2005 роках, є кілька сучасних словників. Проте єдиною можливістю добратися до найактуальніших публікацій залишається поїздка в Україну, або візит до західних архівів та бібліотек.

Є звідки, та нема для кого

Виявляється, що української сучасної художньої та наукової літератури в чеських та словацьких бібліотеках немає тому, що до цих книг ніхто не виявляє інтересу. Так пражська університетська бібліотека (УБ) дає можливість викладачам та аспірантам замовити книги, які їм потрібні для занять зі студентами. Достатньо заповнити формуляр, і якщо книга сучасного видання,

бібліотека її купує. Якщо ж комусь потрібне видання з 90-х, УБ купує книгу в антикваріаті, або її доводиться шукати через приватні контакти. Минулого року УБ задовольнила 95 відсотків замовлень викладачів, причому здебільшого йшлося про закордонну літературу.

Що ж до браку книжок сучасних українських авторів, у цьому винні не працівники бібліотеки, які їх не купують, а той факт, що цих книг ніхто в них не просить. Парадоксально, що український фонд УБ налічує чи не найвищий відсоток книг зарубіжної літератури. Із загального числа 290 000 книг 10 % складає саме україномовна література. За словами директора УБ, Петра Галька, українські книги (на відміну, скажімо, від російських) просто „не йдуть“ і припадають пилем на полицях. Що ж до проблеми поповнення фонду, П.Галько радо згадує „сумчастий період“, який тривав до другої половини 90-х. Викладачам, які читали лекції у Львові, УБ просто видавала порожні сумки, а через місяць, ці сумки, заповнені книжками, лектори привозили назад, зігнуті непосильним тягарем. Зараз такого нема. Хоча викладачі й далі привозять з-за кордону книги, однак тепер – для приватних потреб, а не для студентів та бібліотек.

Проблемою надалі лишається закупівля українських книжок безпосередньо з України. „Для нас не є проблемою купити книгу з Нової Зеландії, але з України – так. На сході книги видає бозна-хто, бозна-де, і продають їх бозна-як“, – каже директор. Книга з України часто дорожча за американську, оскільки її іноді доводиться замовляти через Пітсбург. А інколи – навіть національним українським субдилерам важко роздобути українську книгу. Щодо річного бюджету УБ (біля 60 500 євро), зазвичай найбільше „економиться“ на художній літературі. За словами директора, якби менеджмент бібліотеки не зумів скористатися грантами та зеконотити на службових поїздках, семінарах, папері та тонері, перевівши ці гроші на купівлю книг (в році 2006 йшлося про 1000 євро), у читальному залі не було б навіть сучасної української преси. І в порівнянні зі зростаючою кількістю студентів та спеціалізацій у Пряшівському університеті (ПУ) коштів для УБ виділяється замало. Крім того, бюджет залежить і від ректора, і від заступників міського управління, які можуть, але не мусять виділити бібліотекам гроші.

„Бібліотека, яка не купує книги – мертва“

Так стверджує П.Галько. Пряшівська УБ – одна з тих, що книги купують. Інші виживають із дарів та обмінних фондів. У згаданих словацьких і чеській бібліотеках роками не поповнювали фонд власною сучасною художньою літературою, не те, що зарубіжною. Загалом проблема художньої літератури в Пряшеві нагадує зачароване коло. Традиційно спеціалізуватися на белетристиці „повинна“ Обласна бібліотека ім. П. О. Гведослава, якій для поповнення асортименту також бракує фінансів. Жалюгідна ситуація і з україномовними словниками та науковими публікаціями. Пряшівські україністи чомусь забувають про видавничу справу. Складається враження, що крім освоєння грантів та 24 тижнів викладання впродовж навчального року, у справі популяризації української культури вони не бачать потреби.

Великою допомогою в минулому був закон, який зобов'язував видавництва надсилати вісімнадцятьом науковим бібліотекам Словацьчини кожному видану ними книгу. Тепер видавець повинен віддавати бібліотекам лише ті книги, наклад яких перевищує 500 примірників. Ситуацію з україномовною літературою не покращує і Державна наукова бібліотека (ДНБ) в Пряшеві, що орієнтується на потреби факультетів ПУ (себто переймається передовсім педагогічними, мовознавчими та історичними виданнями). Директорка ДНБ, Валерія Завадська твердить, що їх не цікавить комерційна та перекладна белетристика, за винятком хіба регіональної, потрібної студентам для навчання. Що ж, це – цікава позиція. От лише важко уявити собі ситуацію, в якій, скажімо, передові пражські професори, науковці та студенти англійської філології користалися б виключно регіональними англомовними виданнями...

Процес поповнення фонду української книги зупинився у всіх згаданих бібліотеках після 1989 року. Завадська згадує, що в Чехословаччині після 1989-го миттєво знайшлися підприємці-дистрибутори, які скористалися можливістю вільно привозити книги із Західної Європи та Америки, та, на жаль, не знайшлося жодного, хто контактував би з українськими видавцями. Позитивно видається для ДНБ співпраця з українським консульством у Словацьчині, яке забезпечує перевезення книг диплома-

тичним шляхом, передає бібліотеці газети та журнали, що надходять з України. Українські дипломати в Чехії допомогою бібліотекам не переймаються. Причому празька „Слов’янка“, як звикло називають Слов’янську бібліотеку, безпроблемно співпрацює з дипломатами та бібліотеками Болгарії, Росії, Білорусі. Про сучасні українські видання ДНБ інформації не має, списки з пропонуваною літературою не отримує, викладачі нічого не вимагають. Бюджету ДНБ вистачає тільки на щоденні витрати та заробітну платню, а якщо, не приведе Господь, почне крапати зі стелі, то про поповнення фонду взагалі можна буде забути. На відміну від УБ, ДНБ гроші на купівлю книг отримує з різних інших фондів. На книги та журнали виділено 36 300 євро, а потрібно 60 600 євро, оскільки закуповуються й фахові журнали (річна передплата одного професійного часопису може коштувати навіть 600 євро). Парадоксальність ситуації з пряшівською ДНБ ще й у тому, що за профілем вона донедавна спеціалізувалася саме на україністиці та русистиці. Тут з п’ятисот тисяч книг 9000 україномовних.

Замість книжок ксерокопії

Пряшівська ДНБ займається тим, чим не повинна була б займатися: ксерокопіює оригінали словників, історію української літератури. Іншого виходу немає. Викладачі на заняттях користуються словниками 50-х, 60-х років. Марія Няхай, директорка Слов’янської читальні, „позичає“ бібліотеці власні примірники для виготовлення ксерокопій. Вона підтверджує, що сучасних українських словників бібліотеки не мають, з мовознавчих та літературознавчих видань безсистемно трапляються окремі книги, художньої літератури ж немає зовсім. Розв’язати проблему могла б угода з Львівською бібліотекою, фонди якої налічують близько 7 000 000 книг. Однак ДНБ зі своїм фондом у півмільйона не мала б що запропонувати львівській в рамках бодай формального обміну. М.Няхай додає, що студенти все ще не вміють працювати з джерелами і використовувати їх у своїх дипломних роботах. Багато хто навіть не знає про існування читальні. „Не певна, чи ті книги взагалі комусь потрібні“, – скептично закінчує вона нашу розмову.

Празька Слов’янська бібліотека (СБ) до середини 90-х співпрацювала з Національною бібліотекою ім. В. І. Вернадського та парламентською бібліотекою. Перша з них щороку висилала список п’яти сотень книг, які видавала „Наукова думка“. З цього переліку СБ могла

вибрати і отримати сотню томів. Згодом список скоротився на половину. А ще пізніше співпраця обірвалася цілком. Тому дивом видалося те, що цього року парламентська та національна бібліотеки знову надіслали тематичні списки пропонованих книг. Результат відновленої співпраці буде помітний лише згодом. Як дипломатично висловлюється Їржі Вацек, працівник СБ, проблема не в контактах з Україною загалом, а лише з українською пресою. Ситуація повинна прояснитися в листопаді цього року, коли СБ в Києві на офіційному рівні обговорюватиме питання співпраці. Подібно, як у Пряшеві, в Празі також закликають читачів до пропозицій на поповнення фондів, але, як каже Ї. Вацек, „не пригадую, щоб хтось побивався за українською книгою“.

Трагіфарсом видається факт, що СБ довідується про сучасні українські видання з московських пропозицій росій-

ської літератури. А те, що по суті відбувається поступова ліквідація Бібліотеки української літератури в Москві, лише додає присмаку абсурду.

Справу з українськими книгами гальмують не лише фінанси, митні справи, брак професійних дистрибуторів. Гальмує справу передусім байдужість словацьких і чеських українців. Які керуються правилом, „хто захоче, той знайде“.

P.S. для Клари С.: Кундера, який роками вагався дати згоду на чеський переклад своєї книги, мабуть сміявся би крізь сльози. „Нестерпну легкість буття“ тепер можна купити в мережі чеських продуктово-господарських супермаркетів, разом із мікрохвильовою пічкою, скажімо. Однак Андруховича там не знайдеш. Треба йти в „Слов’янку“. Або їхати в УА.

БАНГКОК

від 8 500 крон

КИЇВ та інші міста України від 6 990 крон

МОСКВА від 3 390 крон

ТБІЛІСІ, БАКУ від 7 990 крон

ДУБАЙ від 8 990 крон

ШАНХАЙ від 9 700 крон

ДЕЛІ від 12 900 крон

ПЕКІН від 14 900 крон

Ціна квитка в обидва боки без аеропортних такс та зборів

Офіс у Празі:

Husova 5
110 00 Praha 1
Тел.: + 420 224 248 828
+ 420 776 676 709
e-mail: aerosvit.prg@volny.cz

Каса в аеропорту:

Тел.: + 420 220 115 332

www.aerosvit.com

Мирослав Попович:

„В історії завжди є вибір. Про це варто пам'ятати і тепер, тому важливо... за кого віддаємо бюлетень під час виборів”

Що для України та українського суспільства означав голодомор з історичної точки зору? Чи відчутна ще й нині його негативна роль?

Голодомор був спробою зламати духовну і, відповідно, політичну здатність до опору. І не тільки України. Тоді, дійсно, йшлося про цілий ряд регіонів, які були небезпечні: це був Дон, це була Кубань, це було селянське Поволжя, а також – Сибір. Це були райони, де в роки громадянської війни завжди трималися антибільшовицькі режими, оскільки йшлося про сільськогосподарські райони, причому в більшості випадків – райони, де існувало озброєне козацтво, яке не визнавало жодних влад.

Що стосується України, то вона в цьому займала особливе місце. По перше, це був найнаселеніший район, де була значна кількість (35 мільйонів) мешканців на той час. Це був національно консолідований (на відміну від поволзьких російських селян) район, який міг собі вибрати певну державну орієнтацію. Адже утворення Саратовської чи Самарської держави – безглуздя. Такого бути не могло. Зате утворення України – цілком реальна річ. У 1921 році вдалося придушити вогонь повстанського руху завдяки тому, що ввели НЕП і почали політику українізації. Тоді Україна була приручена. Україну треба було зламати. І того, власне кажучи, було досягнуто. Вже в роки голодомору було практично знищено тодішню інтелігентську і місцеву комуністичну верхівку, яка проявляла бодай якісь українські національні почуття, або не погоджувалася з політикою Кремля. В Росії це відбулося в 1937–1938 роках, а Україна в 1937 рік вступила вже істотно розстріляною. І в 1937–1938 роках цей процес було завершено. Саме тому цей терористичний переворот почався з України, і найжахливіші наслідки були саме на Україні. І він мав національні орієнтації

саме тут, тому що, скажімо, в регіонах, де було козацтво, все ж не йшлося про національну орієнтацію.

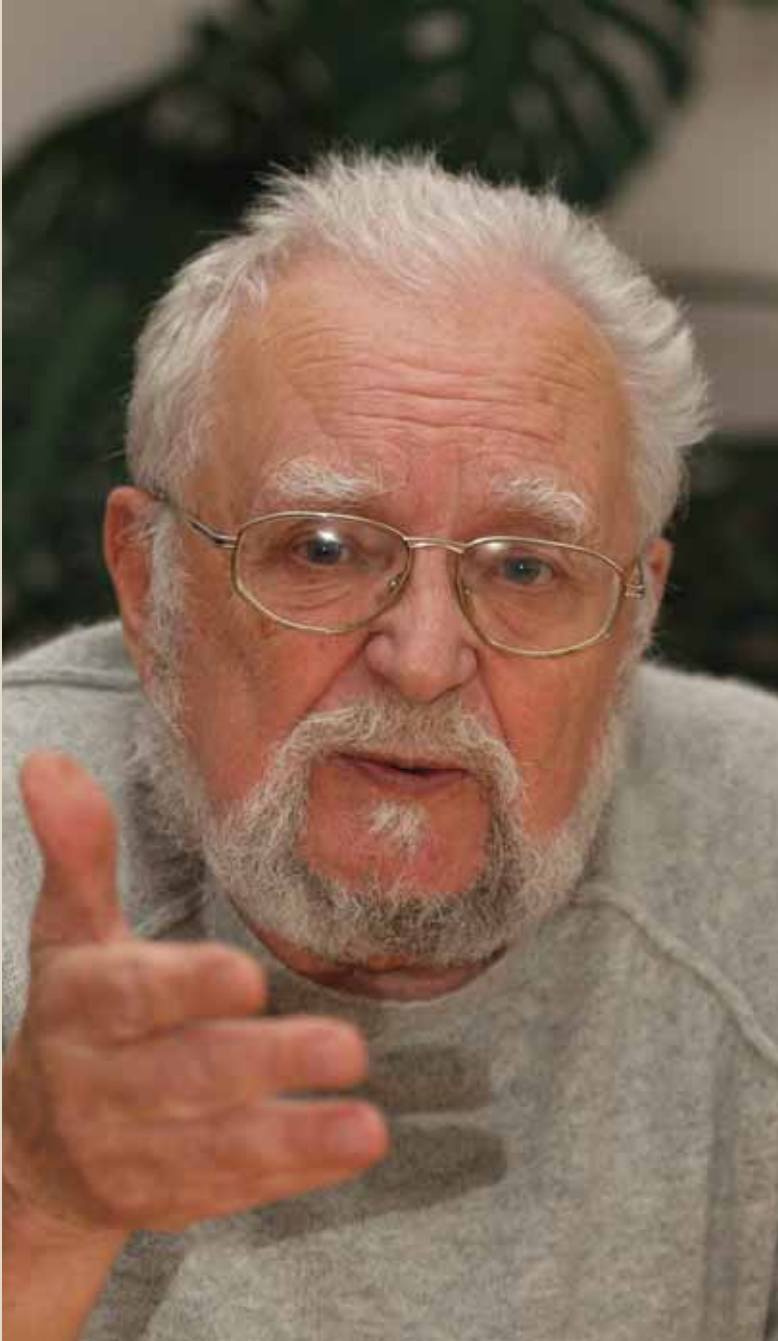
Наскільки правомірно говорити, що в українських селян була українська орієнтація? Вони представляли українську націю?

Українські селяни від початку мали українську орієнтацію. Я маю на увазі – із 1917 року. Але українське селянство хотіло землі. А піти рішучим чином на земельну реформу українські національні партії не наважувалися, оскільки хотіли зберегти національну солідарність. Ще перші кроки були якоюсь мірою обіцяні, а потім ми ставали дедалі консервативнішими. Крім того, треба мати на увазі, що, скажімо, армія УНР нараховувала сорок тисяч чоловік, бували моменти що її кількість доходила і до 100 тисяч, але це лише епізодично. А одна тільки дивізія [Нестора] Махна, чи армія Махна, у кращі часи налічувала сорок тисяч чоловік, тобто більше ніж мав [Симон] Петлюра як державний полководець. І якби не відбувся такий різкий поворот більшовиків до підтримки національної культури, національної мови та підтримки сільського господарства, то невдоволення комуністами було б виявлено ще раніше. Період із 1922 по 1927–1928 роки – це період рівноваги сил і великих сподівань українського селянства, які Українська Радянська Республіка обіцяла хоч якось задовольнити. Надії розвіялись ще в 1928 році, однак у 1930-х роках небезпеки повстання вже не було. Але нам не вільно забувати, що [Йосиф] Сталін боявся того, що сталося пізніше, в 1980-х роках, а саме – „перестройки”. Адже [Микола] Бухарін і вся його група були „ранніми Горбачовими”. І, природно, все могло піти таким чином, що система могла почати еволюціонувати в соціал-демократичному напрямку, і в 1930-роках усе

могло закінчитися тим, що сталося на півстоліття пізніше. Тому потрібно було знищити до решти всю структуру, яка могла б загрожувати сталінському авторитету. А для цього слід було знищити всі соціальні опори, а такою опорою була й Україна. Ми ж були свідками 1990-х років і бачили, що якщо щось випадає з блоку, то все розвалюється. Грубо кажучи, голодомор зламав хребет українського селянства.

Як ви вважаєте, в певному сенсі українізація стала причиною голодомору? Якби не українське відродження та українізація, можливо, машина терору і не була б запущена?

Українізація припинилася в 33-му році, а фактично – ще в 1927–1928 роках. Вже тоді почався терор, почалося загвинчування гайок. Комуністи робили вигляд, ніби все це не стосується української національної політики, ніби йдеться про винищення так званих куркулів. Але згори подавався план, скільки мільйонів людей по всій країні (і по Україні особливо) повинно бути розстріляно. Скільки мільйонів повинно бути переселено в непридатні для житла райони (до речі, мій дід, якого я ніколи не бачив, теж був тоді переселений). І скільки повинно бути виселено, але так, щоб вони могли вижити. І це все було розписано й виконувалося в 1929–1930 роках. Але при цьому робилося вигляд, ніби українізація ще існує. І лише в 1933-му, коли застрелився [Микола] Скрипник, саме тоді й закінчується цей етап, українізація офіційно вважається контрреволюційною, антикомуністичною, а всі її ініціатори потрапляють під ніж. Безумовно, українізація показала, що тут є величезні інтелектуальні та духовні ресурси. І Україна дуже швидко вирвалася в передові, найбільш європейзовані території Радянського Союзу, що, звичайно, становило загрозу для цілої системи.

Попович Мирослав Володимирович – український філософ, доктор філософських наук, професор, академік Національної Академії Наук України, громадський діяч. Автор багатьох книг і статей на тему логіки і філософії науки, теорії і історії культури і, передусім, „Нарису історії культури України” (1999) – відзначеної Національною премією ім. Т. Г. Шевченка та „Червоного століття” – визнаної на XII Форумі видавців у Львові одним з найкращих видань 2006 року.

би підтриманий більшістю комуністів. Фактично, тоді існувала багатопартійність в літературі, в Україні зокрема. Було багато різних письменницьких організацій з різними художніми платформами, а по суті – з різними політичними переконаннями: були селянські, були робітничі, були орієнтовані на Захід, на Європу, були орієнтовані більше на Росію. Все виглядало подібно до того, що ми спостерігали в 80-х роках. Історія вибирає. І це був шлях, який можна було вибрати. А вибрано було кривавий шлях, хоча інакша реальність була цілком можлива! І люди хотіли й могли цю реальність втілити в життя. Україна мала вдосталь матеріальних ресурсів. А потім, коли сталося все те, що можна назвати сталінським переворотом, Україна в 1941 році опинилася один на один з Німеччиною. Куди поділися всі ці танки, літаки? Все воно було негайно знищене, тому що бракувало інтелекту, інтелектуальна нація вже була в могилі. Сталінський режим був насильницьким режимом, таким, як і в Німеччині. 33-й рік в Німеччині міг би не відбутися. Це був наслідок легковажного рішення баронів німецької промисловості. Вони думали, що дадуть владу Гітлеру, думали, що він поріже комуністів, а потім вони приборуть його, і буде „всьо хорошо”. Але з’ясувалося, що через два-три роки вони з фюрером вже не могли нічого зробити. Натомість він усіх, кого вважав потрібним, приборіг на майбутнє (Гітлер усе ж був не такий скажений, як Сталін). Тобто, вибір був. Але історія зробила свій вибір, не здогадуючись, що саме вибирає – яку кров, який жах.

В історії завжди є вибір. Можна було уникнути тих страшних подій. Про це варто пам’ятати і тепер, тому нині важливо, наприклад, за кого віддаємо голос під час виборів.

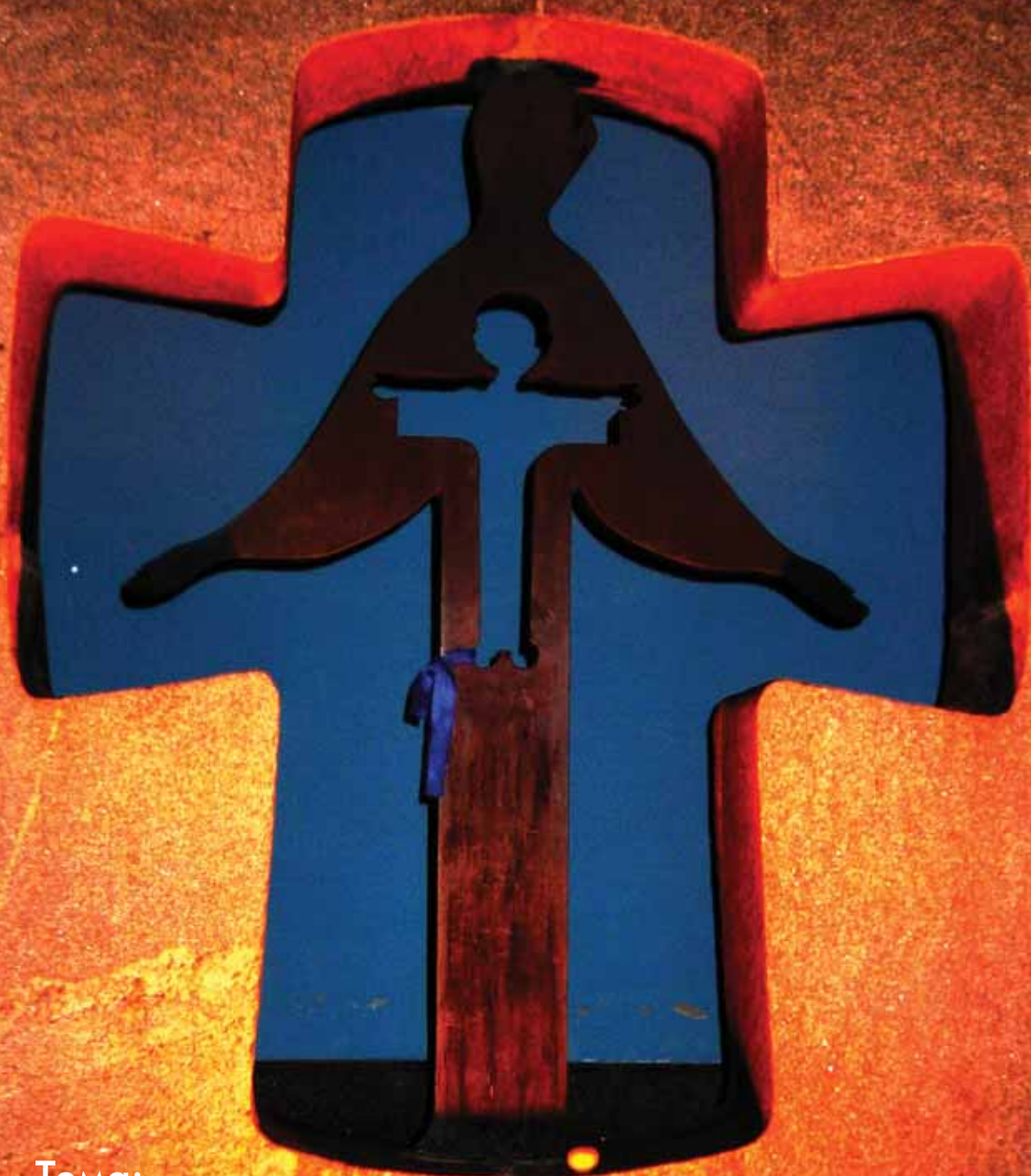
Чи може Україна, на вашу думку, в найближчому майбутньому добитися визнання голодомору Росією. Що сьогодні стоїть цьому на перешкоді?

Все залежить від того, якою буде Росія в майбутньому, наскільки вона зміниться. Однак Росія [Володимира] Путіна ніколи не визнає голодомору, хоча з нашої перспективи ті події були страхотливими. Уявіть собі, це ж цілковито інакше бачення світу, коли під ногами розверзається прірва, безодня жорстокості. І неможливо собі уявити, як люди ходили через ці трупи. Нам важко зрозуміти, усвідомити все, що відбувалося, а дехто взагалі не бажає про це чути.

Вам не здається, що світ був приречений на такий терор?

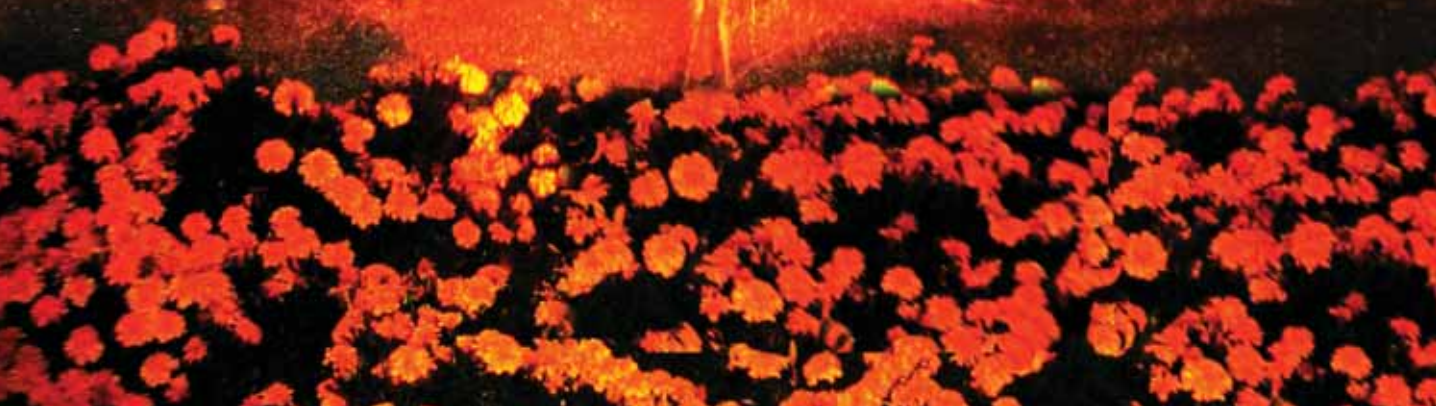
Ні, ні! Світ не був приречений, не був засуджений на цей терор. Від тодішньої російської диктатури можна було очікувати розвиток у напрямку, будемо казати, лібералізації режиму. І фактично всі умови для цього були. Був так званий НЕП, була вільна економіка. Вона, що правда, обмежувалася невеликими „ділянками”, невеликими підприємствами. Але була ринкова економіка. Бухарін сказав слова, які майже співпадають із висловлюванням Ден Сяопіна: „Збагачайтесь!”. І, власне кажучи, нічого більше й не треба було. Такий хід подій був

1932-1933

Тема:

1932—33

Глухі і голодні

Про анатомію великого українського голоду ми знаємо надто багато, щоб нарешті називати її вже злочином, а не трагедією. Мусило минути понад півстоліття, щоб взагалі констатувалася провина злочинців і дефінувалися мотиви, які жертвам були весь час відомі, та до них ніхто не прислухався. Саме це відкриває до даного розділу задні двері, якими Захід не дуже любить входити. Чи були свідки злочину? Чи можна їх назвати співучасниками злочину? Відповідь на ці питання знали вже тоді лицемірні і справедливі.

► Перша советська п'ятирічка, запущена 1929 року, зурочила багато західних спостерігачів. З часів, коли у завершальній фазі світової війни тодішня преса реагувала на переворот у Росії погордливими глосами із антисемітським підтекстом, країна пройшла величезними змінами, аби нарешті могла почати вимагати визнання своєї слави. Подивляти промисловий спринт століття найвідсталішої країни Європи належало до доброго тону ліберальних медіа, які вірили, що соціалізм, – щоправда, не зовсім той, советський, – може стати інструкцією для стабілізації розхитаного західного світу. Тут треба підкреслити, що під словом „Захід“ розуміється та частина Європи і Америки, в якій був плюралістичний устрій і яку трохи пізніше опанував страх перед загрозою диктатури Німеччини. Але і між ними були свої відмінності: якщо Сполучені Штати витримали світову економічну кризу (що на диво співпала із советськими успіхами) без того, аби робити поступки у своєму демократизмі, в Європі на зламі десятиліть відкрито говорилося про кризу демократії, причому авторитарні режими забирали на її мапі чим далі більше простору. Спустошливий економічний землетрус в Європі ще відчутніше зменшив кількість тих, хто вірив у майбутнє існуючої на той час демократії і багато демократів повірило в те, що синтез масового соціалізму і свободи особистості є можливим.

У Чехословаччині в такі міркування поринула навіть настільки критична людина як Фердинанд Пероутка, хоча згодом, під враженням сталінських монстр-процесів, всі ці ілюзії він відкинув. Але

у той же час, наприклад, ліберальний історик і біженець від нацистів Ганс Когн писав в Америці про советський устрій як про „диктатуру у розвитку“, яка прийняла „принципи гуманізму, подібно до часів раціоналізму та просвітництва“ (1935р.), що перескочило давнішу думку чеського соціолога Йозефа Л. Фішера, який, спостерігаючи за советською реальністю, сказав, що соціалізм або почне жити з ідеологією „дійсно універсальною“, або впаде і буде змушений шукати нову базу (1932р.).

Проповідники із Заходу

Помпезна Сталінська п'ятирічка, як кольоровий килим, накривала жахи, яких зазнавало советське село – пограбоване і покинуте на голодну смерть. У тому ж часі, коли „прогресивні“ спостерігачі схильні були, з логічних причин, заплющувати очі, пророчо прозвучала інформація з Підкарпатської Русі, а саме з тижневика національних демократів в Ужгороді. Стаття „Голод на Україні“ з квітня 1929 р. констатує появу голоду в південній Україні, „в одній із найбагатших країн світу“, а також те, що харчову допомогу отримали чужі колонізатори, яких на Україну послала влада, та члени партії. Та референції крамаржовської преси не могли мати ширшого резонансу: народним демократам бракувало тверезого дистанціювання, справи, пов'язані з Росією, вони сприймали завжди неповажно і майже істерично (з іншого боку, варто підкреслити, що процитована підкарпатська преса була виразно проукраїнська).

Паралельно з жорстокістю, якої зазнавали піддані Сталіна, з початком

30-х років на Заході наростав проповідницький ентузіазм інтелектуалів та літераторів. Ставав модним агітаційний туризм, який до СРСР – очевидно під кураторством її пильних „гідів“ та ОГПУ (Объединённое государственное политическое управление – таємна поліція – ред.) – приводила безконечну череду західних ідеалістів. Їхній перелік нагадує уроки літератури в середній школі: Генріх і Томас Манни, Егон Ервін Кіш, Анрі Барбюсс, Ромен Роллан, Герберт Веллс, Бернард Шоу і низка інших. Останній збагатив наш сумний контекст елементом достоту чеського гумору: на польсько-советському кордоні Шоу викинув із вікна потягу свої харчі, таким чином продемонструвавши впевненість у тому, що в Радянському Союзі жодної нестачі не існує. Все це свідчить, окрім іншого, і про те, з якими настроями ці особи вже приїжджали у СРСР. Але згадати треба і авансцену відомого чеського драматурга Яна Веріха до „Балади з лахміття“ як „шоуїзм“ чеського зразка, в якій з іронією говориться про те, що у радянському царстві правили не так біда і розбрат, як лицемірство – люди ситі, сильні, діти здорові, лиш би іноземці бачили добробут. А неприборканий терор зайшов настільки далеко, що в людей забрав навіть право бути непрацевлаштованими...

Але не варто думати, що цивілізовані європейці і американці говорили в унісон. Зрештою, сам Шоу невдовзі після згаданої події отримав докірливе зауваження від дружини американського журналіста у Москві. Вона сказала, що свій сніданок треба було викинути аж на советській території, тоді б хоч советські громадяни були йому вдячні...

Обізнані з реаліями теж далеко не зайшли

Про советські тогочасні реалії лунали голоси і з уст осіб, в яких був довголітній російський досвід і вони були обізнані з проблемами. З чеської сторони не можна не згадати Йозефа Едварда Шрома (до 1931 року – секретаря чехословацького представництва у Москві). Влітку 1932 року, у серіалі „Дорога у Москву“, яку надрукував журнал „Пржітомност“, Шром писав про босих людей на вулицях, про їхній бідний одяг і дивну пильність російських органів (заборона фотографувати на польсько-советському кордоні для нього була контрастом до приязних прикордонників фашистської Італії).

В Можайську, віддаленому приблизно на 100 км від головного міста СРСР, йому потрапили на очі оголошення, які закликали трудящих допомогти колгоспникам з Рилкова і Балтіїця. Він зрозумів, що колгоспники не справилися зі збором урожаю і гордяни мають їм показати приклад, інакше „не буде що у рот покласти“. Зі статистик Шром далі зрозумів, що в кінці 1932 року було зібрано лише 53 відсотків урожаю, у Сибіру тільки починали збирати, а біля Одеси саме складали врожай у копи. „На шастя, у деяких визначних врожайних радянських областях цього року вродилося надзвичайно багато“, – писав він дещо утопічно. Зрештою, тенденція статті достатньо критична і підкреслює ілюзорність цілої п’ятирічки. Та в республіці Масарика теж знайшлося багато таких, хто критичні коментарі з СРСР слухав без найменшого ентузіазму. Визначний чеський русист Ян Славік вбачав за помилками лівацько налаштованих молодиків недоліки навчальних програм: у школах не вивчалися реалії радянської країни, а чеським викладачам притаманна здебільшого „примітивна советофобія“, яка живилася дикими антибольшевицькими легендами.

Треба розуміти, що згадані експерти розглядали розвиток подій на Сході або з Праги, або з російського центру, куди відгомін голодної катастрофи, що насувалася, не доходив. У квітні 1933 року статтю „Як виглядає несвобода“ Шром зводить порахунки із радянським „чудом“, пише про те, як держава нищить землеробів і згадує феодальну заборону пересування між колгоспами – супутнє явище нелюдськості влади у постраждалих регіонах. Про власне голодомор у статті автора не знайдемо ані слова. Він про його існування і не здогадувався.

Город, повний врожаю

На відміну від голоду 1921–22 років, який радянські органи визнали, той, сталінський, був суворою таємницею. Комуністи вдавалися до дезінформації, причому – як вже було зазначено – закордонних добровольців послужити цьому не бракувало. Голова французької Радикальної партії і прем’єр кількох французьких урядів Édouard Herriot закінчив свою пропагандистську експедицію у 1933 році словами: „Я проїхав Україну! І тому! Стверджую, що я її бачив як город, повний врожаю!“ Власні обдурили француза вже стільки разів використаними потьомкінськими маневрами. Інша справа, що французькі ліві в часі, коли над Німеччиною підні-

малася тінь Адольфа Гітлера, не мали бажання зупиняти зближення Франції з Советами. Таке становище зайняла більшість західних держав. „Вся інформація про голодомор є перебільшеною або йдеться про ворожу пропаганду“, – писав кореспондент New York Times Волтер Дюранті, нині вже історичний символ цинічної маніпуляції з фактами. Дюранті з Росії відкликали лише наприкінці тридцятих років, коли його захоплені репортажі про московські процеси вже стали нестерпними. Але донині в нього, незважаючи на море протестів, не відібрано нагороду Пулітцера за „несторонні і обґрунтовані“ депеші про успіхи першої п’ятирічки. Дюранті є знаменитим прикладом брехуна на службі журналістики: за ін-

Спогади колеги Джонса – Еугена Лайонса про цю ганебну сторінку журналістики згодом інспірували Джорджа Орвела до написання opus magnum „1984“.

формацією британського консульства у Москві, яке посилалося саме на його підрахунки, внаслідок голоду популяція у Поволжі, на Північному Кавказі і на Україні могла знизитися за один рік на десять мільйонів. Офіційно, але журналіст припускав більшу смертність лише внаслідок „недоїдання“.

Були справи і цікавіші, ніж голод

Все це проливає дивне світло і на закордонні дипломатичні місця. Зрозуміло, що західні політики були свідомі того, якою є різниця між тим, що подавалося їхній громадськості і суворю реальністю, розміри якої уявляти може і не хотіли. І тому таким професіоналам, як Малколм Меггерідж чи Герет Джонс, нелегко було працювати. Перший з них прибув у Москву (від видання Manchester Guardian) у 1932 році як пересічний прихильник землі Советів. Але в його випадку розчарування випередило навіть першу зустріч із голодом, коли Меггерідж вирішив перевірити зловмисні наклепи на свій страх і ризик. Характерно, що інформацію, яку, з огляду на цензуру, для свого видавця мусив передавати з дипломатичною поштою, вдома не

було навіть опубліковано в повному обсязі і під іменем автора – совети на таку інформацію відповідали насупленим мовчанням. Справа Джонсона, навпаки, наробила галасу і відкрила непередбачену у західній журналістській громаді. Джонс на місця трагедії поїхав „нелегально“ і в березні 1933 року виступив у Берліні зі своєю барвистою оповіддю про голодуючі села. Та лише через кілька років, зі спогадів очевидців довідуємося, що про існування масштабного голодомору закордонні кореспонденти у Москві, як мінімум, здогадувалися, сам Дюранті про нього приватно говорив без будь-яких докорів сумління, а Джонс будував свої висновки передусім на основі розмов із вже обізнанішими колегами. Та це все їм не завадило згодом відцуратися незламного журналіста (за вказівкою згори) і звинуватити його у брехні. В той час, коли Джонс відкривав правду, англо-американська преса ходила перед сталінськими цензорами навшпиньки, адже наближався сенсаційний судовий процес над британськими інженерами, звинуваченими у шпіонажі. Писати напередодні такої події про голод означало професійне самогубство, оскільки совети представника такої преси не впустили б до зали суду. Спогади колеги Джонса – Еугена Лайонса про цю ганебну сторінку журналістики згодом інспірували Джорджа Орвела до написання opus magnum „1984“. Доля Герета Джонса завершилася за дивних обставин два роки пізніше. „Вилетівши“ з СРСР, він зацікавився Далеким Сходом, де потрапив у полон до грабіжницької китайської банди і його, на відміну від німецького колеги, після двох тижнів полону застрелили. Донині невідомо, чи смерть „боржника“ Сталіна була справою чисто кримінальною...

Дружба народів

До даної ситуації не ставилися лицемірно лише традиційно „продажні“ демократії. Дипломати фашистської Італії вислали Муссоліні детальні звіти про ситуацію. Але той їх ніяким чином не використав, навпаки, влітку 1933 року приступив до підписання італійсько-радянського договору торгової угоди і пакту дружби. Зате фотографії з місць катастрофи, зроблені німцями, допомогли американським журналістам зрозуміти ситуацію. Проте, що відбувалося в СРСР, інформував владу і чехословацький посол у Москві Сметана, на думку якого, найбільшою підтримкою українському усвідомленню послужив саме голод. Українці не

могли вибачити властям, що в колишній житниці Росії помирала від голоду „половина населення“. Кремль, щоб виправдати себе і дискредитувати українські національні почуття, розігрував карту німецьких зазіхань на Сході. Меморандум Сметани, суттю якого було застереження перед пронімецькими симпатіями українців, був поданий водночас і до посольства у Варшаві. До його голосу не прислухалися, ЧССР тоді ставилося до СРСР згідно з останніми демократіями, передусім під враженням небезпечного сватання між Берліном і Москвою. Американці поспішили із юридичним визнанням Советів вже у листопаді 1933 року.

Зближення із Советами мало для американців свої економічні і політичні обґрунтування. На початку 30-х американський експорт у Росію сягав 25 %. Сталін замовляв передусім сільськогосподарську та промислову техніку, причому кошти на це отримував за експорт сільськогосподарських продуктів по демпінгових цінах, чим зокрема збитково підтримував світову економічну кризу. У СССР на той час працювало більше тисячі американських експертів. У зв'язку з крахом на нью-йоркській біржі Совети були для Рузвельта занадто вигідним партнером, щоб він міг собі дозволити перегордити шлях якимись моральними оцінками. Зрештою, тогочасний бойкот більшовизму не приносив жодних результатів, а советська система стояла непохитно і в міжнародній політиці почала займати місце, яке не можна було ігнорувати. У часі, коли Японія у Манчжурії відверто зневажала принципи Об'єднаних націй, а Німеччина вже стала загрозою, Рузвельт (всупереч сильній внутрішній опозиції) вважав за доцільне утвердити міжнародну стабільність саме кроком назустріч Кремлю. Сталін уявляв, що „капіталісти“, пригнічені кризою і страхом перед фашистською агресією, за мінімальні поступки охоче допоможуть йому проти японців. Але Рузвельт, очевидно, нічого подібного у своїх планах не мав. Як тільки почали зменшуватися советсько-японські тертя і дійшло до советських фінансових зобов'язань перед США, стало зрозуміло, що угода стояла на піску. Але СРСР все ж таки міг відзначати перемогу. У дусі нової стратегії колективної безпеки Союз нав'язав стосунки з низкою європейських країн і для нього відкрилися двері в Об'єднані нації. А погані стосунки з Вашингтоном були кращими, ніж відсутність будь-яких відносин.

Світові демократії в період Сталінової „другої революції“ і розмаху шові-

Friday, March 31, 1933 THE EVENING

FAMINE RULES RUSSIA

The 5-year Plan Has Killed the Bread Supply

By GARETH JONES

Mr. Jones is one of Mr. Lloyd George's private secretaries. He has just returned from an extensive tour on foot in Soviet Russia. He speaks Russian fluently—and here is the terrible story the peasants told him.

A FEW days ago I stood in a worker's cottage outside Moscow. A father and a son, the father a Russian skilled worker in a Moscow factory, and the son a member of the Young Communist League, stood glaring at one another.

The father, trembling with excitement, lost control of himself and shouted at his Communist son: "It's terrible now. We workers are starving. Look at Chelyabinsk, where I once worked. Disease there is carrying away numbers of us workers and the little food there is uneatable. That is what you have done to our Mother Russia."

The son cried back: "But look at the giants of industry which we have built! Look at the new tractor works. Look at the Dniepstroy. That construction has been worth suffering for."

"Construction indeed!" was the father's reply. "What's the use of construction when

"The cattle have nearly all died. How can we feed the cattle when we have only fodder to eat ourselves?"

"And your horses?" was the question I asked in every village I visited. The horse is now a question of life and death, for without a horse how can one plough? And if one cannot plough, how can one sow for the next harvest? And if one cannot sow for the next harvest, then death is the only prospect in the future.

The reply spelled doom for most of the villages. The peasants said: "Most of our horses have died and we have so little fodder that the remaining ones are scraggy and ill."

If it is grave now and if millions are dying in the villages, as they are, for I did not visit a single village where many had not died, what will it be like in a month's time? The potatoes left are being counted one by one, but in so many homes the potatoes have long run out. The beet, once used as cattle fodder, has run out in many parts before the new food comes in June, July and August, and many have not even beet.

The situation is graver than in 1921, as all peasants stated emphatically. In that year

CHILD BEGGARS IN MOSCOW

there was famine in several great regions, but in most parts the peasants could live. It was a localised famine, which had many millions of victims, especially along the Volga. But to-day the famine is everywhere, in the formerly rich Ukraine, in West Russia, in Central Asia, in North Caucasus—everywhere.

What of the towns? Moscow as yet does not look so stricken, and no one staying in

you have destroyed all that's best in Russia?"

Джонс на місця трагедії поїхав „нелегально“ і в березні 1933 року виступив у Берліні зі своєю барвистою оповіддю про голодуючі села.

ністичного експансіонізму опинилися у амбівалентному становищі. І хоча надії на розумну співпрацю з Росією зазнали швидкого розчарування, у них віддзеркалюється стара дилема дипломатії – вибрати мораль чи прагматизм? Та відповідальність за лицемірне по-

такання шахрям і ігнорування застережливих голосів, не кажучи вже про самих жертв зла, з них вже ніхто ніколи не змие. Історія нарешті опинилася на боці переможених.

Відкриваючи правду про голод 1932–1933 років в Україні

Нещодавно в Україні видано бібліографічний покажчик праць про Голодомор. В цій книзі зафіксовано 6 тисяч різножанрових робіт. Нині, їх за оцінками фахівців понад 10 тисяч. Однак при цьому можна стверджувати, що лише за останні роки відбулися насправді якісні зміни в осмисленні того жахливого катаклізму, який мав далекосяжні наслідки.

► Процес пошуку триває, знання про Голодомор розширюються, поволи стають доступними документи, що відбивають діяльність найвищого керівництва СРСР у 1932–1933 роках, поведінку регіональних лідерів, зокрема партійно-державної номенклатури УСРР. Вони дозволяють зрозуміти технологію злочину, як саме, за допомогою яких механізмів сталінський режим видобував хліб, мотивуючи це потребами модернізації, Молох якої поглинув життя мільйонів людей.

В останні роки в Україні стали доступними документи і матеріали багатьох архівів, а з поміж них Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ). Влітку 2006 року було розсекречено низку документів цього архіву, доступ до якого довгий час був неможливим. Тодішні чекісти, очевидно самі того не бажаючи, виявились, так би мовити, досить добрими істориками, фіксуючи у своїх документах ситуацію на селі, вимоги влади і власні зусилля по їх реалізації, настрої людей і репресивні заходи щодо них, дії по блокуванню „витікання” правдивої інформації про суть і масштаби Голодомору.

Крім фондів ГДА СБУ, вчені мають можливість використовувати документи і матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань України (колишній партійний архів, ЦДАГОУ), Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ), Російського державного архіву соціально-політичної історії (РДАСПІ), обласних архівів України. Разом із цими документами, оприлюднені також, сказати б, людські документи і матеріали – записи сучасників і свідків Голодомору, які занотували те, що бачили чи переживали. Колись

це був „компрогат”, а нині – ще одне неоціненне джерело для вивчення подій 1932–1933 років.

Постраждала не лише Україна?

Чекістські директиви, накази, інформація про реальний стан ситуації на селі, статистика, свідчення, спогади конкретних осіб, навіть фотографії, зроблені в той час, – всі ці цінні джерела стали доступними в момент, коли дискусії навколо голоду початку 1930-х років набули нової гостроти. З одного боку, прибічники комуністичних ідей, визнаючи (нарешті!) сам факт голоду, продовжують заперечувати його штучний, рукотворний, тобто злочинний, характер, а увагу нині переважно концентрують на тому, що сталінська влада надавала допомогу постраждалим. (Ця допомога може й повинна бути предметом окремої дискусії, хоча всім неупередженим фахівцям зрозуміло, що вона була запізною та неефективною). З іншого боку, дедалі відчутніше чути голоси тих, хто, не заперечуючи зловмисного характеру дій сталінського режиму, стверджує, що постраждала не лише Україна, а й інші регіони тодішнього СРСР: відтак не можна говорити про геноцид саме проти українців.

Розсекречені архівні джерела насамперед ще і ще раз однозначно підтверджують штучний характер голоду початку 1930-х років, злочинність дій влади, системи, що його породила, а потім замовчувала. У зв'язку з цим варто нагадати, що перше коротке згадування про голод з'явилося у статті Михайла Шолохова в збірнику, присвяченому 60-річчю Сталіна. Шолохов відзначав, що на Північному Кавказі під виглядом боротьби проти саботажу хлібозаготівель вилучили весь хліб, у тому числі виданий

на трудодні. В результаті цього „в колгоспах почався голод”. У 1940 році на нараді, на якій обговорювали кінофільм „Закон життя” по книзі письменника Олександра Авдєєнка, Сталін визнав, що „у нас, наприклад, мільйонів 25–30 у минулому голодувало, хліба не вистачало...”. Отже, на відміну від своїх наступників, „вождь народів” визнавав сам факт голоду, хоча справжні причини і – ясна річ – справжні винуватці голоду не були названі.

Парадоксально, але ці причини цілком чітко назвав інший партійний працівник – колишній перший секретар ЦК Компартії України в 1963–1972 роках Петро Шелест. З 1930 року він вів для себе щоденник. Потім він доповнив його спогадами. Шелест писав: „У той час – 1932–1934 роки – на Україні був страшний голод. На селі вимирали від голоду родинами, навіть цілими селами. У багатьох випадках було навіть людодержство – це була трагедія. Але все-таки коли-небудь стане відомо, скільки ж від голодної смерті в ті роки вмерло людей. Це був просто злочин нашого уряду, але про це соромливо замовчується. Все списується на успіхи і труднощі „росту””.

В Україні вже у 1931 році померло понад 150 000 осіб

Специфікою України було вже те, що вона разом із Північним Кавказом постачала більше половини зерна, що вироблялося в СРСР. У 1931 році, говорячи про Україну, Сталін зазначав, що „ряд врожайних районів опинився у стані розорення й голоду”. Однак при цьому у Кремлі вважали, що в Україні є величезні запаси збіжжя, яке нібито приховують від держави колгоспи та селяни-одноосібники. Ось чому влада

вдавалася до натискних методів у проведеному хлібозаготівель. Вже у 1931 році плани цих заготівель було зменшено для низки областей Урала, Середньої Волги, Казахстану і водночас ці зменшення практично не торкнулись України і Північного Кавказу.

У 1931 році Україна здала менше хліба, ніж у 1930-му. В Україні вже у 1931 році померло понад 150 000 осіб. Тим не менш 3 січня 1932 року на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У була обговорена телеграма Сталіна і Молотова, що вимагала неухильного виконання планів хлібозаготівель. 83 українських керівники роз'їхалися по Україні організовувати це виконання. Спеціальною постановою ЦК ВКП(б) лютий 1932 року було оголошено бойовим ударним місяцем закінчення хлібозаготівель. У березні-квітні 1932 року в українських селах з'явилася велика кількість голодуючих, а у містах – залишені батьками діти. Це був очевидний знак біди.

Проте це не зупинило владу. Як не зупинило і те, що, як констатувалося в підготовленій ГПУ УРСР у березні 1932 року записці (вона була складена на підставі агентурної розробки 200 колгоспів), у новостворених колгоспах у надзвичайно поганому стані були облік і організація праці. Взагалі, інформаційні повідомлення чекістів про ситуацію на селі, настрої селян є ще одним переконливим свідченням того, що тодішнє партійно-державне керівництво було докладно поінформоване, мало ґрунтовні підстави для висновку: насувається голод. Тим не менш 7 липня 1932 року було прийнято постанову ЦК ВКП(б) про організацію хлібозаготівель в кампанію 1932 року. Йшлося насамперед про ситуацію з виконанням минулорічного плану в Україні та на Уралі. Постанова містила перелік конкретних заходів, що їх вимагалось взяти для недопущення минулих „помилків” у плануванні хлібозаготівель. Окремо наголошувалося на необхідності проводити боротьбу з „опортуністичними настроями” на селі. Вся відповідальність за виконання плану покладалася безпосередньо на перших секретарів районів. Головна ідея постанови – виконати план, незважаючи ні на що.

Ворог з парківком у кишені

Нововіднайдені документи дозволяють глибше зрозуміти те, в кому і в чому влада вбачала головні „перешкоди” виконання планів хлібозаготівель. Насамперед це, зрозуміло, були селяни, їхнє ставлення до антигуманної

колективізації. Про це ще йтиметься. Проте був ще й прошарок людей-посередників між селянами і найвищою владою. Це були місцеві керівники, основні реалізатори партійної політики. Їх належало або зробити слухняними/нешадними провідниками партійної лінії, або люто карати. Спочатку було покарання за найменші спроби „пом'якшити” лінію центру. За будь-яку спробу протистояти жорстким директивам „згори” місцевих працівників виключали з партії та віддавали до суду як зрадників і організаторів саботажу. Так, на 1 січня 1932 року у 146 районах УРСР (всього на той час існувало 484 райони) за обвинуваченням у зриві хлібозаготівель було розпущено 250 і віддано до суду 345 складів правління колгоспів. У 1931 році і в першій половині 1932 року в Україні було замінено 80% секретарів райкомів партії.

Саме спробою покласти провину за невиконання нерезальних планів на місцевих керівників були викликані такі гучні справи, як справа Оріхівського та Дробицького райкомів партії. „Ворог з парківком у кишені” – один із найважливіших персонажів у нововіднайдених документах. Наприклад, за дуже короткий період, з 1 по 20 грудня 1932 року, у зв'язку з хлібозаготівлями було заарештовано 862 члени і кандидати в члени партії.

Спостерігаючи, як „летять голови” місцевих керівників, своє обережне занепокоєння почали висловлювати ті, хто входив до центрального керівництва УРСР. Влітку 1932 року під час III конференції КП(б)У, для участі в якій приїхали два найближчі сталінські соратники – В'ячеслав Молотов і Лазар Каганович, Станіслав Косіор, який очолював ЦК КП(б)У з 1928 року, інші керівники вислуховували місцевих керівників. Останні намалювали вкрай неприємну картину утисків селянства та порушень законності з боку представників центральних органів, членів „буксирних бригад” тощо.

В заключному слові Станіслав Косіор знов піддав критиці виступи деяких секретарів райкомів партії, підкресливши: „Не всі ще усвідомили відповідальність за виконання завдань... З такими настроями треба рішуче поводитися. Після всього того, що говорилося на конференції, після виступів тт. Молотова і Кагановича і вашого одностайного схвалення цих виступів, ми повинні по-більшовицькому розгорнути роботу і забезпечити швидке подолання тих труднощів, які переживають окремі райони України”.

Делегати конференції ухвалили резолюцію, яку 9 липня 1932 року затвердив пленум ЦК КП(б)У і якою „до безумовного виконання” приймався встановлений для України план хлібозаготівель (викуп збіжжя – ред.) – 356 мільйонів пудів (1 пуд = 40 фунтів, близько 16,4 кг, тобто 5 мільярдів 838 мільйонів кг – ред.) по селянському сектору.

Оскільки ніякого „безумовного виконання” не могло бути, план почали скорочувати. Вже 17 серпня 1932 року політбюро ЦК ВКП(б) прийняло пропозицію Сталіна „про скорочення плану хлібозаготівель на Україні на 40 млн пудів як виняток для районів України, що особливо постраждали, з тим, щоб колгоспам районів, що особливо постраж-

дали, зняти половину плану, а індивідуалам – третину”. 28 серпня перелік районів було затверджено на політбюро ЦК ВКП(б). При цьому було зазначено, що „скорочення плану припадає переважно на бурякові райони”. План тричі скорочувався, а до 1 листопада 1932 року від селянського сектора України надійшло лише 136 мільйонів пудів хліба.

Україну перетворити на справжню фортецю СРСР.

Грошей на це не шкодувати

Незважаючи на вимоги, на лояльну риторику найвищих керівників УРСР, вони проводили до певної міри „флексибільну” лінію в „полі напруги” між вимогами Кремля та трагічними місцевими реаліями, а Україна не виконувала поставлені завдання. Прагнучи уник-

Фото: Музей советської окупації

Ситі ...

нуги голоду, пов'язаного із виконанням обов'язкової хлібоздачі в колгоспах, селяни почали активно виходити з колгоспів. Заступник голови ГПУ УРСР Карл Карлсон 13 серпня 1932 року інформував ЦК КП(б)У про масове стійке зростання кількості поданих заяв на вихід селян з колгоспів. На той момент таких заяв було більше 14 тисяч. Селяни супроводжували заяви вимогами негайного повернення їм тяглової худоби, інвентаря, виділення озимих і ярих посівів.

Отже, у сталінського керівництва де факто вимальовувалося два супротивники: не досить надійне керівництво КП(б)У/УСРР і селяни. Це вже було забагато. І тоді свою позицію щодо України висловив Сталін. Це засвідчив його лист до Кагановича, написаний 11 серпня 1932 року. Майже 70 років цей лист пролежав в архіві. Ніким (крім партійних керівників ще у 1930-ті роки) не був згаданий. Вперше лист надрукувала московська «Независимая газета» у 2000 році. Тим часом це – дуже важливий документ.

Сталін писав про погану роботу партійних і державних працівників. Однак безпрецедентним було те, що Сталін поставив під сумнів лояльність всієї партійної організації України, в якій, за його твердженням, чимало «гнилих елементів, свідомих і несвідомих петлюрівців, нарешті – прямих агентів Пілсудського. Як тільки справи погіршаться, ці елементи не забаряться відкрити фронт

всередині (і ззовні) партії, проти партії». Лист містив конкретні вказівки: «Якщо не візьмемось нині за виправлення становища на Україні, Україну можемо втратити... Поставити собі за мету перетворити Україну у найкоротший термін на справжню фортецю СРСР; на справжню зразкову республіку. Грошей на це не шкодувати».

Це був виразний антиукраїнський сигнал. Таких оцінок Сталін не давав щодо жодного з тодішніх регіонів СРСР. Зрозуміло, евфемізми щодо «справжньої фортеці» і «зразкової республіки» мали перетворитися на низку політичних і господарських заходів. Їх комбінація мала на меті: 1) вичавити з України максимальну кількість хліба (що мотивувалося потребами модернізації і необхідністю годувати міста); 2) здійснити репресивну «чистку» всіх суспільних сфер (що мотивувалося засиллям латентних «українських націоналістів» та інших ворогів).

Нововіднайдені документи є переконливим і докладним підтвердженням того, що всі подальші події можна розглядати як виконання цих завдань. І це виконання з самого початку не могло не супроводжуватися жертвами. Цьому сприяло те, що наприкінці жовтня 1932 року (на виконання рішення Політбюро ЦК ВКП(б) від 22 жовтня 1932) в Україні розпочала свою роботу «надзвичайна комісія» на чолі з Молотовим. Вже 29 жовтня останній повідомив Сталіну: «Довелося жорстко покритикувати

Українську організацію і особливо ЦК КП(б)У за демобілізованість у заготівлях». Крім іншого, продовжуючи сталінську лінію на недовіру місцевим керівникам, Молотов вимагав того, щоб для досягнення бажаного ефекту в УСРР надсилались працівники з Москви.

Молотов надав потужний імпульс здійсненню репресій. 5 листопада 1932 року було прийнято постанову політбюро ЦК КП(б)У про посилення репресій у хлібозаготівельній кампанії. Йшлося про посилення ролі й участі органів юстиції в цій кампанії. Передбачалося вжити низку заходів: позачерговий розгляд у судах справ по хлібозаготівлях, організація роботи судів у формі виїзних сесій і створення додаткових судових сесій у кожній області, застосування сурових форм покарання. Всі справи мали бути висвітлені у центральній і місцевій пресі.

Того самого дня Мендель Хатаєвич і В'ячеслав Молотов надіслали секретарям обкомів КП(б)У телеграму. Члени правління колгоспів звинувачувались у злочинному розкраданні та приховуванні хліба. ЦК КП(б)У вимагав від обкомів ужити категоричних і рішучих заходів у боротьбі з цими явищами. Йдеться про обов'язкове і термінове проведення репресій і безжалісної розправи зі злочинними елементами. Справи мають обов'язково висвітлюватися у пресі. Перед ЦК стоїть завдання переламати хід хлібозаготівель, незважаючи ні на що. Недоведення цих репресій до кінця

Фото: Музей советської окупації

і голодні...

буде трактуватися як „вияв найгіршого виду гнилого лібералізму”.

„Надзвичайна комісія” з листопада 1932 до січня 1933 року вичавила з селян ще близько 90 мільйонів пудів. Саме тоді в українських селах було удосконалено систему спеціальних бригад по видобуттю зерна. Вони одержували певний відсоток від награваного зерна і харчів (і тим годувалися, а відтак виживали). За різними підрахунками у цих бригадах було понад 100 000 осіб.

„Надзвичайна комісія” на чолі з Молотовим не була єдиною. На Північному Кавказі таку комісію очолював Лазар Каганович, а у Поволжі – Павло Постишев. Однак слід зробити важливе застереження: дії комісії Постишева, за оцінками російських дослідників, не відзначалися такою жорстокістю, а комісія Кагановича здійснювала репресії насамперед проти українців, які мешкали на Кубані.

Окремо у згаданому сталінському листі до Кагановича від 11 серпня 1932 року йшлося про незадовільну роботу ГПУ УРСР по боротьбі з „контрреволюцією”. Сталін пропонував доручити це керівництво Всеволодові Балицькому, вбачаючи у тодішньому голові ГПУ УРСР Станіславі Реденсі не дуже твердого керівника. Оскільки справи (з точки зору московського керівництва) не покращувались, 23 листопада 1932 року політбюро ЦК ВКП(б) ухвалює рішення про особливо уповноваженого ОГПУ в УРСР. Ним став Балицький

„з огляду на особливу державну важливість швидкого поліпшення роботи органів ОГПУ на Україні”. Балицького скеровували в Україну на півроку, йому підпорядковувався особисто Реденс і увесь апарат ГПУ УРСР, а кожні 20 днів Балицький повинен був надавати звіт про роботу чекістів в Україні.

Як побороти організоване контрреволюційне повстанське підпілля

Наприкінці 1932 року і Балицький (який згодом очолив ГПУ УРСР), і всі вищезгадані сталінські клеврети – Молотов, Каганович, Постишев – зберуться в Україні для здійснення суворих репресивних акцій. Всі ці діячі були прибічниками методів тиску і апіорно виходили з того, що в Україні існує саботаж, який заважає виконати план хлібозаготівель і який необхідно ліквідувати.

Нововіднайдені документи і матеріали дозволяють докладніше зрозуміти, якими методами здійснювалася порожена згаданим переконанням політика. Балицький висунув версію про те, що в Україні існує „організований саботаж хлібозаготівель та осінньої сівби, організовані масові крадіжки у колгоспах і радгоспах, терор щодо найбільш стійких і витриманих комуністів та активістів на селі, перекидання десятків петлюрівських емісарів, розповсюдження петлюрівських летючок” та зробив висновок про „безумовне існування на Україні організованого контррево-

люційного повстанського підпілля, яке пов’язане із закордоном та іноземними розвідками, головним чином польським генеральним штабом”.

5 листопада 1932 року Молотов і секретар ЦК КП(б)У Мендель Хатаєвич надіслали директиву обкомам партії, вимагаючи від них термінових і рішучих дій по виконанню закону від 7 серпня 1932 року „з обов’язковим і швидким проведенням репресій і нещадної розправи зі злочинними елементами у правліннях колгоспів на основі відомого декрета про охорону суспільної власності”. 26 листопада 1932 року преса УРСР оприлюднила наказ наркома юстиції і генерального прокурора УРСР, в якому підкреслювалося, що репресія є одним з потужних засобів подолання класового спротиву хлібозаготівлі. Дозволено застосовувати нещадні заходи до куркулів і всіх класових ворогів, які зривають або гальмують успішну боротьбу за хліб. У цей час вже тривала розпочата ще за Реденса „масова операція по нанесенню оперативного удару по класовому ворогу”, що мала на меті „виявлення контрреволюційних центрів, що організують саботаж і зрив хлібозаготівель і інших господарсько-політичних заходів” і мала охопити 243 райони УРСР.

Наділений високими повноваженнями, Балицький значно посилив репресивну активність ГПУ. 5 грудня 1932 року він видав „Оперативний наказ ГПУ УРСР №1”, яким поставив підлеглим

„основне та головне завдання – нагальний прорив, викриття та розгром контрреволюційного повстанського підпілля, та завдання рішучого удару по всім контрреволюційним куркульсько-петлюрівським елементам, які активно протидіють і зривають основні заходи радянської влади та партії на селі”.

13 лютого 1933 року Балицький (вже в якості голови ГПУ УРСР) видав (друкований у цьому виданні) наказ №2 „Про чергові завдання агентурно-оперативної роботи органів ГПУ УРСР”. Насамперед Балицький поставив своїх підлеглих до відома, що „аналіз ліквідованих справ говорить за те, що у даному випадку ми зустрілися з єдиним, ретельно розробленим планом організації збройного повстання на Україні до весни 1933 року з метою повалення радянської влади та встановлення капіталістичної держави, так званої Української незалежної республіки”. При цьому він поставив перед ГПУ УРСР „найближче основне та головне завдання... – забезпечення весняної сівби”.

Знайшли винних

Для виконання цього наказу районні відділи ГПУ розвантажувалися від „малоперспективних справ”, а їм на допомогу відряджалися співробітники облвідділів ГПУ. Причому до районів, у яких діяли „повстанці та шпигуни”, надсилалися співробітники особливих відділів, до промислових районів з великими радгоспами – співробітники економічних відділів, до всіх інших – співробітники секретно-політичних відділів ГПУ. Чекісти брали участь у пошуках прихованого зерна. Нововіднайдені документи свідчать, що комуністична спецслужба була покликана протистояти реальному спротиву селян (там, де він був), а також займалася фабрикацією різного роду справ, метою яких була превентивна протидія селянському обуренню.

В листопаді 1932 – січні 1933 року ГПУ УРСР ліквідувало 1208 „контрреволюційних” колгоспних груп. У 1933 році з 24 191 колгоспів було „вичищено” близько 200 000 осіб. Перевірки охопили радгоспи, систему Заготзерна, систему споживчої кооперації. До цього варто додати те, що в самій КП(б)У було оголошено „чистку”. Таким чином, виник досить значний контингент осіб, на яких цілком можна було списувати організацію голоду.

Було оголошено про викриття „контрреволюційної організації” в сільському господарстві УСРР, у яку зарахували фахівців-аграрників і яку незабаром „зв’язали” з аналогічними організаціями в Москві, Ростові і Мінську. У Москві

заарештованих українських фахівців вписали ще і до якоїсь всесоюзної організації, що нібито мала за мету „підірвати сільське господарство і викликати голод у країні”. Арешти в регіонах носили масовий характер, а 35 членам цієї міфічної організації на чолі з колишнім заступником наркомзема СРСР українцем Федором Конаром Колегія ОГПУ СРСР 11 березня 1933 року винесла смертний вирок.

Нововіднайдені архівні документи ще раз переконливо підтверджують: саме ретельна організація екзекуції українських селян надала голоду в Україні характеру геноциду, виправдання якому не може бути. У листі до Сталіна 15 березня 1933 року Станіслав Косіор дозволив собі жахливу констатацію, мов-

Нововіднайдені архівні документи ще раз переконливо підтверджують: саме ретельна організація екзекуції українських селян надала голоду в Україні характеру геноциду, виправдання якому не може бути. У листі до Сталіна 15 березня 1933 року Станіслав Косіор дозволив собі жахливу констатацію, мовляв, „голодування не навчило ще дуже багатьох колгоспників уму-розуму”.

ляв, „голодування не навчило ще дуже багатьох колгоспників уму-розуму”.

Документи і матеріали є переконливим і скрупульозним свідченням того, якими саме методами влада „вчила” селян загалом, а українців зокрема. Почну з останнього. В Україні голод перетворився не лише на інструмент терору, а й на інструмент національної політики. Це радикально відрізняло ситуацію в Україні від того, що відбувалося, скажімо, в Росії або Казахстані (де втрати від голоду були дуже значними). 14 грудня 1932 року Сталін разом з Молотовим підписав постанову

ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР у зв’язку з проведенням хлібозаготівель. Цей документ, крім іншого, вимагав „правильного проведення українізації” в Україні і за її межами, в регіонах, де компактно проживали українці. Документ також містив категоричну вимогу боротися з петлюрівськими й іншими „контрреволюційними” елементами.

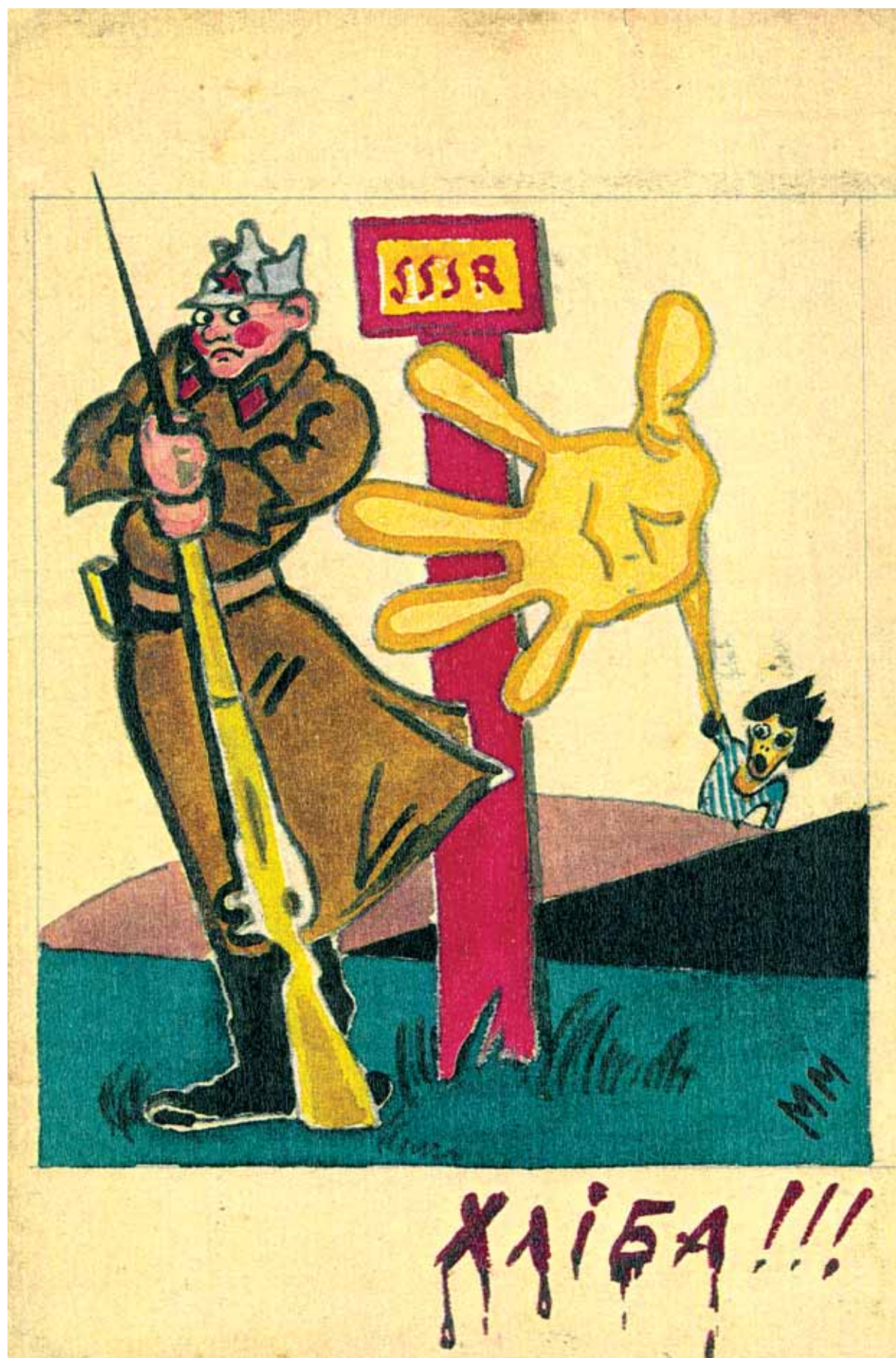
Це означало не тільки кінець, хоча і контрольованої, але все-таки „українізації”. Це була вирішальна фаза приборкування „українізованої” самими більшовиками України, ліквідація того „націоналістичного” потенціалу, який вже ніколи не повинен був відродитися. Ось чому сам голод і брехливі версії про його винуватців стали для сталінського режиму бажаним і конкретним приводом для зміни лінії в національному питанні, для могутніх репресивних кампаній, що згодом органічно „вписалися” в єзовський „великий терор” 1936–1938 років.

Харчова блокада кордонів України

Це було продовження геноциду українців, що розпочався в 1932 році. Сталін втратив терпіння, коли наприкінці 1932 року він зустрівся із секретарем ЦК КП(б)У і Харківського обкому Романом Тереховим, який повідомляв йому про голод. Відповідь на цю розповідь була такою: „Нам говорили, що ви, товариш Терехов, гарний оратор, виявляється ви гарний оповідач – вигадали таку казку про голод, думали нас залякати, але не вийде! Чи не краще вам залишити посаду секретаря обкому і ЦК КП(б) і піти працювати в Спілку письменників; буде казки писати, а дурні будуть читати”.

За рішенням ЦК ВКП(б) від 24 січня 1933 року свою посаду залишив не лише Роман Терехов. Почалися кадрові зміни, найважливішим з яких було призначення Павла Постишева на посаду другого секретаря ЦК КП(б)У і першого секретаря Харківського обкому КП(б)У. „Другий перший секретар” – так називали Постишева в кулуарах представники тодішньої номенклатури, оскільки він мав широкі повноваження від Сталіна.

Постишев і його „команда” (люди з його найближчого оточення, а також партійні працівники, що приїхали з Росії для кадрового „зміцнення”) здійснювали лінію по викачуванню зерна і паралельно займалися широкомасштабною „чисткою” самої партії і всіх суспільних сфер від „петлюрівців” і „українських націоналістів”. Абсолютно „націоналістичним” в очах цих діячів було українське село. Читаючи нововіднайдені

Михайло Михалевич: „Хліба!“ – Листівка. 1933 р. Збірка НАЧР, Прага

Фото: The Library of Congress

Віззна редакція районної газети „Колгоспник”. (1930-1940рр.)

документи, легко переконатися, в яку щільну і смертельну облогу взяли чекісти селян, приписуючи їм не лише господарські, побутові злочини, а й плекання „націоналістичних” планів.

Особливий інтерес становлять документи, пов’язані з проведенням жорсткої міграційної політики московського керівництва щодо України. Небезпечним для сталінського режиму було те, що селяни прагнули виїхати з рідних місць. Їх гнав голод і вони розповідали про те, що коїлось в Україні. Це була свідомо та несвідомо антирадянська агітація, що зводила нанівець зусилля сталінських пропагандистів, які співали осанну колективізації. Ще в червні 1932 року в одному з листів Кагановичу Сталін висловлював невдоволення тим, що „кілька десятків тисяч українських колгоспників усе ще роз’їжджають по всій європейській частині СРСР і розкладають нам колгоспи своїми скаргами і ниттями”.

Восени 1932 і взимку 1933 року діяла так звана харчова блокада кордонів України з використанням внутрішніх військ та міліції. Вона унеможливила виїзд селян з УСРР, прирікаючи їх на смерть. При цьому неможливий був харчовий „реверс”, тобто приватним особам не дозволялось ввозити без до-

зволу держави і лише в певному обсязі харчі з Росії в Україну.

22 січня 1933 року Сталін і Молотов надіслали партійним і радянським органам директиву „Про відвернення масового виїзду голодуючих селян України і Північного Кавказу”. В ній підкреслювалося, що міграційні процеси, що розпочалися внаслідок голоду серед селян, організовані „ворогами Радянської влади, есерами і агентами Польщі з метою агітації „через селян” у північних районах СРСР проти колгоспів і взагалі проти Радянської влади”. У зв’язку з цим наказувалось органам влади і ГПУ УСРР і Північного Кавказу не допускати масового виїзду селян у інші райони. Відповідні вказівки було дано транспортним відділам ОГПУ СРСР.

Наступного дня, себто 23 січня, заступник ОГПУ СРСР Георгій Прокоф’єв надіслав Сталіну дві записки про те, як вже виконуються поставлені завдання. Одна із записок належала Юхимі Євдокимову, який повідомляв про роботу чекістів Північного Кавказу. Зокрема, йшлося про те, що Дорожно-транспортні відділи створили „пересувні групи, оперативні заслони в пунктах, районах найбільшого накопичення руху втікачів, особливо в напрямках на Україну, Закавказзя,

включно з перевіркою тих, хто їде, хто купує квитки”.

Друга записка належала Всеволоду Балицькому, який повідомляв про те, як блокується масовий виїзд селян переважно з Харківської, Одеської, Київської, частково Чернігівської областей.

23 січня 1933 року Політбюро ЦК КП(б)У розглянуло питання про сталінсько-молотовську директиву. До всіх обкомів і облвиконкомів було надіслано додаткову, „українську” директиву, яка вимагала:

„1. Негайно вжити у кожному районі рішучі заходи до недопущення масового виїзду одноосібників, колгоспників, виходячи із розіслані по лінії ГПУ директиви Балицького.

2. Перевірити роботу різного роду вербувальників робили на вивіз за межі України, взяти її під суворий контроль з відстороненням від цієї роботи і з вилученням усіх підозрілих контрреволюційних елементів.

3. Розгорнути широку роз’яснювальну роботу серед колгоспників і одноосібників проти свавільних виїздів із залишенням господарства і застерегти їх, що у випадку виїзду в інші райони, вони будуть там заарештовуватись.

4. Вжити заходів до припинення продажу квитків за межі України селянам,

„Якщо йдеться про голод, то жоден чесний спостерігач, який дивиться відкритими очима, не може стверджувати, що в селах, які я відвідав, є тепер голод, але не буде й заперечувати, що голод був, причому немалий”.

„The Manchester Gardian“

які не мають посвідчень РВКів (Районних виконавчих комітетів. – Ю.Ш.) про право виїзду, або промислових і будівельних державних організацій проте, що вони завербовані на ті чи інші роботи за межі України.

Відповідні вказівки дано по лінії УпНКШС (Управління наркомату шляхів сполучення. – Ю.Ш.) і транспортного ГПУ.

5. Повідомте не пізніше 6 години вечора 24 січня коротко фактичне становище з масовим виїздом селян по вашій області”.

Прикметною є така деталь: голод не зачепив сусідні з Україною області Росії. Ось чому потерпілі від голодування українські селяни (ті, які могли пройти через встановлені кордони) ходили туди міняти і купувати хліб. Виявлені в ГДА СБУ у 2006 році документи стосуються Криму, який на той час був частиною Російської Федерації. Ми бачимо, що харчову блокаду тут було організовано ще з початку 1932 року. Зокрема, у своїй директиві від 22 лютого 1932 року керівництво ПП ОГПУ по Криму вимагає відбирати хліб, якщо його вага перевищує один пуд, а також вказує на те, що вивозити хліб дозволено лише робітникам і службовцям. Головними винуватцями названо „українських і північно-кавказьких спекулянтів”. У вересні 1932 року керівництво ПП ОГПУ по Криму висловлює невдоволення проведенням згаданої вище акції, в листопаді вводиться заборона торгівлі зерном і мукою до виконання плану хлібозаготівель, а також торгівля м'ясом і маслом.

Аналогічні заходи здійснювалися в самій Україні, але запроваджені на суміжних з УРСР територіях, вони остаточно позбавили українських селян шансу на виживання. Цей висновок добре перевіряється та підтверджується нововіднайденими документами і матеріалами ГПУ. Вони ще раз доводять, що існували антиукраїнські акценти сталінської політики, здійснювалась політика геноциду.

Підсумки цієї політики вельми виразно підбив Павло Постишев у сво-

їй промові на об'єднаному пленумі ЦК і Центральної Контрольної Комісії КП(б)У у листопаді 1933 року. Він підкреслив, що колгоспи в Україні зроблено більшовицькими. Постишев також підкреслив, що саме „помилки й промахи, припущені КП(б)У у здійсненні національної політики партії, були однією з головних причин прориву 1931–1932 років у сільському господарстві України. Немає сумніву у тому, що без ліквідації помилок у здійсненні національної політики партії, без розгрому націоналістичних елементів, які засіли на різних ділянках соціального будівництва на Україні, неможливо було б ліквідувати відставання її сільського господарства”.

Вже ця промова може бути ілюстрацією того, наскільки зріс у СРСР/УРСР після голоду початку 1930-х років рівень публічного неправди, брехні. Це знайшло своє відбиття ще в одному документі, який датований 5 листопада 1933 року. Йдеться про наказ ГПУ УРСР „Про XVI річницю Жовтня” за номером 536, підписаний заступником Балицького Карлом Карлсоном. „Подальші перемоги на фронті розгорнутого наступу соціалізму” тут протиставляються охопленому кризою капіталістичному світові, в якому мільйони селян „приречені на голодну смерть”.

Втім, того, що „не помітили” в УРСР в 1933 році чекісти, тоді ж впало в око кореспондентові англійської газети „The Manchester Gardian”. 21 листопада 1933 року він писав: „Якщо йдеться про голод, то жоден чесний спостерігач, який дивиться відкритими очима, не може стверджувати, що в селах, які я відвідав, є тепер голод, але не буде й заперечувати, що голод був, причому немалий, переважно в квітні і травні... Можна сміливо сказати, що жодна провінція... не потерпіла стільки, як Україна і Північний Кавказ”.

Саме ці слова можна вважати своєрідною післямовою до трагедії, яку пережила Україна в 1932–1933 роках і нові знання про яку несуть віднайдені в останні роки та оприлюднені архівні джерела.

Голод як чинник етноциду українців Кубані

» Віддаючи шану пам'яті безневинно загиблим у часи страшного голодомору в Україні 1932–1933 рр., не можна забувати і про жертви цієї трагедії на Кубані – землі, у той час майже цілком українській. Саме голодомор (а ще – виселення цілих кубанських станиць та породжений сталінською політикою психологічний злам, страх бути українцем на Кубані) є причиною того, що кількість українців на Кубані зменшилась із 57,1 % (за переписом 1926 р.) до 4,2 % (за переписом 1959 р.) всього за 33 роки!

На Кубані голодомор супроводжувався занесенням населених пунктів, що зривали плани здачі хліба, на „чорну дошку”. До кінця 1932 р. на „чорну дошку” було занесено 13 станиць. 27 грудня 1932 р. все населення станиці Полтавської, однієї з національно найсвідоміших (її родовід вівся від Полтавського куреня Запорозької Січі), було завантажене в 5 ешелонів і відправлене – „як найбільш контрреволюційне” – на Урал. Станицю було заселено колгоспниками й червоноармійцями, після чого її перейменували на Красноармійську (Полтавською вона знову стала аж у 1993 р., хоча район до цього часу лишається Красноармійським). Станицю Уманську, козаки якої зі зброєю в руках чинили опір Радам аж до 1933 р., виморено голодом і також повністю виселено, а потім перейменовано на Ленінградську...

Пік голоду припав на січень–березень 1933 р. Із 75-ти районів Північного Кавказу голод охопив 44 райони. З 13-ти найнеблагополучніших районів – 10 знаходилися на Кубані. З них у 8-ми переважало українське населення: це Єйський, Канівський, Краснодарський, Коренівський, Новопокровський, Павловський, Старомінський і Тимошівський райони. За заниженими даними, людські жертви голоду 1933-го на Північному Кавказі склали 291 тис. осіб, а Р. Конквест подає жахну, та вочевидь реальнішу цифру – 1 млн. селян і козаків в тодішньому Північно-Кавказькому краї.

Володимир Пукіш, Анапа

Пам'ять, політика, люди

Навіть в часи хрущовської „відлиги“ (друга половина 1950-х – початок 1960-х), коли багато раніше заборонених тем і сюжетів стали предметом гласності, тема голодомору в Україні залишалася в списку суворо заборонених.

Голод 1932–1933 років, як одна з найбільших гуманітарних катастроф ХХ століття, був і залишається предметом надзвичайно гострих політичних, ідеологічних і академічних дебатів – як у самій Україні, так і поза її межами. З часів самого голоду і до другої половини 1980-х років в Радянському Союзі згадувати про нього в історичних працях, офіційних промовах чи публікаціях, та навіть у повсякденних розмовах заборонялося.

Лише в другій половині 1980-х, в часи так званої „перебудови“ тема голоду виринула на поверхню суспільного життя (передусім в Україні) і негайно перетворилася на предмет найгостріших політичних суперечок. Загальна критика „сталінізму“, дозволена найвищою партійною владою, досить швидко перетнула межу ідеологічної ліберальності, встановленої партійними реформаторами, і перетворилася на стихійний процес ревізії всього радянського періоду.

Тема штучного голоду 1932–1933 років в Україні стала однією з центральних у загальному процесі відчуження активної частини українського суспільства від іще спільної радянської історії – а це було важливим етапом відчуження і від радянської влади, і комунізму взагалі. Дискусії про голодомор стали невід'ємною частиною дискредитації комуністичної партії та побудованої нею системи влади, і відповідно – однією із суспільно-психологічних передумов розпаду Радянського Союзу.

Перший поштовх надійшов ззовні. Ще 1983 року, у зв'язку з 50-ю річницею трагедії, низку потужних організацій української діаспори Сполучених Штатів ініціювали створення спеціальної комісії Конгресу США із розслідування голоду 1932–1933 років (як на прецедент і приклад для наслідування вони покликалися на досвід такої ж комісії з Голокосту, що діяла раніше). На підтримку цієї вимоги було організовано колосальну

за масштабами акцію збору петицій серед українців-громадян США під назвою „Коріння трави“. 1984 року комісія Конгресу, яку очолив американський історик Джеймс Мейс, почала працювати. Головною метою її роботи було збирання свідчень серед представників української діаспори – очевидців голоду 1932–1933 років (свідчення збирали і обробляли за спеціальною методикою „усна історія“, що дозволяло перевіряти їх достовірність). Одночасно на замовлення українських діаспорних організацій англійський літератор, автор бестселера про сталінський терор 1930-х Роберт Конквест взявся написати книжку про голод 1932–1933 років. 1986 року вийшла друком його книжка „Жнива скорботи“, яка подавала приголомшливу картину масштабного злочину держави проти її громадян – знищення мільйонів селян шляхом тотальної експропріації збіжжя та продуктів харчування, ізоляції їх на територіях, уражених голодом, приховування факту масштабного голоду від світу і від власних громадян. Одночасно почали з'являтися перші відомості про попередні результати роботи комісії Конгресу – свідчення очевидців підтверджували узагальнення й висновки Роберта Конквеста (звіт комісії був представлений 1988 року). На додаток у лютому 1988-го з ініціативи української діаспори було створено міжнародну комісію юристів (до неї увійшли правники США, Канади, Аргентини, Великої Британії, Швеції та Бельгії). Комісія більшістю голосів визнала факт масштабного штучного голоду в Україні в 1932–1933 роках і визнала наявність елементів геноциду в політиці вищого радянського керівництва тих часів.

„Розробки питання“

Тим часом в Україні за вказівкою вищих партійних бонз було створено комісію істориків для „розробки питання“ з метою дати „належну відсіч

буржуазним фальсифікаторам“ – що, правда, проблема можновладців полягала не так у закордонних „фальсифікаторах“, як у внутрішніх негараздах: тема голоду 1932–1933 років дедалі частіше ставала предметом публічних дискусій і виступів опозиції, що народжувалася. Верхівка партійного керівництва республіки сподівалася документально спростувати „вигади“ про штучний голод. Історики допустили до раніше закритих документів. Результат був несподіваний – документи підтверджували не лише факт масштабного голоду, а й ту неприємну для комуністичної влади обставину, що він був створений штучно. Восени 1987 року перший секретар КПУ В.Щербицький у промові, присвяченій річниці Жовтневої революції 1917 року вперше публічно згадав про голод, щоправда, пояснивши його посухою...

Поганий Сталін і добрий Ленін

В кінці 1980-х тема голоду 1932–1933 років вже була звичним елементом в загальному наборі інвектив націонал-демократів на адресу комуністичної влади. Згадування про „голодомор“ на рубежі 1980–1990-х рр. стало одним із обов'язкових компонентів ледь не кожного виступу (усного чи письмового), присвяченого критиці радянської системи, особливо – „зовнішніх впливів“ на Україну, перш за все з боку комуністичної ідеології та живленою нею комуністичної влади, нібито „засадничо чужої“ українській традиції і ментальності.

Комуністична влада намагалася опанувати ситуацію, спочатку намагаючись ігнорувати проблему, потім роблячи спроби спрямувати її обговорення в „правильне русло“, і нарешті – погоджуючись на „ідеологічні поступки“. Восени 1989-го вийшов на пенсію „останній із могікан застою“ В.Щербицький. В лютому 1990-го вишло дві постанови ЦК КПУ. Постанови ці безпосередньо стосувалися

переписування та переосмислення історії. В одній, більш загального змісту, йшлося про необхідність „дослідження комплексу питань про голод 1932–1933 років”. Інше було безпосередньо присвячене цій трагедії. Науковців закликали до „об’єктивної оцінки”, однак при цьому пропонували трактувати причини лиха в парадигмі „поганий Сталін – добрий Ленін”.

16 липня Верховна Рада УРСР ухвалила Декларацію про суверенітет. Через п’ять днів Політбюро ЦК КПУ ухвалило вікомпний документ „Про реалізацію республіканської програми розвитку історичних досліджень, розвитку досліджень, покращення вивчення та викладання і пропаганди історії Української РСР”. Постанова, по суті, створила передумови для включення сюжету про голод 1932–1933 років до шкільного курсу з історії України – відповідно він і з’явився в перших підручниках, написаних у 1990-му, і які довелось на швидкуруч переписувати після серпня 1991-го...

Народне досліджування геноциду

Одночасно завдяки зусиллям ентузіастів тема отримала додатковий імпульс. За активного сприяння „Меморіалу” на початку 90-х було організовано низку публічних конференцій (у тому числі – і в регіонах України) по „відновленню пам’яті” про 1932–1933 рр. У теми з’явилися свої адепти – письменник В. Маняк та його дружина Л.Коваленко-Маняк, які здійснили масштабний проект зі збору, – здавалося б втрачених, – живих і документальних свідчень про голод 1932–1933 рр. У 1991-му за їхньою редакцією була опублікована книга свідчень „33-й: Голод. Народна книга-меморіал”. Ця книга стала першим досвідом звернення до буденної національної свідомості як до альтернативи офіційній історії. Метод її створення був доволі простим: у грудні 1988 року відомий історик С.Кульчицький сформулював і опублікував в одній із наймасовіших газет „Сільські вісті” корпус запитань. Було отримано близько 6 тисяч листів, тисяча з яких увійшла до книги-меморіалу. Одночасно вийшла книга документів „Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів”, упорядкована на основі архівних документів С.Кульчицьким. „За браком коштів” її видрукували мізерним накладом, тому вона не справила того громадського і наукового ефекту, якого можна було б сподіватися.

З часів самого голоду і до другої половини 1980-х років в Радянському Союзі згадувати про нього в історичних працях, офіційних промовах чи публікаціях, та навіть у повсякденних розмовах заборонялося.

Втім, після розпаду СРСР і здобуття Україною незалежності тема голоду 1932–1933 років набула нового значення. Її антикомуністичний контекст залишався актуальним, особливо в спробах правих і націоналістичних політичних сил організувати суд чи трибунал над комунізмом, та в боротьбі з лівими (передусім комуністами) в періоди виборних кампаній.

Водночас вона досить швидко перетворилася на важливу складову історичної пам’яті – передусім завдяки комеморативним практикам, які усталилися впродовж 1990-х (встановлення пам’ятних знаків і хрестів у селах, що були винищені голодом, спорудження меморіалів скорботи, проведення молебнів і панахид, збирання свідчень тощо). Чи не найбільш вражаючим було те, що поширення цих комеморативних практик справді відбувалося здебільшого як народна ініціатива – держава зазвичай відбувалася формальною підтримкою, як правило

„моральною” (матеріальна була настільки мізерною, що про неї навіть незручно згадувати).

Не менш важливим було й те, що попри брак матеріальної підтримки з боку держави тему активно досліджували і пропагували науковці. На початку 1990-х було створено Асоціацію досліджень голодоморів в Україні. В інституті Історії України Національної Академії наук було створено центр досліджень геноциду в Україні (там працювало троє дослідників – В. Марочко, О. Веселова, О. Мовчан). Їхніми зусиллями упродовж 1990-х було зреалізовано десять академічних досліджень голоду 1932–1933 років. До них долучилися журналісти, краєзнавці, аматори. На початок 2000-х кількість документальних, публіцистичних, наукових публікацій про голод 1932–1933 років уже сягала більше як 6000 назв. На кінець 1990-х тема мала солідну академічну базу. На відміну від кінця

„Я проїхав Україну. І тому! Стверджую, що я її бачив як город, повний врожаю!” (Édouard Herriot, 1933р.)

» 1980-х вже не треба було доводити факт масштабного штучного голоду в Україні в 1932–1933 роках. Тема стала предметом наукових дискусій не лише в Україні, а й поза її межами: її досліджували і досліджують у Великій Британії, Австралії, США та Канаді, Німеччині, Нідерландах, Італії, Японії. Головними темами дискусій серед науковців є кількість жертв (тут назагал вдалося дійти згоди), спрямованість голоду (чи він був організований саме проти українців, чи проти селян, чи справді це був терор голодом, чи наслідок некомпетентності, недбалості, гуманітарної нечулості вищого керівництва), та підстави кваліфікувати голод 1932–1933 років як акт геноциду.

Якщо академічні дискусії поза межами України відбуваються переважно в площині науки, то в самій країні ситуація набагато складніша. Ті українські науковці, яким довелося присвятити свої дослідження цій темі, опинилися в надзвичайно складній ситуації – передусім з огляду на професійну етику та суспільний резонанс. З одного боку, вони перебували під постійним непрямим пресингом політичних дебатів. Такі проблеми, як причини голоду, його наслідки, кількість жертв, питання

про винуватців, про те, чи можна його кваліфікувати як геноцид – кваліфікована, безстороння, зважена відповідь на будь-яке з них однозначно провокувала незадоволення і відповідні заяви тієї чи іншої сторони, для яких проблема належала політико-ідеологічній сфері. Наочний приклад – реакція на публікації провідного українського дослідника теми Станіслава Кульчицького: йому довелося зазнати прямих публічних образ як від „лівих” політиків, так і від „правих” саме тому, що він періодично намагався утримуватися в рамках саме наукових термінів, дефініцій та висновків.

Як не педалювати тему

Позиції держави щодо голоду 1932–1933 років були „амбівалентними”: з одного боку держава Україна в особі найвищих її достойників сприяла політичній легітимзації теми. У вересні 1993 року, наприклад, президент Л.Кравчук взяв активну участь у міжнародній конференції, присвяченій річниці трагедії (варто пам’ятати, що за десять років до цього він очолював контр-пропагандистську кампанію, спрямовану проти зусиль діаспори на відзначення 50-ї річниці голодомору). Тодішній прем’єр-мі-

ністр Л.Кучма спричинився до першої масштабної державної комеморативної акції – за постановою Кабінету міністрів 10 вересня 1993 року в країні було вивішено і приспущено державні прапори на знак скорботи по загиблих у 1932–1933 роках. Саме він, вже будучи президентом, у листопаді 1998 року встановив своїм указом загальнонаціональний щорічний День пам’яті жертв Голодомору – в останню суботу листопада. В 2002-му він же видав указ про створення Меморіалу жертв голодомору та політичних репресій в Києві (указ досі не виконано). З іншого боку – президентська і контрольована нею виконавча влада прагнули відбуватися формальними діями, пов’язаними з річницями трагедії, ба більше – намагалися „не педалювати” тему (поминаючи те, що матеріальна і організаційна підтримка з їхнього боку була мізерною).

Законодавча влада фактично до початку 2000-х тему ігнорувала. „Ліва” більшість Верховної Ради вперто блокувала будь-які спроби націонал-демократів „легалізувати” голод 1932–1933 років постановою, що засуджувала б цей найбільший злочин комуністичного режиму в Україні. Лише Верховна Рада третього скли-

кання (2002–2006), коли „ліві“ втрачали домінуючі позиції, спромоглися таку ситуацію змінити. На сімдесяту річницю трагедії, у березні 2003 року, попри шалений опір комуністів, у Верховній Раді відбулися парламентські слухання під дивним гаслом „щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років“ – очевидно, таке „компромісне“ формулювання було поступкою комуністам, які взагалі не хотіли обговорювати тему голоду. В травні 2003 року Верховною Радою було ухвалено звернення до українського народу – в документі голод кваліфікувався як акт „геноциду Українського народу“, „українська національна катастрофа“. У зверненні стверджувалося, що „голодомор 1932–1933 років був свідомо організований сталінським режимом“ і є „одним з найбільших за кількістю жертв у світовій історії фактів геноциду“. Тоді ж, у 2003-му спільними зусиллями Міністерства закордонних справ України та української діаспори було здійснено низку акцій, спрямованих на міжнародне визнання голоду 1932–1933 рр. актом геноциду українського народу (на виконання президентського указу). У вересні 2003-го, виступаючи на 58-й сесії Генеральній Асамблеї ООН, Л.Кучма закликав делегатів віддати данину поваги пам'яті жертв голодомору 1932–1933 рр. Міністерство закордонних справ України та представництво України в ООН підготували проєкт резолюції 58-ї сесії із засудженням голодомору та визнанням його актом геноциду, однак провести спеціальну резолюцію не вдалося і довелося обмежитися спільною заявою 36 держав, де слово „геноцид“ було відсутнє. Важко сказати, був це успіх чи невдача, у кожному разі події 1932–1933 рр. стали предметом уваги (хоча й не досить пильної) міжнародного співтовариства, однак бажаного резонансу добитися не вдалося.

Після „помаранчевої революції“ 2004 року тема стала предметом пильнішої уваги найвищої влади. Президент В.Ющенко не лише видав 6 указів, присвячених відзначенню річниць та вшануванню пам'яті жертв голоду, але й особисто очолив Міжнародний комітет з відзначення 75-ї річниці голоду 1932–1933 років. Цей комітет розгорнув надзвичайно інтенсивну міжнародну кампанію, спрямовану на визнання законодавчими органами різних країн світу голоду 1932–1933 років актом геноциду – з прицілом на те, щоб у 2008 році таки добитися ухвалення відповідної резолюції через ООН.

У Верховній Раді тема вкотре стала предметом гострих політичних дебатів: восени 2006 року президентські фракції запропонували проєкт постанови, згідно з яким публічне заперечення факту голоду 1932–1933 років і невизнання його геноцидом мало кваліфікуватися як кримінальний злочин (це була невдала спроба скалькувати відповідне законодавство низки країн Західної Європи та Південної Америки щодо Голокосту). Як і слід було очікувати, парламентська більшість, яка складалася з політично пікантної суміші комуністів, соціалістів та партії крупного капіталу (Партії регіонів), виступила з рішучим запереченням. (Варто зазначити,

Один із найбільш вражаючих своєю примітивністю аргументів стосувався того, що Росія, як правонаступниця Радянського Союзу, його закордонного майна і боргів, має успадкувати й відповідальність за гріхи його комуністичного керівництва.

що запропонована ідея не викликала ентузіазму і в чималій кількості прибічників „помаранчевих“, і навіть серед науковців). Після палких суперечок і дебатів Верховна Рада ухвалила постанову, згідно з якою „публічне заперечення Голодомору 1932–1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним“.

Танець на кістках

Для політиків тема голоду 1932–1933 років була передусім предметом ідеологічних і політичних суперечок, аргументом і засобом взаємного таврування. Якщо вона й мала для них певне моральне чи моралізаторське значення, цей аспект губився під час дебатів, причому – в усіх учасників дискусій. Якщо політики лівого штибу заперечували відповідальність своєї

політичної сили за „злочини сталінського режиму“, вони в азарті суперечок нерідко вчиняли те, що можна назвати наругою над пам'яттю. Якщо їхні опоненти вперто вимагали „другого Нюрнбергу“, „трибуналу над комунізмом“ та визнання голоду 1932–1933 років актом геноциду, то вони так само, не помічаючи цього, вдавалися в такі ідеологічні крайнощі і перебільшення, які перетворювали їхні намагання й прагнення на абсурд. Обидві сторони не помітили, як їхні дебати перетворилися на моторошний танець на кістках.

На початку 2000-х з'явився новий аспект у міжнародному „озвученні“ теми. Попри невдалу спробу добитися ухвалення резолюції ООН про голод 1932–1933 років як акт геноциду, вирінула тема відповідальності Росії за цю трагедію. Цю тему активно пропагували українські політики правого і правочинистського штибу, демонструючи як повну юридичну неграмотність, так і політичну тупість (один із найбільш вражаючих своєю примітивністю аргументів стосувався того, що Росія, як правонаступниця Радянського Союзу, його закордонного майна і боргів, має успадкувати й відповідальність за гріхи його комуністичного керівництва). Це спровокувало цілком очікувану реакцію – від роздратованих заяв вищого керівництва Росії та пожвавлення антиукраїнських вибриків одіозних російських політиків на зразок В.Жириновського чи К. Затуліна, до цілком програмованого опору одного з найвпливовіших членів Ради Безпеки ООН у справі бажаної резолюції про геноцид.

Отже, через двадцять років після того, як тема голоду 1932–1933 років вирінула на поверхню громадського та суспільно-політичного життя України і стала предметом систематичних наукових досліджень, вона залишається надзвичайно суперечливою, ідеологічно і політично дражливою. Її обговорення відбувається в „паралельних просторах“ – політико-ідеологічному і науковому. Тимчасом – поки науковці досліджують, а політики топчуться на кістках своїх предків – у сотнях сіл і невеликих містечок „пересічні українці“ без нагадувань згори щороку відзначають річницю трагедії і вшановують своїх загиблих співвітчизників простим, але щирим словом. *C'est la vie.*

„Розкулачка“ і „комуна“: сестри-мойри Великого Голоду

У 1928 році в СРСР оголошено, що індивідуальний спосіб господарювання себе не виправдав, тож жителі села мають „об'єднати свої зусилля“, аби молода Країна Рад не знижувала темпу розвитку. На практиці це означало перший відступ від компромісу, що його проголошувало гасло „Землю — селянам!“

» „Треба тікати із села, тому що влада взялася розорять селян і рятунку при Радвладі селянам не буде“, „Понавозили тракторів... У 1922 році трупи вивозили гарбами, а тепер вивозитимуть тракторами“, – такі слова можна було не раз почути від українців на зламі 20-х і 30-х років ХХ століття. Висновок, що його можна зробити вже тепер: селяни недооцінили розмір загрози, що її уготовили комуністи в Україні. Голод 1921–1922 рр. був лишень репетицією перед моровицею 1932–1933-го. Консервативна свідомість українських селян не дозволяла їм вийти за межі словесних пошуків виходу із ситуації та вдатися до практичних. Залишити село, перейти до повстанської боротьби, об'єднати зусилля перед наступом колективізації – всі ці пропозиції звучали, проте всі вони відступили перед одвічним українським „якось воно буде“. Якою мірою пов'язана буде їхня нерішучість із засадничим питанням „жити, чи не жити“, мало хто думав.

Чи не першою причиною, що сприяла притупленню селянської пильності, була банальна віра у „владу робітників і селян“, котра здобула прихильність мас завдяки експропріації землі в дідичів і передачі її наймитам та малоземельним. НЕП (Нова економічна політика), помножена на плинність років, утвердила кредит довіри до влади, тож вилазити з теплих хат, сідати знову на тачанки і воювати проти на той час уже всесильного ворога особливого бажання ніхто не мав. Після десяти років стабільного життя якось не хотілося вірити у підступ влади. Особливим чином це стосувалося тих, кого радвлда зробила багатими – т.зв. „червоних куркулів“. Не став нормальним господарем і залишився бідним лише той, хто, за словами російського дослідника Л. Копелева, „не напружувався [...] хто не міг на чорноземі виростити нічо-

го, окрім бур'яну, хто не міг одержати молока від корови-рекордистки [...] це він великий зчинив галас про класового ворога, який душить його, який гладшає, висмоктуєчи його кров і піт“.

Саме на таких людей опиралася радянська влада у своєму повільному наступі на права і вольниці селянського класу. Пізніше в книжках з історії села напишуть, що „авангардна роль у колгоспному будівництві належала селянській бідноті“. Натомість у тодішніх звітах про особливості характеру керівників колгоспів і Комітетів незаможних селян (КНС) можна було вичитати й таке: „Парень, о котром я за 1,5 місяця не слышал ни одного порядочного слова ни от бедняков, ни от середняков, ни от членов коллективов и сельской рады. Хлопец он довольно развитой, но, жулик, говорят, первой марки“. Вони безпардонним чином втручалися в приватну сферу життя своїх сусідів, односельців, виказуючи на загальних зборах міркування на кшталт „Волошина необходимо обмізкувати як слід, бо він жив дуже гарно...“ і щиро дивуючись, коли деякі „все ж таки не з охотою говорять про розмір маєтків у того чи іншого селянина“. Це були лише перші звістки того, що насправді задумала влада: боротися із природньою потребою людини бути нагодованою. „Великою перешкодою в хлібозаготівлях є наявність споживацьких настроїв населення, що з ними ми ведемо боротьбу“, – писали працівники Херсонського окружного виконкому. „Нас судили за те, що ми прагнули вижити“, – це вже думка самих селян про тамті часи.

Ліквідувати як клас

„Сталін був грузин, українців не любив, тому зробив нам голод“, – так пояснювала мені моя бабуся, 1910-го року народження, причини Великого Голоду. Як би там не скидали відпові-

дальність за т.зв. „перегиби“ на місцевих царків, роль Сталіна у винищенні мільйонів українських селян не заступить ніхто. Сталіну приписують, між іншими, й такі слова: „Доведеться ще багато попрацювати над тим, щоб переробити селянина-колгоспника, виправити його індивідуалістичну психологію і зробити з нього справжнього трудівника соціалістичного суспільства“. Задумавшись над змістом сказаного, можемо вже не дивуватись конкретнішим ініціативам „вождя“ – ліквідація системи хуторів і відрубів (ще й досі вражає прибулих в Україну іноземців широта полів та віддаленість населених пунктів один від одного); укрупнення (себто зведення господарювання до такої системи, коли в селі не може існувати кілька колгоспів-конкурентів, а лише „одне село – один колгосп“); а також перспектива „хлібних фабрик“ для селянського виробництва. Щоби втілити ці задумки в життя, селянина треба було позбавити всього, що він мав, змусити страждати, а потім під виглядом небесної благодаті прийняти до колгоспу.

Саме тому т.зв. розкуркулення було потрібне владі. Не для того, щоби зібрати більше зерна та продати його, а щоб мати конкретні важелі впливу на непокірних селян. Під час „розкулачки“ (термін запозичено з російської, вживався він і в суржиковій говірці степової України) траплялося чимало випадків, які в суті своїй показували єдину мету властей: самовинищення селян. Наприклад, були випадки, коли середняка, що брав участь у розкуркуленні на одному боці села, в той же час друга комісія розкуркулювала на іншому. Люди, що проводили ці акції, не замислювалися над тим, кажучи по-біблійному, „що творять“. В околицях Херсона комісія „по отнятію ізлішества“, як названо її в офіційному звіті, знайшла в господаря пляшку вина і мед, і зі словами „давайте вип'ємо за

„Авангардна роль у колгоспному будівництві належала селянській бідноті“...

Заможні господарі були основою стабільного селянського буття, видалення їх з тіла спільноти позначилося невідворотними наслідками не тільки на добробуті цілого селянського класу, але й змінило основотворчу засаду „працєю, да воздасться тобі сторицею“

» партію! це ж вино і розпила. З інших сіл постунали інформації про „описаних“ (експропрійованих) вареники, чи навіть домашніх котів. Хоча сам термін „куркуль“ означає лише „заможний селянин“, по Україні було позбавлено свого майна чимало лікарів, шорників, маклерів, священиків, середняків, вдів, членів КНС. Селяни зазвичай не розуміли, що відбувається. Одні, бідніші, шукали справедливості у вищих органах, пишучи: „Такого жорстокого покарання від радянської влади я ніколи не очікував, та й не заслуговував, бо я від початку революції, від 1920 по 1923 рік був членом партії, з 1924 по 1927 р. у комнезамі“; інші думали, що це їх так приймають у колгосп, не підозрюючи про наслідки, – вислання на непридатні землі, чи навіть до Сибіру. Натомість у звітах горе-розкулачників аж пашило від переоцінювання власної ролі, вони вихвалялися перед організаторами нерідко і в такий спосіб: „За період від п'ятої вечора до сьомої ранку куркулі як клас ліквідовані“.

Не можна сказати, що безглузді вчинки висланих на село шукачів теплих вареників чи дармового вина ошасливували більшовиків середньої ланки. Однак вони вже розуміли маховик запущених експропріацій по-своєму, з висоти завдань, поставлених „вождем“. „Виправити ці перегиби вже було неможливо, це значить стерти всякий ефект самого натиску на даного куркуля“, – зазначав голова Снігурівського райвиконкому на Миколаївщині. Інша справа, що позиція таких керівників часто провокувала ці „перегиби“, підносила рівень непотрібної пафосності, що відбивалося на конкретних долях простих

селян. У Голій Пристані в 1929 р. на будинках попа, власників крамниць і деяких середняків вивішено плакати „Тут живе ворог Радвлади“. Після передачі куркульських виноградників села Британи бідняком газета „Наддніпрянська правда“ прокоментувала цей факт так: „Наймитство повинно добитись подальшого зміцнення пролетарської диктатури, зміцнення блоку бідноти з середняком і організації бідняцько-середняцьких мас селян на виконання соціалістичного будівництва“. Самі ж наймити власну диктатуру трактували специфічно – ситуацію у колективах (СОЗ – „Спільний обробіток землі“) промовисто характеризує тогочасний вірш:

Доки мороз,
доти й СОЗ.
Нема морозу,
нема й СОЗу
У СОЗі добре жить,
один робить, десять спить.
СОЗи, СОЗи,
на вас треба довгі лози.
У СОЗі гарно жить,
аж у животі пищить.

Проблемою тогочасного селянства було те, що під час „розкулачки“ й колективізації не всі розуміли наслідки „одноразових“ – як декому видавалося – експропріацій, чи одиничних депортацій. Знаходилися, вочевидь, люди, котрі відмовлялися вилучати майно, що їм не належить, чи під час стихійних бунтів вимагати повернення земель, „з яких всі жили“. Більшість однак сподівалася на власне чудо „хати скраю“: не дійдуть, не заберуть, не сьогодні і не мене. І коли на очах простих селян залишали босими і голими колишнього роботодавця, чимало з них тішилися: мовляв, у 1921 році пухли з голоду наші діти, тепер попухнуть чийсь. Ні. Заможні господарі були основою стабільного селянського буття, видалення їх з тіла спільноти позначилося невідворотними наслідками не тільки на добробуті цілого селянського класу, але й змінило основотворчу засаду „працєю, да воздасться тобі сторицею“.

Руйнівний тайфун

Не випадково Сталін особисто заборонив приймати колишніх куркулів до колгоспів: „Розкуркулювання – дуже важливий елемент в організації і розвитку колгоспів. Звичайно, було б неправильно прийняти куркуля в колгосп. Неправильно, бо він заклятий ворог колгоспного руху“. Тому заможних селян винищували фізич-

но: існувала ціла класифікація оцінювання „шкідливості“ даного селянина, у відповідності з якою його могли або розстріляти, або вивезти з родиною на Північ, або „просто“ викинути з власної хати. 13 грудня 1930 року пленум ЦК КП(б)У оголошує: боротьба за колективізацію – це насамперед боротьба проти куркуля. І хоча ті й намагалися залишитися в селі бодай пастухами, влаштувавши „саморозкуркулення“, віддаючи майно колгоспам самостійно, – влада була невблаганна. Найкращих селян було позбавлено засобів до існування, депортовано за межі України, розстріляно. Ціла традиція землеробського господарства була знищена на пні.

Наївно сподівалися ті, хто залишився, що їхнє життя піде на краще. Маховик стягнення селянського збіжжя, залучення до колгоспів – уже не сезонне, як практикувалося раніше, а пожиттєве – набрали обертів руйнівного тайфуну. Не тільки середняки, а з часом і бідняки зрозуміли, що час втрачено і не повернеш стрижня, котрий міг би прийняти на себе тягар організації спротиву затягуванню до „комуни“ чи вигрібанню решток хліба зі сховків. У селі Красне, що на чорноморському узбережжі, 7 квітня 1930 р. бідні одноосібники, яких відселили на солончак, написали скаргу в район: „...Мы же труженики, призывали рыться в земле, не можем сидеть сложа руки. Мы, беднота села Красное, не вступившие в СОЗ, видя неправильные пути низовых работников-коллективизаторов, яки запугивали разными угрозами вплоть до отбирания съестных продуктов у бедных; давали 24 часа подумать, а также считали тех, кто не вступил в СОЗ, противником советской власти...“. Чи дослухався хтось до їхніх волянь, невідомо. Очевидно, що результативність праці таких селян навіть після вимушеного вступу до колгоспу не виросла, а навпаки знизилася. Заява середняка Степана Луцкіна із Снігурівки є тому свідченням: „Что из того, что у нас будет хороший урожай, всё равно весь хлеб власть вывезет и крестьяне будут голодными, так что крестьянам безразлично, хорош будет хлеб или плох“.

У статті збережено стиль документів із фондів Державного архіву Херсонської області.

Свідчення очевидця

➤ Працюючи над сценарієм документального фільму про український Голодомор тридцятих років, який разом з Іреком Добровольським ми готуємо для польського Державного Інституту Фільмового Мистецтва, я вирішила піти слідами й польських жертв трагедії і потрапила у село Шаровечка Хмельницької області. Тут мені вдалося знайти ще чотирьох людей, які пережили той жахливий час. Троє з них погодилися на інтерв'ю, четвертий не хотів – боявся. Навіть через 75 років боїться говорити. Ось свідчення одного із очевидців – Юзефа Души. Рік народження – 1919. Свідчення було записане 23 вересня 2007 року.

Приходять до нас та кажуть, що нам треба здати стільки-то хліба. „У мене стільки не буде, – каже мій батько, – не маю стільки“. „Ну, як не маєте, ми знайдемо, ми знайдемо“. Приходять до нас, ціла бригада, самі комуняки. Приходять і „де є, що є“ – питають. А моя бабуся сиділа на такій торбиночці з квасолею і крупами. Може два кілограми цього всього було... Він це побачив і каже: „Ти не ховай, старухо, я в тебе і так заберу“. І він її штовхнув... Забрвав – і все. Пізніше на другий день приходять. У нас ще стодола була на снопи. „О, у вас ще хліб не змолочений...“ Отже, тато каже: „Беріть“. Що ж йому було робити?.. Приїхали дві підводи і забрали. Вони тоді колектив будували. Тобто колгосп. Ми це колективом називали. Там був такий громадський тік, і на той тік збирали снопи: пшеницю чи жито, просо, ячмінь... Все це збирали до купи, а пізніше молотили. За хліб нам не платили, бо сказали, що дали добриво, тобто нам не треба платити. У 1932-му не так забирали, як у 1933-му. У кого жорна були, то ті жорна побили. Забирали все. Одяг, швейну машинку забрали, костюм, штани. І організували розпродаж. Суд такий з тих комуняків зроблений – „кто больше?“ Хтось каже: „Три рублі“. „Кто больше?“ Швейні машинки у кожного були. До колективізації Україна не була бідна. Худобу люди мали, коні свої. Двоє-троє коней мала людина. А пізніше вже не було нічого, бо все позабирали, і прийшов голод, і смерть... А все тому, що люди не хотіли йти до колгоспу. Не хотіли, бо треба було віддати землю, віддати коня, віз, усе віддати. Якби ми їх послушали, то може голоду такого би не було... Чорт їх знає...

А ксьондзи були з Польщі, пам'ятаю, бо я ходив до костелу. То село було ціле польське, тут не було жодного українця. Пам'ятаю, був ксьондз Насілевський, Квасневський і Перковіч. Як Перковіч побачив це все, що робиться в селі, то з ума зійшов. У селі мешкав Пайонк, таке було в нього прізвище – Пайонк. Ксьондз Насілевський прийшов до нього і каже: „Слухай, Яне, доведи мене до Львова, я далі піду, але візьми мене до Львова, я втечу. Заплачу за цього коня“. Пайонк підвіз його до кордону, але ще додому не встиг повернути, а вже МГБ прийшло до хати. Хтось доніс. Хтось сказав: „Ксьондза не шукайте, бо його вже нема. Пайонк його вивіз“. Пайонка відразу арештували і ввечері вбили за це.

Моя фамілія Душа. В мене вдома бабуса з голоду померла, та, що на тій квасолі сиділа. А в дядька Войтка шість душ було. Я ще їх пам'ятаю: жінка і він, Мариня, Мілька, Бронька і Ясь. Всі померли.

Як у когось був свій кінь – коли ще до колгоспу не брали коні – то вбив, поселив і хоча тим трошки підтримувався. А так бідота страшна була. Діти ходили голі, босі по селі і плакали. Голі, висухнені, як не знаю що. Плаче, плаче аж помре. І все... Ми паслися кмином, ми збирали кмин і його з'їдали. Ми ходили по полі й шукали згнилу бараболу. Ніщо не було посіяне. Озимина була, але ярини не було. Бараболі не було... Страшно, страшно... Ячмінь не посіяли весною. Все було з'їдене... А коні-то не здихали? Здохлих коней люди їли. Вже як зима перейшла, як ми дочекалися весни, то пішки добиралися до міста. А там ходили і просили. В місті голоду не було такого. Була недоля, але міста так не зачіпляли, як нас, мужиків. Їм давали 400 грам хліба на одну людину. Як у когось було п'ять душ, то це 400 грам хліба на одного... життя також важке там було, люди також помирали там, але не так, як у селі.

В нас, у Хмельницькому військо стояло. Красна Армія. Ми ходили туди... бо там таку яму викопали, а до неї – чи це кінь ногу зламає і там його кинуть, чи риба здохне, засмердиться... – а ми миттю це ловимо, забираємо. Згнила риба, черв'яки ходять по ній... І знаєте, ми їли ту згнилу рибу, і ніхто від цього не помер. Чи це Господь нас захищав?

У нас тут добували торф, то батько пішов косити як косар... Опухлий як гарбуз пішов косити. За один день давали

кілограм хліба. Батько з'їв і нам приніс... Дні два так було і кінець.

У селі ями викопали. Підвода весь день їздить, колгоспна підвода, і дивляться: з тої хати вже ніхто не виходить – значить, усі померли. Труп на дорозі по тижню лежать. Люди з колективу приходять, хто має сили, то забирає тих померлих, а пізніше в одну яму... ні труни, нічого... одну яму викопують і до кінця її поповняють, може сантиметрів двадцять залишать. Накидають до тої ями, накидають... Страшно, страшно було дивитися...

Під час голоду школа була. Ті, які в колективі були, то для них була школа. А для нас, нащо ця школа?.. В школі давали стакан чаю й одну картоплю... Рідко суп давали... А так чай... Ані один поляк не вчився там.

До Голодомору в Шаровечці було 250 хат, а в кожній хаті не менше ніж сім, вісім душ... Після голоду може 50 дворів залишилися. Шаровечка – то було польське село. Мацьковці – так само. Ґречана, Зажече – теж польські. Однаково їх заморили голодом.

А пізніше зайнялися репресією. Поляків до Казахстану виспали. В мене було маминих братів п'ять, і в кожного вдома дітей не менше чотирьох-п'яти... Та де ж вони? Повидушені... Жінки залишилися, а чоловіків у Казахстан взяли і там задушили. Ксьондзів, попів, рабинів... У нас в Хмельницькому є магазин ЦУМ. Він на людях поставлений... Там був Будинок піонера, але пізніше зроблено там НКВД. По всій вулиці, по цій головній вулиці, то нічого не було – лиш один писк. Було чути, як люди пищать...

Підготувала
Анна Коженівська-Бігун

А тепер, к...., що?

Так сталося, що в день виборів, 30 вересня, я опинився перед Центральною Виборчою Комісією в Києві, де мав влаштувати телевізійний коментар для каналу „ТРК Україна“. Телеканал цей донецький, що лише підігрівало інтерес. До того ж керівник телеканалу – з Польщі; саме тому, ймовірно, до виборчого марафону запросили мене. В мені, зрештою, заграло марнославство, а інших пропозицій не було, тому...

В кожному разі, як часто трапляється в подібних ситуаціях, я придумав українською мовою пристойне (як мені зда-

валося) привітання до студії та глядачів, а звучати воно повинно було приблизно так: „Доброго вечора, Донецьк! Доброго вечора, Україно! Вітаю зі святом демократії!“. Про всяк випадок, однак, я вирішив проконсультуватися зі знайомими українцями... і в результаті від домашньої заготовки відмовився. На думку українських друзів, привітання „зі святом демократії“ було б для українського глядача зовсім незрозумілим (чи, радше, смішним), довелося б пояснювати, що кожні вільні вибори – це свято демократії. Часу на подібні пояснення в ефірі не було, та й, зрештою, звучало б це якось незграбно.

А отже, історія з привітанням стала для мене першим достроковим підсумком цих виборів.

Юля радіє, народ чекає

Далі – не краще. Перед 21.00 мені зателефонував приятель, який організовував виборчу кампанію для БЮТу, і жартома спитав, чи я, бува, не почав працювати для Партії регіонів (усе ж хтось таки дивиться донецьке телебачення). Однак справжньою причиною дзвінка колеги виявилися неофіційні результати екзит-полу. Неофіційні, оскільки голосування продовжувалося. Мені не хотілося вірити, але

Фото: Богдан Копчак

Скільки вкладено у вибори?

коментарій

► Результати дострокових парламентських виборів в Україні відомі, відомі і перші кроки в напрямку формування нової „помаранчевої“ урядової коаліції. Але інтригуючим залишається питання, скільки коштів політичні партії в Україні вклали у передвиборчу кампанію, вірніше, скільки у неї вклали їхні меценати.

Можна лише здогадуватись, яким чином всі сили, що пройшли у парламент, намагатимуться повернути собі вкладені гроші. Очевидно, не без дивідендів. І зрозуміло, що це торкається не лише майбутніх урядових партій, але й опозиції.

А важелі для цього існують: Партії регіонів достатньо лише натякнути, що в неї досить сили і голосів, щоб заблокувати Верховну Раду і звести результати виборів до нуля, вірніше, до нового гострого політичного протистояння. Бо в Україні багато чого не так, як у країнах Євросоюзу. Якщо в якійсь європейській державі третина депутатів складе свої мандати, то це скандал, але не конституційна криза. Тобто, властиво, не трапиться майже нічого. Зате в Україні це означає заблокування ВР. Причому абсолютно легітимне. Людському розуму незрозуміле, але законне.

У перший післявиборчий день в ефірі одного з центральних українських телеканалів без емоцій пролунало констатування, що передвиборча кампанія коштувала 1,5 мільярда доларів. Це ж 1500 мільйонів доларів! Це просто жаж! Бо це означає, що аби Україна обрала собі одного депутата, потрібно на „роботу з виборцем“ витратити 3,3 мільйона доларів! Однак ведучий програми не помилився. Навпаки, зазначив, що парламентські вибори 2006 року коштували партіям іще більше – до двох мільярдів доларів. Знову поділимо на 450 депутатів і маємо суму 4,4 мільйона доларів на одного народного обранця...

Політичні партії нічого не замовчують так, як обіг своїх фінансів. І не дивно, що виникає простір для чуток, що одна-однісінька секунда телеефіру на центральних каналах коштувала в прайм-таймі перед виборами аж 2000 доларів (а ролики політичної реклами тривали і по 30 секунд); що за те, щоб просунути лідера на екран, в студію, треба було дати конверт з 25 000 зелених...

Про високі затрати партій розповів авторів цих рядків і один з головних спонсорів блоку Наша Україна – Народна самооборона (НУ–НС) Давид Жванія. Звісно, він не розкрив усіх деталей, але впевнено зазначив, що, на його думку, жодна з головних політичних партій не витратила на дострокові парламентські вибори менше ніж 100 мільйонів доларів. І далі непрямим текстом підказав, що НУ–НС і БЮТ витратили значно більше. Слова Давида Жванії мають свою вагу – це ж не просто багата людина, меценат і спонсор, але і депутат (від 2002 року), колишній міністр (2005), до речі, брат колишнього, нині покійного прем'єра Грузії Зураба Жванії.

А можливо, все не так. І все це лише якась гра цифр. А спонсори – справжні патріоти і фанати, які дарували свої гроші політичним партіям „просто так“, не думаючи про якість там повернення грошей, посади, різні пільги, квоти, субсидії, чи вигідні для себе і свого бізнесу закони? Так, це можливо. Але тільки у казці.

Богдан Копчак, Прага

результати показували перевагу спілки БЮТ та НУ–НС над іншими варіантами коаліції (зрештою, лише завдяки результатам партії Юлії Тимошенко). Ошелешений цією оптимістичною новиною, я вирішив заглянути до штабу Партії регіонів, щоб на власні очі переконатися в їхній поразці. Потрапивши туди якраз у момент завершення голосування та оголошення результатів екзит-полів, я, по суті, опинився в атмосфері поразки, а згодом з піснею на вустах попрямував до штабу БЮТ (штаб цей, як і годиться партії лівоцентристського напрямку, що повсюдно розсіває чудесні популістські обіцянки добробуту для виборців, розташований у найновішому і чи не найдорожчому готелі Києва). Кавалькада дорогих автомобілів пе-

24 вересня Вибори здебільшого негативно впливають на психічне здоров'я українців через технології, які застосовують українські політики для агітації, та поведінку, яку вони демонструють під час передвиборчої кампанії. Завідувач кафедри психіатрії, професор Людмила Юр'єва стверджує, що взаємні звинувачення, неповажне ставлення до опонента, постійне використання слів на кшталт „криза“, „протистояння“, „розбрат“, „бідність“ формують у більшості населення відчуття невпевненості в завтрашньому дні та негативне ставлення до політики в цілому.

24 вересня Кількість мільярдерів в Україні за версією польського журналу „Wprost“ за останній рік збільшилася на 9 осіб і складає 24 найбагатших українців, чиї статки видання наводить у доларовому еквіваленті. Українці серед найбагатших людей Центральної і Східної Європи посідають друге місце. Більше всього багатіїв серед росіян (43). Третє місце посідають поляки (15). Стабільно перше місце серед українців посідає Рінат Ахметов (\$18,7 млрд., 4-е місце в загальному рейтингу), друге – Ігор Коломойський (\$8,9 млрд., у рейтингу – 14-й), третє – Віктор Пінчук (\$7,5 млрд., 17-е місце), четверте – Сергій Тарута (\$5,2 млрд., 21-е), п'яте – Дмитро Фірташ (\$3,4 млрд., 27-е). У порівнянні з минулим роком росіян у рейтингу поменшало на 5 бізнесменів. Серед причин зростання кількості багатих людей називають збільшення вартості українських акцій в останні роки.

24 вересня Прихильники Партії регіонів встановили три великі військові та 10 туристичних наметів на Майдані Незалежності в Києві. Водночас, більше 50 агітаційних наметів БЮТ встановлено на Софійській площі.

25 вересня СБУ Харківської області порушила кримінальну справу за статтею 362 Кримінального кодексу через помилки в списках виборців Харківської області. СБУ одержала безліч звернень і від політпартій, і від приватних осіб зі скаргами на численні помилки в списках виборців. Одержавши результати перевірки цих заяв, Служба безпеки вирішила, що помилки й неточності в списках можуть вплинути на об'єктивність результатів, можлива похибка результатів може скласти 4,17 %. В Харківській області знайшли більше 94-х тисяч „двійників“, у Харкові – 44 тисячі. Водночас у Криму в ході перевірки кримських списків виборців бютівці виявили включення до їхнього складу майже 19 тисяч виборців-двійників, понад 20 тисяч осіб віком

Фото: Петро Андрусенко

Гарні...

»ред будинком засвідчувала, що обранцям народу, за яких проголосували понад 30% виборців, уже нічого не бракує для щастя (принаймні у фінансовому вимірі), тому вони спокійно можуть зайнятися долею біднішої (і водночас найбільшої) частини українського суспільства. Мені згадався польський лозунг „багаті при владі – це добре, бо своє вже вкрали“, себто більше красти не повинні. На святі переможців атмосфера нагадала мені картини, бачені в Польщі – на кшталт „а тепер, курва, Ми!“ – то ж я подумав, що, може, цим разом переможцям вдасться швидко і в міру безболісно вирішити свої завдання. Адже навіть пересічно інтелігентні учні чи студенти вчаться здебільшого на власних помилках. Виявилось однак, українські політики – це інший сорт людей, малопридатний до навчання. А я, навісний, того самого вечора в одній із

онлайнних інтернет-конференцій висловив кілька оптимістичних заяв щодо виборців. Мені здалося, вони самі вказали, яку коаліцію хочуть мати, і тепер політикам-переможцям залишається лише швидко узгодити між собою організаційні моменти. Ведучий досить скептично поставився до мого оптимізму. Як виправдання додав лише, що того вечора я вдруге потрапив до штабу прекрасної Юлії. До її штабу з букетом троянд приїхав і менш прекрасний Юрій Луценко, який з таким запалом доводив усім, що троянди не мають колючок, і коаліція загалом уже існує, аж я вчоргове повірив у це. Лише на мить у душі похололо, коли Луценко пожартував, ніби він спеціально просив Давида Жванію (свого головного фінансиста), аби той під час виборів не купував голосів.

У п'ятницю ввечері, через два тижні після виборів, на українському теле-

Фото: Богдан Колчак

... і щасливі...

баченні – все, як завжди, немов вибори все ще тривають. На одному каналі – „Свобода Савіка Шустера“, на іншому – „Свобода Слова“, цього разу без Савіка. І тут, і там до студії запрошуються політики та пересічні українці. На щастя, в п'ятницю ввечері в Києві можна просто піти до кнайпи, ігноруючи і свободу, і слова.

P.S. Свої переживання я записував одразу після виборів, а текст надіслав до редакції через три тижні після голосування. Коаліція існує, хоча поки що лише на папері. Комуністи заблокували свою скаргу у Вищому Адміністративному Суді проголошення офіційних результатів виборів. Прагнуть скасувати результати й інші угруповання, незадоволені цифрами, однак це радше гра на затягування процесу. Перше засідання парламенту по-

винно відбутися 15 листопада. Майбутнє коаліції і потенційного уряду не видається оптимістичним. Міністр оборони Анатолій Грищенко розкритикував намір Юлії Тимошенко перейти наступного року на повністю контрактну армію. Свої критичні уваги підкинув Віктор Балога, який нагадав, що лише президент та РНБОУ відповідає за формулювання стратегії безпеки держави. Проблематичне також узгодження спільної коаліційної програми економічного розвитку держави. Прогнозування політичної ситуації в Україні найбільше нагадує гру в рулетку. Залишається сподіватися, що в наступному номері „УЖ“ читачам таки можна буде представити якісь прогнози. Однак це жодною мірою не означає, що вони будуть оптимістичні.

Петро Андрусечко, Київ

старших 85 років і велику кількість уже покійних людей, а також – 108 неповнолітніх. У сукупності – майже 40 тисяч осіб. Аналогічні факти наводяться і в інших областях.

26 вересня Соціалістична партія незалежно від результатів дострокових парламентських виборів буде оскаржувати їх у суді, – заявив лідер Соцпартії Олександр Мороз. „Ми будемо звертатися в суди. Це необхідно у зв'язку з тією кількістю порушень, що були на попередніх виборах і існують тепер“, – підкреслив Мороз.

26 вересня Міністр внутрішніх справ Василь Цушко звинуватив секретаріат президента в замаху на своє життя через отруєння. За його словами, згідно з результатами медичних аналізів, отриманих в Україні та Німеччині, у нього в крові виявлено несумісну з життям дозу теофіліну (препарат, який раніше застосовувався для лікування астми та хронічних захворювань легенів). Також Цушко додав, що під час його перебування у шпиталі МВС до нього „дуже напрошувався“ в.о. голови СБУ Валентин Наливайченко. „Вважаю, що Наливайченко не має особисто жодного відношення до того, що зі мною сталося, але думаю, що його підіслали подивитися, кінчився я чи ні“, – сказав Цушко. В цей же час у секретаріаті президента спростовують заяви міністра внутрішніх справ Василя Цушка щодо причетності до його можливого отруєння і називають ці заяви передвиборними технологіями. Посадовці нагадали, що проблеми зі здоров'ям у Цушка виникли після того, як він спробував силовим способом захопити Генпрокуратуру. „Категорично заявляю: секретаріат президента не буде статистом у цій виставі, від якої дуже погано пахне. У будь-якому випадку Цушко має відповісти за свої незаконні дії та підтвердити обґрунтованість галасливих заяв“, – наголосив глава секретаріату президента Віктор Балога.

28 вересня Лідер Партії регіонів, прем'єр Віктор Янукович, заявляє, що його політична сила готова домовлятися з „помаранчевими“ партіями після парламентських виборів. „Я думаю, що багато чого буде залежати, як ми пройдемо вибори; ми ніколи не говорили „ні“; ми повинні об'єднати всі прагматичні сили“, – заявив прем'єр. Водночас він зазначив, що Україні потрібно, щоб „вибори були через 5 років, не раніше, а 5 років країна повинна жити і розвиватися“.

28 вересня Регіонали і білівці розібрали свої сцени та згорнули

наметові містечка. Перед цим на Майдані Незалежності пройшов концерт і мітинг Партії регіонів.

30 вересня Дані усіх трьох екзит-полів: „національного“, „українського“ та „соціовімір“, які проводяться провідними соціологічними структурами вказують на те, що на виборах переможе Партія Регіонів, однак коаліцію зможуть сформувати помаранчеві блоки партій. В підсумку підтвердилось, що всі 3 екзит-поли вказали на правильні результати виборів у межах статистичної помилки. Найближчим до офіційних результатів виборів був „Національний екзит-пол“, похибка якого становила лише соті долі відсотків.

30 вересня Міністр внутрішніх справ Василь Цушко подав у відставку в зв'язку з погіршенням здоров'я. Цушко наголосив, що працюватиме в політиці й далі, проте більшість політологів заявляють, що він уже „спалений“ політик.

1 жовтня Президент Віктор Ющенко доручив правоохоронним органам розслідувати причини і обставини затримки передачі первинних протоколів. „Мою стурбованість викликає затримка з підрахунками голосів у східних і південних областях України, а саме в Донецькій, Луганській, Одеській областях та в Автономній Республіці Крим“ – наголосив президент. Водночас, усі телеканали демонструють, що затримка підрахунків голосів відбувається через порушення правил складання протоколів та неорганізованість роботи окружних комісій.

1 жовтня Депутати Київської міськради, без участі фракції БЮТ, Партії регіонів та депутатської групи Кличка, в понеділок підтримали майже всі (понад 400) земельні питання, які було внесено до порядку денного сесії. Майже всі ці питання приймалися без доповідей та пояснень, лише за номером порядку денного та „ключовими“ словами із назви відповідного проекту рішення, що озвучував секретар Київради Олесь Довгий.

2 жовтня Лідер БЮТ Юлія Тимошенко заявила, що хоча БЮТ і НУНС вистачатиме голосів, однак вони будуть „серйозно думати“ над залученням до коаліції Литвина. „Розмова з Президентом свідчить, що ніяких інших планів, крім демократичної коаліції, немає“, – сказала Тимошенко.

4 жовтня Голова Верховної Ради п'ятого скликання, лідер Соцпартії Олександр Мороз виступає за

Навіщо Україні потрібна така демократія?

Парламентські вибори в Україні жодним чином не змінили ситуації у цій країні. Як і раніше, політики сперечаються між собою, хто може збудувати кращу коаліцію: Юлія Тимошенко каже, що вона, а Віктор Янукович переконує, що він. Дві сторони посилаються на суспільну думку. Чи насправді потрібні були Україні ці вибори? Як кажуть росіяни, „на хрін“ було витратити стільки грошей, щоб повторилася ситуація минулого року.

Тоді ми теж чули про стовідсоткове створення демократичної коаліції. Зараз це повторюється. Українські політики не розуміють, що демократія має свої права. Після виборів у Польщі перше, що сказав прем'єр Ярослав Качинський, це те, що він вітає Дональда Туска з перемогою і знає, що наступний уряд створить Громадянська Платформа. Чому цього не змогла зробити ані Юлія Тимошенко, ані В'ячеслав Кириленко? Якщо вони впевнені, що створять коаліцію, треба було почекати, доки провалиться голосування кандидатури прем'єра Януковича, а тоді казати, що ми кращі і ми зробимо коаліцію. Тепер вони самі

себе компрометують. Минає четвертий тиждень після виборів, а журналісти і звичайні українці чують, що ось-ось буде помаранчева („демократична“) коаліція. І що? І нічого не відбувається. Замість цього ми чуємо, що, можливо, її не буде, оскільки частина „Нашої України“ не впевнена, що треба об'єднатися з БЮТ, а може краще з Регіонами. Не можна було раніше домовитися? Це несерйозно; я розумію, що так можна сказати до дітей, але це актуально також і до українських політиків, які не розуміють, що треба грати за правилами. Тим часом Україна втрачає цінний час. Вже втратила півтора року і втратить ще більше. Крім цього, варто підкреслити, що політичні переговори відбуваються у ресторанах і в готелях. Українці своє зробили і зараз вони позбавлені права дізнатися, що насправді відбувається. Але політикам і олігархам, які їх підтримують, це байдуже. Захід – це міфічне утворення зі столицею десь там у Брюсселі чи Вашингтоні – побачив, що відбулися більш-менш демократичні вибори, а ви, звичайні українці, сидіть тихо. „Негр зробив – негр може піти“. Тоді постає питання – наві-

Юрій Луценко з запалом доводить усім, що троянди не мають колючок

Фото: Петро Андрусенко

Фото: Петро Андрусенко

Як і раніше, політики сперечаються між собою, хто може збудувати кращу коаліцію: Юлія Тимошенко каже, що вона, а Віктор Янукович переконує, що він.

що Україні потрібна така неповноцінна демократія?

Чи не краще потім взагалі змінити політичну систему в Україні? Навіть маю пропозицію. Перший крок – замовити незалежну експертизу (найкраще – у міжнародній консалтинговій фірмі), яка би оцінила, хто з українських олігархів та якими коштами володіє. А далі усе просто. Президентом стає найбагатший українець – на сьогодні це Рінат Ахметов, прем'єром – наступний у списку, або тепер Віктор Пінчук. Зрештою, шефом уряду була би особа, яка не лише знає російську (без акценту з-під Ростова або Дону), але також англійську. Віцепрем'єрів, міністрів беремо зі списку найбагатших. Верховна Рада, очевидно 450-особова, перетворилася би на раду вищого середнього класу. Звісно, жодних виборів проводити не треба було би, а депутати Верховної Ради (орієнтовна нова назва, аби дійсно була прозорою: Верховна Prada) не отримували би зарплати. Скільки зекономлених коштів можна було би призначити на модернізацію, або на лікарні (треба нарешті подбати про здоров'я біомаси, адже хтось повинен працювати). Певні проблеми створюють пенсіонери, але вони однак не потрібні, адже нічого не виробляють, а тільки споживають гроші, які надходять з промисловості. Коротко кажучи, чим коротша середня тривалість

життя, тим більші прибутки держави.

Очевидно, таку систему важко було би пояснити Заходу. Закордонна політика бувалася б з огляду на економічний чинник, що започаткував вже, принаймні вербально, Арсеній Яценюк. Об'їздами демократії для Заходу були би вільні медіа. Адже в Україні вони й так існують, а ніхто тепер ними не переймається (приклад: декларація доходів Юлії Тимошенко, політик не відчуває обов'язку відповідати на докори, які висувують їй в медіа, що вона занижена). Отже, у новій системі влада не мусила би цього змінювати. Навіщо? Нехай пишуть собі, а караван йде далі.

Чи не було би так краще? Прозоріше? Не треба би було нічого приховувати, хитрувати, а насамперед – на чолі держави стали би врешті справжні менеджери, які напевне потурбувались би про її незалежність, адже краще самому бути господарем на власній землі, аніж стати біомасою Росії, як тепер їх народ для них самих.

Це ще одна проблема – народ. Ця біомаса може цього не зрозуміти, вона вже готова до демократії. Тоді може краще перестати обдурювати себе, своїх співвітчизників і почати грати за правилами. Чого собі, українцям і, передовсім, політикам бажаю.

Пйотр Погожельскі,
кореспондент інформаційної
агенції Польського Радіо, Київ

прем'єрство лідера БЮТ Юлії Тимошенко. „Хотілося б, щоб уряд Тимошенко було створено і щоб він пропрацював хоча б два роки. Рік, коли у невдачах будуть звинувачувати попередній уряд. Рік – коли звинувачувати буде нікого. Тоді він покаже на що здатен“, – сказав Мороз. Підводячи підсумки виборів на підставі попередніх результатів голосування, Мороз зазначив, що цьогорічні вибори Верховної Ради стали поразкою для його політичної сили. Він також заявив, що хоча на виборах були численні порушення, його партія не оскаржуватиме результати виборів в суді.

4 жовтня Центральна Виборча Комісія не може одержати дані про результати голосування з 21 виборчої дільниці на території округу №1 у Криму через проведення повторного підрахунку голосів на деяких дільницях. Це останній територіальний округ, який не здав результати виборів в ЦВК.

4 жовтня Лідер політичного блоку Володимир Литвин бачить себе спікером парламенту, а своїх соратників по блоку – на посадах голови Державної податкової адміністрації України та Київського міського голови. Таку інформацію розповсюджують неофіційно представники блоку. За їхньою інформацією, саме такі вимоги висуває Литвин у ході закритих консультацій з лідерами політичних сил, що пройшли до нового парламенту.

5 жовтня Центральна Виборча Комісія закінчила обробляти 100 % протоколів, згідно з якими до парламенту потрапляють Партія регіонів, БЮТ, НУНС, КПУ та Блок Литвина. Згідно з даними, оприлюдненими на сайті ЦВК, Партія регіонів отримала 34,37 % (175 депутатів), БЮТ – 30,71 % (156), Блок НУНС – 14,15 % (72), КПУ – 5,3 % (27), а Блок Литвина – 3,96 % (20). Соцпартія до парламенту не потрапила – набрала лише 2,86 %. Всього, у порівнянні з виборами 2006 року, Партія Регіонів втратила 300 тисяч виборців, НУНС втратив 238 тисяч голосів, а Тимошенко – навпаки, здобула 1,5 мільйонів голосів. На 2 % більше здобули комуністи і блок Литвина.

5 жовтня Президент Віктор Ющенко закликає „Нашу Україну – Народну самооборону“ і БЮТ сісти за стіл переговорів з Партією регіонів. „Тільки три політичні сили можуть почати ефективну перебудову українського парламенту, забезпечити ефективну роботу цього інституту і, безумовно, налагодити через діалог співробітництво влади й опозиції, підкреслюю: влади

й опозиції", – сказав Ющенко. Партія регіонів сприйняла цей сигнал, як пропозицію до створення широкої коаліції, а бютівці – як спробу налагодити конструктивну роботу з опозицією.

6 жовтня Президент Віктор Ющенко заявляє, що лідер БЮТ Юлія Тимошенко може стати прем'єр-міністром тільки після досягнення згоди між демократичною більшістю та опозицією. „Я не говорю про широку коаліцію, але необхідний діалог між трьома політичними силами. Коаліція може вперше в історії України надати опозиції чільні посади в парламентських комітетах“.

6 жовтня Президент Віктор Ющенко з моменту отруєння діоксином перед президентськими виборами 2004 року переніс 24 операції, пов'язані з відновленням здоров'я.

6 жовтня Кандидат у депутати від Партії регіонів Нестор Шуфрич не відкидає можливості складення депутатами від партії своїх мандатів і таким чином – блокування парламенту. „Від Партії регіонів залежить, буде новий парламент чи не буде. І, повірте мені, можливий різний розвиток подій“, – наголосив він. Такі заяви лунають і від інших представників Партії регіонів. Наприклад, Інна Богословська заявила, що Партія регіонів складе мандати, якщо не буде створено широкої коаліції. „Партія регіонів ніколи не дозволить, щоб половина України знаходилася в меншості і в опозиції. Якщо ви будете викручувати руки переможцю цих виборів, якщо ви не зможете поставити свої власні амбіції нижче, ніж доля країни і благо країни, ми не візьемо мандати, ми підемо на нові вибори“, – заявила вона.

8 жовтня Ціни споживчих товарів після виборів зросли на 14-17 %, а економічні експерти прогнозують зростання річної інфляції до 12-13 %, що на 5-6 % більше, аніж закладені в бюджет урядові прогнози. Водночас, реальна середня заробітна платня в серпні 2007 року, в порівнянні з попереднім місяцем, зменшилася на 2,2 %. У січні-серпні, в порівнянні з відповідним періодом 2006 року, зарплата виросла на 12,2 %.

8 жовтня Президент Віктор Ющенко виступає за скасування закону про Кабінет міністрів, а також наполягає на тому, що саме президент повинен призначати увесь силовий блок.

8 жовтня Прем'єр Віктор Янукович не виключає, що Партія регіонів може перейти в опозицію: „Ми або формуємо широку коаліцію

Стабільність або зрада?

» Що має статися в Україні, аби наступні парламентські вибори відбулися не раніше ніж за п'ять років? Що потрібно для стабільного життя і бачення перспективи?

На думку політологів, дійсно стабільним і довготривалим може бути лише уряд, який буде спиратися не на просту більшість голосів у Верховній Раді (у нашому випадку – трьох), але на потужну, абсолютну більшість.

Відомі українські політологи Вадим Карасьов та Кость Бондаренко, а також словацький політолог і аналітик Александр Дулеба ставлять у цьому питанні різні акценти, але всі переконані в тому, що помаранчеві, себто БЮТ (156 депутатів) та НУ–НС (72) повинні взяти до себе (з 450 крісел у ВР у них 228) або Блок Литвина (20 мандатів), або домогтися з регіоналами (175). Йдеться не обов'язково про класичну велику коаліцію, радше про не такі демонстративно-дратуючі форми співпраці. І можливо, не відразу, але найближчими місяцями.

Бондаренко сумнівається, що БЮТ піде на коаліцію з регіоналами, коли такої співпраці захоче НУ–НС. Утрюх разом у ВР була б конституційна більшість – 403 мандатів. Регіонали і нашоукраїнці, без бютівців, мали б 247 депутатів – тобто більшість, але не конституційну.

На думку Александра Дулеби, в Україні була б найлогічнішою „співпраця двох“ – БЮТ та Партії регіонів. У них разом було б 331 депутатів, вони змогли б своєю конституційною більшістю вирішити всі питання. Можливо, окрім одного – чи виборці не сприймуть це, як зраду.

„Стабільний уряд там неможливо створити без домовленості Тимошенко з Януковичем. І це може мати лише такий вигляд: велика коаліція німецького взірця, тобто співпраця перших трьох партій, або ж опозиційний договір чеського взірця кількарічної давності, коли опозиція „обгородить свою територію“ і скаже: сюди вам зась! А ми натомість не вийдемо з парламенту і дамо вам можливість працювати“, – пояснив він.

А проблем, які в Україні слід вирішити, чимало. Однак кілька з них можна назвати кардинальними, без вирішення яких на довгострокову стабільність розраховувати не можна. Аномалії в політичному устрої України, вважає Дулеба, не тільки не відповідають західноєвропейській традиції, але не суміжні з демократією взагалі.

Фото: Петро Андрусенко

Фатальним аналітик вважає зокрема факт, що група зі 150 депутатів може заблокувати Верховну Раду. Недопустимими є і деякі права президента. Зокрема те, що на подолання вето президента у ВР не достатньо простої більшості, а треба зібрати конституційну більшість.

Про потребу зміни Конституції України говорять всі політологи, більшість політиків, включно з президентом. Але у кожного є своє бачення проблеми і своє уявлення про способи її розв'язання. На думку Вадима Карасьова, одним із результатів вересневих дострокових виборів є остаточне з'ясування, що „політичну систему в Україні треба переробити, бо дорога політичного конфлікту веде країну в нікуди“.

Подібні слова лунають з Києва і з Братислави. „Головною причиною політичної кризи в Україні є сьогоднішня українська Конституція, бо вона просто підіриває стабільне функціонування держави. Бо в стандартній демократії, той, у кого в парламенті більшість, мусить мати право сформувати уряд і виконувати свою програму. А оскільки в Україні це неможливо, то там, власне і немає демократії“, – зазначив аналітик Дулеба.

Кость Бондаренко нагадує і про інше: від того, як у 2008 році буде змінено Конституцію і яку вагу буде мати посада президента, залежатиме і те, чи буде Юлія Тимошенко в 2009 році претендувати на місце Ющенка. Бондаренко вважає, що лідерка БЮТу буде мати таке бажання лише у разі збільшення президентських повноважень.

Однак для України, для її довгострокових інтеграційних планів і, зокрема, для громадян було б набагато краще мати сильного прем'єра, ніж сильного президента. Причому несуттєво, чи в штанах, а чи в спідниці.

Богдан Копчак, Прага

Зарежимлений простір свободи

➤ Головною культурною подією вересня в Україні став, як завжди, Львівський книжковий форум. Головним висновком, який я виніс із форуму, стало остаточне усвідомлення того, що вся наша влада, разом із президентом, залишається безнадійно совковою.

„Як? – можуть обуритися палкі ющенкофіли. – Як ви смієте називати совком людину, котра регулярно носить квіти на Чернечу гору, виступає за реабілітацію воїнів УПА, відстоює європейські цінності і взагалі дбає про духовність нації!“ А так, відповім я, що показником совковості мислення є не стільки його зміст, скільки структура. Совок визначається не тим, про ЩО він дбає, а тим, ЯК він це робить.

Тут я мушу зробити невеликий відступ. Тобто дослівно відступити на три роки в минуле. Отож, вересень 2004 року, так само Львів, так само форум. Так само, але не зовсім. За братньої російської підтримки кучмедведчуків розгортають передвиборні репресії. Форум оголошує себе простором свободи. Через отруєння до Львова не змогла приїхати російська журналістка Анна Політковська. Та ми все одно презентуємо її „Другу чеченську“ у перекладі Івана Андрусика. презентація перетворюється на акцію протесту. На вечір у Винничукових Винниках заплановане традиційне свято винограду. Святкувати його цікавіше у дворі, але поки ще всі не зібралися, ті, хто вже зібрався, блукають кімнатами. Хтось вмикає телевізор. На екрані з'являється Ющенко. Нас затинає. Що вони з ним зробили? Е ні, – солідарно кажемо ми один одному, – е ні, суки, – рішуче кажемо ми відсутнім серед нас владним сукам, – цього разу так не буде. „Янукович ніколи не стане моїм президентом, – обіцяю собі я. – Навіть якщо він стане президентом України, він все одно не буде моїм президентом. Бо тоді моїм президентом буде, наприклад, Квасневський. Або Буш. Або Мугабе. Або хрін моржовий. Але не Янукович“. Треба щось робити, – заводимо ми один одного. – Наш президент – Ю-щен-ко!

У суботу по обіді, 15 вересня 2007 року, наш президент Ющенко відвідав Львівський книжковий форум. Кінетичні покупки з книжками в руках без особливого успіху проривалися до шпаринки-виходу. Потенційні по-

купці з грошима в кишенях абсолютно даремно скупчувалися перед тією ж шпаринкою, котра для них була входом. Тобто якраз не була, бо на вході стояли охоронці, які на всі спроби зав'язати діалог відповідали суто по-європейськи: „Аб'єкт зарежимлен“. У підсумку кілька письменників не змогли пробитися до стендів на власні автограф-сесії, кілька видавців, навпаки, не змогли передати книжки на презентації своїх авторів, що відбувалися за межами Палацу мистецтв, а кілька моїх знайомих (гадаю, що незнайомих було значно більше) просто не встигли на свої потяги і мусили чекати завтрашніх, всі квитки на які були давно розпродані. Про такі дрібниці, як перекриті вулиці, сотні зірваних приватних та ділових зустрічей, а також про збитки видавців я вже мовчу. „Краще б нашим президентом був Янукович, – в'їдливо посміхалися ми один одному. – Той би принаймні на форум не приперся“.

Я знаю: є журналісти, які сприйняли цю ситуацію інакше. Відвідини форуму президентом, – кажуть вони, – це дуже важлива демонстрація президентських пріоритетів і водночас прекрасна реклама самого форуму. На що я відповім так: по-перше, Львівський форум не потребує реклами (бо і так вже не може вмістити всіх охочих) – він потребує розширення площ. По-друге ж, відвідуючи форум напередодні парламентських виборів, президент рекламував перш за все свою політичну силу, а не українське книговидавництво. Чи додала така реклама голосів блокові НУ-НС? Сумніваюся.

Ну, і насамкінець про приємне – у політичному сенсі, бо зрозуміло що з літературно-книжкового погляду форум і так був приємною подією. Так от, крім Президента, форум відвідали також Юрій Луценко, В'ячеслав Кириленко та Андрій Шкіль. Луценко з Кириленком проходилися Палацом мистецтв у супроводі скромної охорони і особливих незручностей відвідувачам не створювали. Що ж до Шкіля, то він взагалі ходив без жодного супроводу. Тож маю надію, що коли хтось із них стане в майбутньому нашим президентом, він не забуде цього досвіду перебування у просторі свободи і по-совковому не блокуватиме на кілька годин кілька тисяч людей лише заради того, щоб купити собі кілька книжок.

Олександр Бойченко, Чернівці

і отримуємо прем'єра, або ідемо в опозицію“. Він наголосив на тому, що опозиція повинна мати достатньо важелів для контролю за владою. Прем'єр Віктор Янукович заявляє, що в Україні повинна діяти спадкоємність влади після виборів. „Ми повинні заснувати таку систему виконавчої влади, яка працювала би незалежно від того, яка політична сила буде при владі“, – сказав він.

10 жовтня Світовий банк планує в 2008 році надати Україні кредитні ресурси в розмірі \$1 млрд., заявив журналістам головний економіст Світового банку по Україні Мартін Райзер. За словами Райзера, саме такий обсяг коштів буде щорічно спрямовуватися в економіку України найближчі кілька років.

11 жовтня Україна виступає за формування прозорого балансу інтересів між виробниками, транзитерами і споживачами нафти та газу, – заявив президент Віктор Ющенко, виступаючи на конференції з енергетичної безпеки у Вільнюсі. „Європейський простір щодо енергетичної безпеки є цілісним, і його невід'ємною складовою має бути єдиний енергетичний простір – від Каспію до Чорного моря і до Балтики“, – зазначив він.

12 жовтня Політвиконком СПУ залишив на своїх посадах лідера партії Олександра Мороза і секретарів політради попри те, що частина членів партії вимагала їхньої відставки. Втім було визнано необхідність проведення реформ – скорочення чисельності керівних органів, щоб вжити у міжвиборний період.

13 жовтня В 10-поверховому будинку в Дніпропетровську в житловому масиві „Перемога“ стався вибух побутового газу. Весь будинок зруйновано, також суттєво постраждали сусідні будинки. В ході тижневого розбирання завалів встановлено, що всі 23 жертви аварії загинули миттєво під час вибуху. 17 осіб госпіталізовано. Постраждалими виділені серйозні фінансові ресурси, а також державним коштом надано квартири в новобудовах. Жовтневий суд Дніпропетровська виніс рішення про взяття під варту генерального директора, головного інженера і першого заступника генерального директора ТОВ „Дніпрогаз“.

14 жовтня Президент Віктор Ющенко присвоїв командирів УПА Роману Шухевичу звання героя України „за визначний особистий внесок у національно-визвольну боротьбу за свободу і незалежність України та з нагоди 100-річчя від дня народження та 65-ї річниці

створення Української повстанської армії". Президент також звернувся до нового парламенту й уряду із закликом визнати на державному рівні воїнів Української Повстанської Армії. Водночас близько 5 тисяч прихильників всеукраїнського об'єднання „Свобода“, Конгресу українських націоналістів і УНА-УНСО пройшли в неділю в Києві маршем за офіційне визнання Української повстанської армії. Цього дня в Києві відбулися мітинги, організовані Прогресивною соцпартією й Компартією. Учасники протестували проти відзначання 65-річчя Української Повстанської Армії. В ході акції зафіксовано кілька інцидентів.

15 жовтня Львів'яни рідше стали виїздити на заробітки за кордон. Про таку тенденцію заявив перший заступник директора Львівського обласного центру зайнятості Василь Буртник. Уповільнення міграційного процесу чиновник пояснює зростанням доходів у населення.

15 жовтня Лідери НУНСу та БЮТу парафували угоду про створення демократичної коаліції. Блок Юлії Тимошенко претендує на посади першого віце-прем'єр-міністра, віце-прем'єра і 9 міністрів. Зокрема, БЮТ претендує на те, щоб його представники очолили міністерства аграрної політики, охорони навколишнього середовища, економіки, палива й енергетики, вугільної промисловості, праці й соціальної політики, промислової політики, транспорту й зв'язку, фінансів. Крім того БЮТ претендує на Державний комітет статистики, Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг, Державну комісію з цінних паперів і фондового ринку, Національну комісію регулювання електроенергетики й Фонд державного майна. Блок „Наша Україна – Народна Самооборона“ претендує на посади 2 віце-прем'єр-міністрів і глав 10 міністерств у Кабінеті Міністрів. НУНС розраховує одержати в уряді посаду віце-прем'єра і віце-прем'єра з гуманітарних питань, а до того – міністерства регіонального розвитку, будівництва й архітектури, внутрішніх справ, іноземних справ, культури й туризму, міністерства з питань надзвичайних ситуацій і в справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, оборони, освіти і науки, охорони здоров'я, у справах сім'ї, молоді й спорту, юстиції. Також НУНС розраховує на Антимонопольний комітет, Державний комітет телебачення і радіомовлення, Головне управління державної служби, Державну службу експортного контролю, Національну комісію регулювання зв'язку.

Олег Панфілов: „Журналістика в Росії має традиції пропаганди“

Після вбивства Анни Політковської минул рік. Як оцінити цю подію крізь призму річниця? Вплинула якимось її смерть на відносини влади та медіа? Чи покращились умови роботи журналістів впродовж року?

Ні, ця подія ніяк не вплинула, точніше, влада не стала краще ставитися до незалежної преси. Коли президент Путін через три дні після вбивства висловився з приводу смерті Анни Політковської, він образив усю незалежну журналістику, сказавши, що це вбивство нікому не відомого журналіста! Нічого не змінилось. Я би сказав, що навіть стає гірше, оскільки під час виборів до парламенту та президентських виборів, під час передвиборчих кампаній у незалежній пресі виникає багато проблем. Влада хоче, щоб перед кампанією більше писали про неї, а незалежна преса намагається писати також про опозицію. Так що, на жаль, на краще не пішло, на гірше – так.

У чому специфіка роботи журналістів Росії? Чим відрізняються російські умови від європейських?

Це ніби дві різні планети, це Венера та Марс, Сатурн або Плутон. Знаєте, дві території, які розвивались або, точніше, жили за зовсім різними законами досить тривалий час. У Росії ніколи не було традиції свободи слова, не було традиції демократії. У Росії перший закон, який регулює відносини журналістів і влади з'явився у 1990 році. Тому російські журналісти переважно вважають, що журналістика – це робота, яка повинна допомагати владі висвітлювати її дії. Тобто журналістика у Росії має здебільшого традиції пропаганди, а не традиції свободи слова.

А є ще незалежні журналісти в Росії?

Є, звичайно, але дуже мало. Я для себе зробив пояснення, що в Росії рівень свободи слова – це в межах тієї кількості людей, які до сьогодні слухають „Радіо Свобода“, „Бі-Бі-Сі“, „Дойчевелле“. Ті, хто тепер користується Інтернетом, ті, хто слухає радіостанцію „Ехо Москви“, ті, хто читає незалежні ліберальні газети. Це 3–4% відсотки, не більше. Це той рівень свободи слова, який існує у Росії. А нинішня влада і, на жаль, майбутня влада після Путіна, ймовірно, не дасть

Фото: Петро Андрусенко

Олег Панфілов, керівник Центру екстремальної журналістики

такої можливості, не захоче дати таку можливість, щоб кількість людей, які користуються альтернативною інформацією, перевищила хоча би 5%.

Незалежні журналісти працюють переважно у Москві чи у Санкт-Петербурзі?

Тепер дуже цікава ситуація. Я, по-перше, повинен сказати, що у Росії існують дві журналістики. Московська – вона зажди багата, завжди забезпечена. Решта журналістики – у провінції, у регіонах. Так ось у часи Єльцина, за дев'ять років його правління, найвільніші журналісти були у Москві. Тут активно розвивався незалежний бізнес, з'явилася телекомпанія НТВ, з'явилось „Ехо Москви“, газета „Коммерсант“. У той час, як у провінції, користуючись демократією, що розвивалася, населення обирало собі губернаторів з числа старої комуністичної номенклатури. Саме вони починали боротися з незалежною журналістикою, бо вони її ненавиділи. Тепер сталося навпаки. У Москві журналістика знаходиться, ніби на полиці – кожен

знає своє місце. Тому жодного розвитку незалежної журналістики вже не відбувається. А у провінції – навпаки, там з'явилося більше незалежних журналістів, які борються. Вони погано ще знають, як це робити, але вони прагнуть цього. Тому можна сказати, що 3–4 % газет, які виходять у Росії – незалежні, цілком якісні газети. Але повторюю, що їх лише 3–4 %.

А на пострадянському просторі яка ситуація?

По-різному. Є Туркменістан, який знаходиться на одному щаблі з Північною Кореєю та Кубою; та є Україна і Грузія, які тепер за рівнем свободи слова втекли далеко від Росії.

Як би ви охарактеризували стан речей в Україні, де ви досить часто буваєте?

Я думаю, що ситуація в Україні краща. В Україні принаймні є політична атмосфера. Є політичне бажання влади зробити Україну сучасною країною. Проблема в іншому. В тому, що надалі більшість журналістів в Україні, як і в Росії – це журналісти, які вчилися та росли у Радянському Союзі. Це журналісти, які тривалий час займалися пропагандою. Тому тепер дуже складно швидко зробити українську журналістику якісною. Тому тепер треба виховувати нове покоління українських журналістів. І це відбуватиметься, якщо зміниться система освіти, журналістської освіти. Україна може так само швидко змінити ситуацію подібно до того, як це свого часу зробили Чехія або Польща, або інші країни колишнього союзу. Я повторюю, що для цього є політична воля в Україні, але, на жаль, дуже мало журналістів, які здатні змінити ситуацію.

Чим займається „Центр екстремальної журналістики”, який ви очолюєте?

У нас насправді багато різних проєктів. Одночасно ми реалізуємо більше 15 проєктів. Основна наша робота – це інформація. Тому ми не називаємо свою організацію правозахисною, а називаємо аналітичною. З допомогою наших кореспондентів і величезної кількості джерел ми збираємо інформацію про те, де і якими є проблеми журналістів на пострадянському просторі. Потім ми її обробляємо, випускаємо велику кількість бюлетенів, журналів, є організація вебсайтів. Найголовніший посідає перше місце у рейтингу в російському Інтернеті (за сім років – більше 18 мільйонів відвідувань). В основному наша робота – інформаційна, але є також освітня програма, і ми тепер починаємо організувати

школи для журналістів у Західній Україні. Це буде школа для журналістів з пострадянського простору. Частина наших співробітників викладає в університетах. Ми ведемо різні тренінги, видаємо книги: підручники, довідкові видання. Тепер приступили до випуску серії книг „Іноземні журналісти про Росію”. Так вийшло, що перші дві книги – це статті польських журналістів Анджея Заухи „Норд-ост” та Войтека Ягельського про Чечню. Ми збираємося перекладати книги німецьких, американських журналістів, щоб якимось чином вчити журналістів, що читають російською мовою, якісній сучасній журналістиці.

І останнє коротке запитання. Тепер бути журналістом в Росії дуже небезпечно?

Ні! Якщо ви маєте на увазі кількість убитих журналістів, наші співробітники, які займаються розслідуваннями, вважають, що їх кількість дійсно велика, – більше 30 журналістів на рік. Але вбитих журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю, дуже мало, 1–2 випадки на рік. Звичайно, це багато для країни, але це не є причиною для того, щоб говорити, що існує якась велика небезпека. Є небезпека під час досліджень – небезпека кримінального переслідування. Але я думаю, що журналістам, якби вони знали закони, користувалися законами, не було б так небезпечно. На жаль, у пострадянських журналістів – в Україні, у Росії, у Казахстані – найбільшою проблемою є небажання бути сучасним журналістом, невміння користуватися законом. Для багатьох свобода слова залишилася декларацією у вигляді рожевих слів, які хтось намалював на небі. Доки люди не будуть користуватися правом свободи слова, доки не будуть вимагати, як це робили свого часу польські журналісти навіть під час підпілля, військової диктатури генерала [Войцеха] Ярузельського – нічого не зміниться. Тому тепер, коли журналістів запитують, якою є свобода слова, кожен може сказати, що „так, є свобода слова – у межах мене самого. Так, я вільна людина, я можу піти в Інтернет, можу шукати інформацію”. І мало хто буде говорити про те, що насправді свобода слова повинна бути не лише для нього, свобода слова повинна бути для всього суспільства, для всієї країни. Я боюсь, що процес позбавлення від радянської ідеології, від комуністичної ідеології, буде тривати, напевне, ще одне покоління.

Розмовляв Петро Андрусечко

Президенту коаліція віддала право призначати керівників всіх силових міністерств, а також генерального прокурора.

16 жовтня Депутат Київради Віталій Кличко стверджує, що його фракція вимагає в Окружному адміністративному суді Києва скасувати 496 рішень Київради, ухвалених на сесії 1 жовтня, які стосувалися передачі землі. Окрім того він заявив, що братиме участь у наступних виборах мера Києва.

17 жовтня Невід'ємною частиною коаліційної угоди між БЮТ і НУНС є 12 законопроектів, які будуть голосуватися в парламенті одразу після оголошення про створення коаліції і до моменту обрання прем'єра. Зокрема – закон про зняття депутатської недоторканності та пільг, закон про кабмін, закон про внутрішні війська, закон про імперативний мандат, законопроекти про державні адміністрації, про місцеве самоврядування та законопроект щодо центральних органів виконавчої влади, законопроект про опозицію, про держреєстр та про затвердження статуту ГУАМ, а також пакет документів, який стосується дострокових виборів київського мера та Київради.

17 жовтня Вищий адміністративний суд України, у зв'язку з позовом кандидата в народні депутати від Компартії України Сергія Гмирі виніс ухвалу, якою заборонив Центральній Вибірчій Комісії офіційно оприлюднювати результати виборів народних депутатів в газетах „Голос України” та „Урядовий кур'єр”.

17 жовтня Новим генпрокурором України може стати нинішній заступник ген прокурора, прокурор Криму Віктор Шемчук. Про це сказав лідер „Нашої України – Народної самооборони” Юрій Луценко в ефірі „5 каналу”.

18 жовтня Кандидат у депутати від Партії регіонів Василь Кисельов припустив, що його політична сила блокуватиме роботу Верховної Ради 6-го скликання. „Якщо помаранчеві будуть продовжувати поводитися нахабно, якщо пропозиції партії будуть ігноруватися, ми будемо протидіяти”, – заявив Кисельов. Кисельов також зазначив, що оскільки жодна сила не набрала на виборах конституційної більшості, то на найближчі 5 років варто зобути про всі свої зобов'язання і сконцентруватися на вирішенні економічних питань.

19 жовтня Президент Віктор Ющенко сподівається, що Україна стане членом Світової організації торгівлі ще в поточному році.

Заборони на професію немає, просто вже професії немає

» «Мені це нецікаво, – сказала редактор незалежного ліберального видання, коли їй запропонували статтю про те, як співробітники Федеральної служби з контролю за обігом наркотиків (ФСКН) займаються провокаціями, ініціюючи липові справи. – Якби це був матеріал, як клан Черкесова (керівник ФСКН) воює з іншими кремлівськими кланами, інша справа».

«Це однобоко, – промовив редактор „незалежного“ видання державницького спрямування. – З вашого тексту виходить, що військово-промисловий комплекс (ВПК) у нас все ще в кризі, що витоки його – ще радянські, що продукція в нас бракована та застаріла, а гроші у ВПК не вкладують у розвиток, а просто проїдають. Мені це нецікаво. Напишіть краще про те, як відроджується наша військова могутність. Вона не відроджується? Ну, тоді ми не маємо потреби в цьому матеріалі».

«Ситуація у ВПК? Мені це нецікаво, – каже „демократичний“ редактор. – Краще дізнайтеся, хто і скільки там краде і на які рахунки переказує, і хто в Кремлі на цьому греє руки».

«Китайська тематика? Ні, знаєте, у нас зараз із Китаєм стосунки складні, які динамічно розвиваються, це майже союзник – не варто писати про китайську інфільтрацію на Далекому Сході і в Сибіру. Так, розумію, це серйозна проблема, населення там б'є на сполох. Але в Кремлі – розумні люди, вони розберуться», – це, як розумієте, редактор-державник.

А ось і позиція редактора „незалежного“. «Фігня все це! Немає ніякої китайської загрози, її вигадали наші генерали, щоб випрошувати додаткові асигнування на озброєння... Ви б краще роздобули матеріали про те, як при новому міністрі оборони йде перерозподіл військового майна. Якого майна? Ну, нерухомості там, техніки, фінансових рахунків. Як це не можна дізнатися, чому? Тобто, чому це державна таємниця? Так написано в законі „Про державну таємницю“ і в указі президента, який визначає „Перелік даних, які належать до державної таємниці“? Та фігня всі ці закони і укази, ви матеріал дістаньте, а що це порушення закону – так мені наплювати!»

«Ну, зрозумій, ми не могли опублікувати твої прямі репортажі з Беслану – ти був такий емоційний і говорив про сотні загиблих. Ну, мало чого, що ти їх бачив своїми очима і навіть фотографував, адже по телевізору тоді повідомляли, що штурм проведено успішно, а жертв мало. Та, звичайно, потім ми зрозуміли, що ти був правий, але ж тоді твої повідомлення йшли врзнівобіч з іншими, от ми й вирішили не поспішати», – це також репліка одного з колись розкритих і авторитетних незалежних журналів. Нині не існує. Всі діалоги не вигадані – це реальність останнього часу.

На жаль, журналіст в Росії (особливо сформований професіонал з багажем ґрунтовних знань та інформації) все частіше стикається з синдромом „шагреневої шкіри“. Простіше кажучи, тобі є що сказати, ось тільки

Інформаційного ТБ як такого практично немає, є центри ретрансляції шаленої державної пропаганди, шоу та вбогих серіалів.

зробити це вже немає де, можливості для публікації серйозних матеріалів катастрофічно звужуються: видання, де реально є шанс опублікувати чесні і незаангажовані матеріали можна порахувати на пальцях однієї руки. Це зовсім не означає, що в інших публікують лише прокремлівський піар і „замазуху“. Та не треба бути великим аналітиком, щоб, порівнявши російську пресу 2000 і 2007, переконатися: жанр серйозного розслідування на політичні, економічні та соціальні теми, формально не зникнувши, практично охляв. Найбільший попит або на зрзкову „заказуху“ („будь-якою ціною мочити цей криваво-жахливий антинародний режим“), або на сервільно-захоплене вилизування. Майже немає актуальних і справжніх репортажів – військових (з гарячих точок), з регіонів. Наприклад, з доступної в Москві преси – хоч паперової, хоч електронної – вже просто нерально отримати бодай уявлення про

те, як і чим живуть Урал, Сибір, Далекий Схід, які процеси відбуваються в Поволжжі, на півдні Росії, на Північному Кавказі.

Ні, звичайно, залишилися ще поле „жовтої“ преси, світської та спортивної хроніки, кримінальної журналістики (якщо не копати там надто глибоко), замовних публікацій на економічну тему. Ще можна займатися „патріотизмом“, тобто з насолодою, не вибираючи висловів і зовсім не переймаючись достовірністю фактів, сварити і викривати „антиросійські підступи“ влади Грузії, України, країн Балтики. І, зрозуміло, затребуваний сьогодні пафос антиамериканський і антибританський: „а у вас негрів лінчують“ та „англійка гадить“ (ідіома з XIX, коли російсько-англійські стосунки були кризовими – ред.).

Зрозуміло, якщо в міжнародній тематиці є теми „рекомендовані“, то мають бути і табу. Такі визначаються відразу неозброєним оком. Наприклад, абсолютно закрита тема для обговорення (причому як у ЗМІ прокремлівських, так і в „незалежних“) про ситуацію росіян в Середній Азії (Казахстані, Туркменії, Узбекистані, Таджикистані, Киргизії). Ситуація ця гнітюча, але писати про це або „не рекомендовано“, оскільки „не відповідає державній політиці“ (точніше, наочно демонструє відсутність тієї ж політики в цьому регіоні), або, як висловлюються найбільш цинічні редактори „мені це нецікаво“. Серед міжнародних тем табу – Китай, Іран, Північна Корея, Сирія, Лівія. Причому, табування стосується видань усіх флангів, хоча, звичайно, мотивація різна.

Ні, звичайно, ніхто не забороняє друкувати замітки етнографічні або іронічно-жартівливі. Але коли мова заходить про серйозні тексти, які так чи інакше піднімають проблему стосунків Кремля з цими режимами, задирають навіть редактори „демократичного“ спрямування: нам, мовляв, не потрібні потім можливі тертя з МЗСом і посольствами...

До слова, подібні проблеми помітні навіть на ниві наукової тематики. Якщо ви пишете про якісь міфічні прориви російської науки, наприклад, в нанотехнологіях, – це чудово, але якщо ваш аналіз малює картину занепаду і важкого становища російської науки

„Світ почув Анну тільки після її смерті, натомість росіяни її не зрозуміли до сьогодні” – сказала на конференції Russia: One Year After Anna Politkovskaya's Murder у Празі журналістка Єлена Риковцева. Свобода слова і журналістика у Росії рік після смерті Анни Політковської і далі виглядає неоптимістично.

– „це нецікаво, банально, тенденційно”. Не будемо торкатися високої фізики, достатньо подивитися і на історичну тематику: російські ЗМІ забиті текстами тенденційними, іноді відверто брехливими і недостовірними, але зате „патріотичними”, які працюють на „велич Росії”. Так можна говорити, що знову реанімована відома установка генерала Алексея Апешева, який майже чверть століття очолював Головне політуправління Збройних сил СРСР: „На х.. така правда, якщо вона заважає нам жити?!”

Обмовлюсь, що мова йде про друковану пресу, де якесь життя все ще жевріє. А ось на телевізійній ниві все вже давно прополото і приведено до єдиного спільного знаменника. Тому без бінокля та доброго слухового апарату вже не можна розрізнити канали буцімто незалежні від „говорить і показує Луб’янка”. Процес „спору володіючих суб’єктів” з наступним „рівновіддаленням” на телевізійному полі де-факто закінчився відразу після теракту в „Норд-Ост” в жовтні 2002-го. Результати, як кажуть, „налицо”: ін-

формаційного ТБ як такого практично немає, є центри ретрансляції шаленої державної пропаганди, шоу та вбогих серіалів.

Зрозуміло, що все це не виникло на порожньому місці і абсолютно несподівано, між ранковим чаєм та обідом. Але результат такий, що журналісти, які пишуть на серйозні теми, змушені або змінити тему, або відмовитися від своєї думки, плюнути на професіоналізм і такі рудиментарні поняття як „чесність”, „совість”, „об’єктивність”, і піти в служби до влади. Є ще варіант: піти з професії. Як висловився один мій хороший знайомий – заборони на професію немає, просто вже професії немає. І підрастає покоління вже входить в журналістику з чіткими установками: преса – різновид піару, реклами, джерело „бабла”, яке не соромно здобувати „заказухою” або шляхом обслуговування сильних світу цього – влади, інституцій, корпорацій.

Зрозуміло, що це суто суб’єктивне і винятково особисте бачення результатів процесів, які відбулись у наших ЗМІ, про причини яких розмірковува-

ти можна до безконечності. Проте результат очевидний: незалежна російська журналістика не витримала війни на два фронти – лобової (хоча і неодномоментної) атаки з боку держави і „удару в спину” від власників-роботодавців. Держава зробила все, щоб нелояльні видання зникли або ж опинилися в руках „надійних товаришів”. А спонсори-власники вцілілих видань, що не потрапили під контроль влади, в свою чергу або залишили поле серйозної журналістики, подавшись в гламур, або, зробивши безпечними залишки своїх активів (вивівши їх, наприклад, за кордон), перетворюють свої видання не стільки в джерело альтернативної інформації, скільки в інструмент банальної помсти „криваво-жахливому режиму”, зведення поррахунків з конкурентами, які образили.

На цьому полі серйозній журналістиці місця також, на жаль, немає. І якщо не залишити професію взагалі, залишається лише йти у видання мережеві або маргіналізуватися...

Володимир Воронов, Москва

Іван Андрусяк: Мені все цікавіше писати для дітей

➤ Іван Андрусяк – один із яскравих авторів сучасної української літератури. Оригінальний, цікавий, не кожному доступний поет, перекладач, прозаїк, а також активний критик, що завжди і про все має свою однозначну думку, хоч часто й дуже суб'єктивну.

Народився Андрусяк 1968 року на невечірній, коли йдеться про літературні таланти, Івано-Франківщині. Був одним із організаторів групи „Нова дегенерація“, що назвою пародіювала футуризм 20-х років, а творчістю утверджувала радше переосмислення принципів „високого модернізму“. Андрусяк є автором чималої кількості книжок: поетичні збірки „Депресивний синдром“ (1992), „Отруєння голосом“ (1996), „Шарга“ (1999), „Повернення в Галапагос“ (2001), „Сад перелітний“ (2001), „Дерева і води“ (2002), „Часниковий сік“ (2004); проза „Вургун“ (2005), політологічне видання „Блиск і злиденність української націонал-демократії“ (1999, у співавторстві з Є. Петренком), переклади Анджей Бурси „Усмішка горлом“ (1999) та едварда естліна каммінґса „Дахи і димарі“ (у співавторстві з К. Борисенко, 2004), Анни Політковської „Друга чеченська“ (2004) та багатьох статей у періодиці. 2006 року Андрусяк підтримав ініціативу створення концепції „Іншої літератури“, антипопсового проекту, що наразі відзначився головню акціями з поширення книжок серед представників різноманітних „неінтелігентних професій“, літературними вечорами та внутрішньотусовковими скандалами.

Анатолій Дністровий у „Книжнику-ревію“ колись написав про три етапи творчої еволюції Івана Андрусяка. Перший – „дегенеративний“, „характерний домінуванням у його творчості „розщепленої метафори“, фрейдистсько-патологічних заморочок, порушуванням мовної логіки (уживаність слів у контексті з іншими), агресивного ритму, „змішаної“ лексики“, другий – „інвективний“, із пошуком звільнення від техногенної цивілізації, третій – „умиротворений“: „біснуватість, темп, марш, атака, постріл змінюється на певну охайність, сповільненість, елегантність, що особливо помітно в інтимній ліриці. На тематичному рівні в творчості Андрусяка несподівано вириває референтність (адресність), чітка і цілісна Я-свідомість, біографізм, а головне – вмотивована (неасоціативна) культурологічність (активне захоплення українським барокко, Сковородою). Спадає ритм, спадає надричність, почуття стають холоднішими, домінує сонет“. А ще, – пише Дністровий, – „деколи Івана треба лаяти за вживання у поезії надмірних „гуцулізмів“, макаронізмів і слів, значення яких він не знає“.

Анна Біла свого часу схарактеризувала в „Критиці“ поезію Андрусяка так: „риси, що об'єднує практично всі тексти Андрусяка (за винятком фольклорно наслідувальних) – мовна насиченість, густота семантичного поля, яка іноді сягає незапланованого нонсенсу. І постає такий ефект не в результаті розмивання семантики („плаваючої семантики“...), а внаслідок її повної деструкції та переходу до фонетичного принципу письма“. А Юрій Андрухович у передмові до „Нової дегенерації“ запевнив: „Андрусяк володіє найпрофесійнішим письмом. Це метафізичний смуток, блукання руйнами романтичного світу з блакитнословною панною, з „наївними химерами поета“, з добрим старим декадансом, – але на зламі нової якості. Кінця світу. Торжества Звіринцю. „У хліві навпроти“ відбувається різдво сатани. Зрештою, воно відбувається вже два тисячоліття“...

Іване, розкажи кількома словами, що таке сучасна поезія?

Якщо кількома словами, то це дуже класна штука. А якщо не кількома, то потрібен із десяток дисертацій.

Коли чекати твоєї нової книжки, і що це буде? Що ще плануєш на майбутнє?

І коли, і що це буде, залежить не так від мене, як від видавців. Зараз вони мають три мої нові книжки: збірку поезій для дітей „Чакалка“, прозові „Казки Тата-Дибала“ – так само нібито дитячі, але насправді для сімейного читання, з таким собі злегка розлитим філософуванням на кшталт родинних притч, трохи з гумором, а більше з умислом; і нарешті – нова книжка критики „Латання німбів“, до якої увійшло найліпше з того, що я писав у цьому жанрі впродовж п'яти-шести років, що, як мені здається, варте того, щоб не загубитися на шпальтах різноманітних „засобів масової дезінформації“.

Що ж до „планів на майбутнє“, то я ними якось не переймаюся: просто роблю собі помаленьку, що хочу, доки воно „дійде до кондиції“. Наразі знаю лише те, що мені стає все цікавіше писати для дітей. Помалу набирається текстів і на нову поетичну книжку. Навіть не уявляю собі, коли набереться – це може бути і за кілька місяців, і за кілька років, але вже знаю, що та книжка зватиметься „Писати мислите“.

Що для тебе важливіше в поезії – контекст, філософічність, ерудиція чи враження, жест, емоція?

Кожен текст сам визначає, що в ньому – ні, не важливіше, а радше – первинне, а що вторинне. Однак, якщо сучасної поезії не буває без інтелекту, то без емоції не буває поезії взагалі. На „чистій“ емоції поетичний текст „вибудувати“ цілком можливо, і цьому є сотні тисяч прикладів, найперше в романтичну та ранньомодерну добу, але на „чистому“ інтелекті тут не вийдеш, бо з того вийде або непоетичний текст, або, в кращому разі, формалістична іграшка.

Як зробити, аби з досягненнями сучасної української літератури легко міг ознайомитися той читач, який цим цікавиться?

Робити все професійно. Інакше нічого не буде. Тому я й не думаю, що цими промоціями мусять займатися переважно письменники – бо від них вимагаються зовсім інші фахові якості. Це справа насамперед видавців, і ті з них, хто працює справді професійно, вже вибудовують тут власні хай іще мікро-, але вже системи. Якби держава їм при-

наймні не заважала, як заважає зараз, то вже років за десять був би результат, а якби трішечки допомогла, суто на законодавчому рівні, то й значно раніше.

Як тобі асортимент українських книгарень? А порівняно з книгарнями інших країн, де ти бував?

Я сказав би, що асортимент відповідає стану справ. Це бізнес, і діє він за законами бізнесу. Я на законах бізнесу не знаюся. Єдине, що знаю – бізнес мусить бути прибутковим. А з чого він буде прибутковим, якщо для того, аби знайти українську книжку, „місця треба знати“, а для того, щоби знайти розумну книжку, треба знати геть глухі „закавулки“. У таких умовах бізнес прибутковим не буває, а отже, не буває й бізнесу. Лишаються одержимі одинаки, які працюють зазвичай не професійно, а „з любові“.

Не думаю, що наші політики варті того, аби їх цитувати, але принаймні один із них, Юрій Костенко, сказав свого часу мудру річ: нам потрібні 226 українців у парламенті – і тоді можна щось реально змінювати в законодавчому полі на користь українця. А доти хоч скільки порівнюй, усе чухатимеш потилицю. Я не хочу чухати потилицю і тим паче тяжко сприймаю оце наше одвічне „бідкання“, але є речі, які можна змінити лише політично.

А що сам читаєш? І яка твоя улюблена музика, фільми, художники?

Сам собі дивуюсь, але мене останнім часом усе дужче „вставляє“ традиційне, старожитнє українське мистецтво. Слухаю й не переслухаю старі записи Івана Паторжинського, Івана Козловського, Марії Литвиненко-Вольгемут, Дмитра Гнатюка, сучасні бароккові „реконструкції“ Тараса Компаніченка; страшенно люблю харківську (саме харківську, хоча там в опері й страшна акустика!) постановку „Запорожця за Дунаєм“; нізащо не відмовлюся всоте, може, переглянути „Пропалу грамоту“ чи навіть геть, здавалося б, „малоросійське“ „Сватання на Гончарівці“, а мультиками на кшталт „Жив-був пес“, „Горщик-сміхотун“ чи новими „Злиднями“ захоплююсь, як у дитинстві; перед картинами Катерини Білокур можу простояти годинами, не завважуючи часу...

Що ж до читання, то на нього мої „старожитні штучки“ не поширюються. Тут намагаюся традиційно відстежувати все, до чого можу „дотягтися“ – крім, звісно, попси, з котрої визнаю лише класику англійського детективу, та й ту тільки в потягах, де фізично не можу читати нічого „розумнішого“. Щоправда, й у читанні маю одну „старожитню фішку“, якої дотримуюся ось уже років п'ять поспіль – намагаюся бодай раз на півроку перечитати або „Дон Кіхота“,

або „Декамерона“ в перекладі Миколи Лукаша, щоб не забувати смаку справжньої української мови. І ще мрію, з цією ж метою, дістати Біблію в Кулішевому перекладі – а все ніяк не вдається...

До речі, ти ж і сам перекладач. Особисто я серед твоїх перекладів виділив би два найзнаковіші – американського авангардного поета каммінґса (edvard estlin cummings – саме так, виключно малими літерами поет підписувався – примітка редакції) та нещодавно вбитої російської опозиційної журналістки Політковської. Розкажи, що ти перекладаєш зараз, і взагалі, як це – бути перекладачем?

Перекладаю, на жаль, здебільшого те, що замовляють. А замовляють, на жаль, здебільшого „лажу“...

Для того, щоб перекладати щось „для душі“, маю дуже мало часу – але все ж потроху, „під натхнення“, намагаюся вдосконалювати того ж каммінґса; доводити до пуття переклади з поляка Анджея Бурси, з якого я вже „перетлумачив“ більшу частину поетичної спадщини; принагідно працювати ще з поодинокими віршами різних поетів, котрі чимось особливим мене вразили – як ось Мандельштамові „Безсоння, і Гомер, і тужава вітрил...“ чи „Коли, пронизливу до свисту...“. Мрію продовжити колись студії над Еліотом – журнал „Київська Русь“ нещодавно опублікував наш із дружиною Катериною Борисенко переклад „Порожніх людей“, а хочеться „дотягнутися“ й до інших його поем, які мені надзвичайно близькі. Мрію колись повністю перетлумачити сучасною українською „Сад Божественних пісень“ Григорія Сковороди – від перекладу Валерія Шевчука, яким тепер мучать дітей по школах, мене відверто „тіпає“, і я відчуваю нагальну потребу „позмагатися“. Багато про що мрію...

Але з того, що наразі замовляють, насолоду отримую насамперед від роботи з дитячими текстами – „Різдвяною піснею в прозі“ Чарльза Дікенса, яка вже вийшла друком; дивовижним „Іжачком у тумані“ Сергія Козлова чи продовженням „Петрика П'яточкина“ Наталії Ґузєєвої, котрі з'являться незабаром.

Узагалі, як бачиш, я чітко розрізняю для себе переклад як „заробіток“ і переклад як „співтворчість“.

Чи тобі подобається переклад того ж каммінґса, що його зробив Богдан Бойчук?

Я дуже радий з того, що певною мірою „спровокував“ пана Богдана своїми

перекладами на оприлюднення його „версії“ українського каммінгса – і тепер маємо їх уже три, враховуючи велику добірку від Олександра Гриценка, яку публікував свого часу „Всесвіт“. Я бачу, як деякими своїми перекладами пан Богдан полемізує, а деякими – вразно „змагається“ зі мною і Катрусєю (чимало перекладів із каммінгса ми виконали разом із дружиною), і мені це, чого гріха таїти, страшенно приємно. Але разом із тим я свідомий того, що моя англійська значною мірою штучна, книжна, і розумію, що я через це не завжди зміг відчитати цього дивовижного поета адекватно, і бачу, де пан Богдан ніби мене дуже тактовно, але хвацько „поправляє“ своїм перекладом. Це для мене дуже хороша школа, і я щиро вдячний за неї панові Богданові. Так що я тепер багато чого намагаюся „перепрацювати“ – сприймаю науку. Проте розумію, що і в нас із Катрусєю дещо вишло несогірше, а іноді, здається, навіть (наберусь нахабства) й краще – і це надихає.

Дуже б мені хотілося колись зібрати під спільну обкладинку те, що найліпше вдалося панові Бойчуку, панові Гриценку, нам із Катрусєю, і ще молодшим „українізаторам“ каммінгса Стронговському, Вероніці Кавун – гадаю, це було б дуже цікаве й потрібне видання.

Розкажи про свою прозу.

Я, власне кажучи, не прозаїк. Принаймні за способом мислення, за світовідчуттям. І моя проза будується за законами не прози, а тієї ж таки поезії. Це „проза поета“ – і ні на більше, ні на менше я тут не претендую. Просто час від часу виникає бажання „розширити рамці“, бо хочеться сказати іноді більше, ніж може умістити вірш. І в сюжеті подієвому теж іноді зринає така образна „бомба“, така метафора, що сюжетом внутрішнім, поетичним її не вивпниши. І тоді перестаєш думати про те, проза воно чи поезія, а говориш так, як говориш, так, як воно „йде“ – а коли вже „вийшло“, „виговорився“, сказав, що хотів, – тоді й визначаєш, що „Реставрація снігу“ є повістю-метафорою, а „Вургун“ – романом-новелою...

Якщо „арт-хаузна“ література в Україні поки що все ще досить далека від бодай трохи комерційних „рейок“, то дитяча книга є, мабуть, найбільшою „перехресною станцією“ бізнесу й літератури. Її активно видають, оплачують, купують – чи не компрометує це саму ідею жанру? Не профанує дитячу літературу? Взагалі, що для тебе дитяча поезія і проза?

Я прийшов до дитячого тексту, коли почали підростати мої діти, і бавлячись із ними, я й почав одночасно бавитись зі словом по-дитячому, спершу тільки „для хатнього вжитку“, а коли побачив, що це гарно й весело сприймають не лише мої малі, зважився дещо оприлюднити. Це мені страшенно цікаво, я цим надзвичайно захоплений, але водночас дуже добре відчуваю, яка це серйозна відповідальність. Дорослого легко можна обдурити постмодерними „наворотами“, прокол у дорослому тексті легко можна списати на „новаторство“, але з дітками такі речі не проходять – вони все „розкусять“ одразу і пошлють тебе дуже й дуже далеко, дорослі так далеко не посилають...

На жаль, це мало хто з дорослих, що працюють у книговидавничому бізнесі, розуміє, і полиці книгарень виявляються завалені маразмами. Так несумлінні видавці не лише знуцаються з дітей, але й позбавляють самі себе шматка хліба.

Проте, коли всього цього не усвідомлюють і деякі письменники, буває справді страшно. Нещодавно одне сумлінне (а таких у нас, на жаль, небагато) видавництво попросило мене відредагувати дитячу книжку одного з ду-уже популярних тепер „молодих та ранніх“ попсовиків. І там я раптом наткнувся на оповідання про те, як дівчинка... запала два пальці в розетку – і потрапила... в дивовижно прекрасний електричний світ, у якому живе дуже милий електричний собака, з яким так гарно й весело гуляти по мережі!!! Текст, звичайно, я „зарубав“ – а подібних авторів вішав би.

Як критик, чи міг би ти спробувати дати загальний прогноз того, куди рухатиметься українська література?

Наразі вона рухається до того, що Дмитро Чижевський свого часу називав „повнотою літератури“. У нас іще дуже багато лакун, дуже багато „білих“ і „чорних плям“, і доки ми їх усіх не виповнимо, доти про якийсь поступ іще далі мови бути не може.

Іване, свого часу ти писав, що час літературних угруповань минув, що вони вже не можуть бути плідними, а ось нещодавно начебто приєднався до проекту „Інша література“. У чому причина такої зміни?

Я, по-перше, не розглядаю „Іншу літературу“ як літургування, а лише як актуальну в контексті сучасного стану літературного процесу ідею. А по-друге, я „приєднався“ чи, точніше буде сказано, підтримав ідею „Іншої літератури“ з двома концептуальними

застереженнями: мені принципово не подобається назва, бо я не вважаю, що роблю якусь „іншу“ літературу – ні, в міру своїх сил і можливостей я роблю літературу саме українську; а крім того, я органічно не сприймаю спроби деяких критиків під цей „шумок“ позводити якісь власні дрібноамбіційні порахунки чи то з Андруховичем (на нього чомусь було найбільше відверто ідіотських нападок), чи з будь-ким іншим.

Час же літургувань того формату, яким позначилися 1990-і роки, справді минув. Нинішня літературна молодь, наскільки я розумію, радше тяжіє до чогось на кшталт студій – не в совковому, звісно, а в цілком сучасному, з інтернетним та інтертекстуальним присмаком, форматі. І це нормально – нині це відкриває більшi можливості.

Я би ще додав, що такі собі абстрактно-агресивні нотки в деяких заявах декотрих представників та прихильників „Іншої літератури“ відштовхнули багатьох молодих непопсових письменників. Як гадаєш, для чого така риторика? Адже серед тих, хто на інтернет-форумах активно критикує „Іншу літературу“, можливо, є й ті, хто за інших обставин посилив би проект? Може, я спрощую, але мені видається, що з цим усе доволі банально – це прояв такої нехорошої людської риси як чорна заздрість. І це не просто дуже неприємно, але й страшенно шкідливо – навіть не лише для конкретного проекту, а для всієї літератури. Бо можна не сприймати того, що робить бодай той же Андрухович, – і я, скажімо, далеко не всі його новіші писання сприймаю, – але не усвідомлювати, що він не якийсь там попсовик, а першокласний письменник, неможливо. Багато чого можна не сприймати і не любити – але це не є підставою для того, щоби своє особисте несприйняття і свою особисту нелюбов нав'язувати всім довкола.

Тож тих людей, котрі на інтернет-форумах активно критикують через це „Іншу літературу“, я попросив би: реагуйте адекватно. Бачите, що людина хвора – пожалійте. А ідея „Іншої літератури“ тут ні до чого. Насправді і Борисові Гуменюку, і Степанові Процюку, та й мені вже, як „приєднався“, такі „нотки“ ще дужче неприємні, аніж вам.

Іване, як ти відпочиваєш від літератури і чи потребуєш такого відпочинку?

Це можна оформити плакатом у стилі „Нової генерації“:

„Письменнику! Пам'ятай: якщо ти відпочиваєш від літератури – література має право відпочити від тебе!“

Іван АНДРУСЯК

Із майбутньої збірки „Писати мисліте”

- 30.11. Місяць вповні, мороз ще, над Косовом стріли
з гверів, зрідка з гармати аж до вечора.
1.12. Місяць вповні, мороз, ясно.
2.12. Місяць вповні, легший мороз, ясно.
3.12. Місяць вповні, попустило, сніг топиться. 2 козаки
були в Басі, каже, що забрали футерко, сливки,
кипатрик.

Марко Черемшина. Щоденник
(листопад – грудень 1914 року)

місяць вповні – а косо
зиркає по землі
в кутах уже і в косові
холодно
москалі

чути рідку гармату
гвери і голоси
снігу лиш небагато –
злегка потерусив

ходять по два по штири
де заберуть форшпан
звечора попустило
у постолах ропа

місяць собі маліє
днина собі мала
лутаво
москалі є
тільки під ранок мла

ликаві ці погоди
наші вже бозна де
восько по світу бродє
щось таки а знайде

хоч би куди – а вціле
хоч би кого – а всіх
в горах тумани сіли
а на сокільськїм сніг

гори ув’яже в клунок
встелиться по землі
це вже його фестунок –
де ж тоті москалі?

6-7.04.2007

• • •

Ставка Хана протягом року переміщалася в межах
володінь Золотої Орди. Володіючи мільйонними табунами
худоби, зберігаючи звичай предків, Хани Золотої Орди
кочували...

Володимир Белінський, „Країна Моксель”

миготливі улуси – випасені луги
тільки курган до ноги все липне та й липне
попасом – аби посуху

із сарая і аж до липня

тоді назад помаленьку доки не впали сніги

отак сарай за сараєм кочує собі столиця
тягнеться за отарами

юрти згорта-розгорта
доки оскоменним пловом перший улус просмердиться
хан – гляди – уже з другого коників заверта

а їх розвелось неміряно:

день ідеш другий третій
чия земля – запитаєш
кажуть – уже нічия
скрізь кочівні міністри
скрізь кочівні поети
скрізь кочівна звитяга звивається мов змія

вгору по горло сиво – паша давно скінчилася
чуді зачують здалеку

меря лісами пріч
доки постелиш на трапезу
доки пошлеш за чимось
глядь – а це вже провінція
– столиця відходить в ніч

паші тобі замало... ходять худі отари
гнеться земля під копитом

питаєш – чия земля?!
діти – орда ордою
небо – сарай під хмарами –
– шукає собі пристанища –
– малесеньке зоддаля

приходиш куди прийдеться
де станеш там і столиця
кого не повіризаєш – усі потрапляють в рай
цей світ занадто пропащий

– скрізь однакові лиця

баста!
вставай сараю!

рушаємо у сарай...

3.05.2007

• • •

школярська річ – не те щоб мислити
не те щоби собі писати
а тільки так писати мисліте
що хоч і втнуть – а не посадять

на кіл сердегу – а коли
іще й наллють бодай зо кварту
то може навіть жити варто
перескладаючи коли

і може ще колись в літах
таки помислиш ненароком
що кіл усе ж вилазить боком
та тільки писаний – не так...

27.05.2007

Зворушливість буття

Чим сьогодні можна здивувати українського глядача? Складним і напруженим сюжетом? Приголомшливими спецефектами? Розкішними інтер'єрами й костюмами? Здається, величезний спектр американських фільмів задовольняє потребу в усьому згаданому, неunikно викликаючи пересичення й нудьгу.

Відповідно, все гостріше відчувається потреба у фільмах, які б піднімали прості душевні теми, суголосні слов'янській ментальності, і краще відповідали б нашим щоденним реаліям.

Не випадково саме в такому руслі працює більшість українських кінорежисерів покоління 2000-х. На фестивалях та прем'єрних показах превалюють фільми, позбавлені гострої сюжетності й масштабних сцен, тихі й проникливі картини настрою, що апелюють передусім до почуттів. На противагу непереможним супергероям на екрані з'явля-

ються наші співвітчизники – живі й впізнані персонажі, із суто людськими переживаннями й проблемами; далекі від життєвих баталій творчі особистості, що долають недосконалість світу завдяки мистецтву. Яскравий приклад – картини Надії Кошман і Анастасії Харченко.

Надія Кошман, учениця знаного українського кінорежисера Віктора Кісіна, створила більше восьми ігрових та документальних стрічок за власними сценаріями. Найвідоміші з них – „Світлячки” (2005–2006) та „Рай” (2006) – здобули низку фестивальних нагород

і стали предметом жвавого обговорення в кінематографічних колах. Про деяких режисерів кажуть, що вони все життя знімають один і той самий фільм. Надія Кошман визначила свою тему ще під час навчання: „мене цікавлять люди, які шукають дорогу до раю. Усі ми намагаємося її знайти, так чи інакше. Людство вийшло з раю і колись має туди повернутися. Але шлях у кожного свій”.

„Світлячки” – зворушлива історія дитячого кохання. Батьки семирічного Сергія (актор Мирослав Білоногий) вирішують зробити в квартирі ремонт і вперше в житті відвозять хлопчика до бабусі. Таким чином глядач отримує можливість побачити село очима міської дитини. Природа, незнайомі люди, тварини – все це дивує і лякає, аж поки не з'являється сусідка Катя (актриса Ірена Кручина) – Сергієва ровесниця, яка стає його провідником у загадковому сільському світі. Жвава, кмітлива, не по-дитячому практична, вона на все має свої пояснення – хай це буде колодязь, де, виявляється, живе водяник, чи стосунки батьків, що постійно сваряться, бо „по-іншому не буває”. Лагідному, мрійливому хлопчині лишається лише коритися цій свавільній білявій мавці, з якою так добре блукати лісовою гущавиною і гратися на зелених луках. (Тут не можна не відзначити чудову опе-

Кадри з фільму „Світлячки”

раторську роботу Олександра Кришталовича, якому вдалося створити дійсно казкову, феєричну атмосферу). Саме з Катрусиної ініціативи діти облаштовують у собачій буді власну хатку (із саморобними полицками й шпалерами з глянцеви́х журналів), котра на короткий час стане їхнім маленьким раєм. Ідилію руйнує мама Каті, що повертається з лікарні після аборту. Заставши в буді голих дітей, що мирно поспули, повісивши сушитися мокрий від дощу одяг, вона трактує ситуацію відповідно до власних понять і, відлупцювавши дочку на очах переляканого друга, забирає її додому. Наступного дня за Сергієм приїжджають батьки. Фінал залишає відчуття світлого смутку. „Діти – мешканці Раю, – каже Надія Кошман, – вони ще недалеко від нього відійшли, вони інтуїтивно знають, як потрібно любити, як одне про одного дбати... у них це відчуття райське. А в нас уже нема“. Саме тому фільм призначено передусім дорослій аудиторії.

Документальна стрічка „Рай“ розповідає про художницю Поліну Райко, яка перетворила на рай власну хату, розмалювавши стіни й стелю унікальними розписами. Фільм побудовано на контрасті. Звичайне, нічим не примітне село Гола Пристань на Херсонщині. По-своєму трагічна і водночас перемісна доля жінки, що постає зі спогадів сестри та односельців – воєнна юність, тяжка фізична праця, чоловік-алкоголік, несподівана загибель улюбленої доньки та ув'язнення сина, що став на шлях батька, життя на мізерну пенсію та врешті – смерть. І разом з тим – світлі, піднесені, нестримно життєрадісні фрески – Ісус Христос, Діва Марія, автопортрети щасливої жінки та її родини в оточенні казкових птахів, звірів і рослин. Тендітні лебеді з довгими вигнутими шиями і величезними людськими очима, химерні риби... Неможливо описати все розмаїття цього незбагненого, казково-прекрасного живописного світу, який дещо нагадує роботи Марії Приймаченко. Про нього, не стримуючи захоплення, розповідає художник Борис Єгіазарян – єдиний серед героїв фільму, що адекватно і позитивно оцінює талант Поліни Райко. В пам'яті односельців вона лишилася місцевою дивачкою, що витратила останні гроші на фарби. Показова думка місцевого священика, котрий дізнавшись про те, що героїня малює, хотів зробити їй замовлення для церкви, але передумав, бо „те, що побачив, було дуже схоже на дитячі малюнки“.

Художник завжди існує в двох реальностях – побутовій і творчій. У фільмі перехід здійснюється символічно – від-

Фото зі зйомок документального фільму „Рай“

чиняються двері звичайнісінької селянської хати, і глядач вмиг підноситься над буденністю, відкриває для себе диво мистецтва – світ, освячений талантом і любов'ю.

Гуманістичну тенденцію в документалістиці підтримує і випускниця Київського університету театру, кіно й телебачення імені І.Карпенка-Карого – Анастасія Харченко. Її дебютна стрічка „Жар-Птиця“ (2005) присвячена відомій львівській художниці й поетесі Уляні Слюсар.

З перших кадрів глядача заворожують сліпучо-яскраві gobelени, живописні полотна та суголосні їм панорами живої природи (вдало схоплені оператором Ігорем Недужком та озвучені чудовою музикою Мирона Блощичака й Оксани Герасименко), а найбільше – жіночі очі, що сяють натхненням і життєлюбством. „Я не могла б, як Гойя, виплеснути на полотна свій розпач, – говорить героїня. – Як лікар лікує людей, так і творчість повинна приносити радість“. Важко повірити, що цій обдарованій художниці, пристрасно-активній, вибухово-життєрадісній, повсякчас оточеній людьми, чогось бракує у житті. Лише під кінець фільму глядач дізнається, що пані Уляна прикута до інвалідного візка.

Дуже важливо, що картина не залишає враження безвиході, викликає безмежне захоплення сильною особистістю й відчуття тріумфу життя, краси й творчості. Особливо запам'ятовуються слова героїні, які могли б стати своєрідним епіграфом до фільму: „Барви життя у нас в душі“.

Героями другого документального фільму А.Харченко „Божичі“ (2006) стали учасники однойменного ансамблю українського автентичного співу. Знімальна група приєдналася до фольклорних експедицій, що їх часто здійснює творчий колектив. Мандруючи по селах, артисти зустрічаються безпосередньо з носіями традиції – вивчають вокальну та інструментальну сільську музику, старовинні народні танці, щоб потім достеменно відтворити все це на сцені. Режисерка добрала дуже гарний, по-своєму унікальний матеріал. Як на мене, в картині „Божичі“ бракує виразного авторського погляду (у порівнянні з першим фільмом Харченко), однак стрічка могла б зацікавити досить широку аудиторію як джерело унікальної інформації.

І тут не можна оминати проблеми прокату. Адже українські режисери нині сходяться на думці, що кіно в нас легше зняти, аніж його показати. Без прокату українське кіно приречене лишатися маргінальним явищем. Так Надія Кошман здобула кошти на зйомки „Світлячків“, вигравши конкурс кіносценаріїв „Коронація слова“, дебют Анастасії Харченко профінансований завдяки президентському гранту та студії „Кінематографіст“. Однак прокат їхніх картин практично обмежується фестивальною аудиторією. А переважна більшість українських глядачів продовжує обирати між уже звичним зарубіжним ширвжитком і старими добрими радянськими фільмами.

Нереалізований Леонід Лиман

► Мистецький Український Рух (1945–1948) навряд чи досягнув би свого значення в історії української літератури ХХ століття, ба може й не був би створеним узагалі, якби не анекдотичний епізод, причетними до якого були два літератори-початківці, чиї прізвища сьогодні майже забуті. Пізнього літа 1945, коли стало відомо, що аліанти передадуть советам Саксонію, включно із

Пляуеном, де була єдина поблизу таборів ДіПі друкарня, що мала українські шрифти, два заледве двадцятилітні юнаки, Леонід Полтава та Леонід Лиман, відважилися на ризиковану авантюру. У час, коли американські солдати покинули місто і туди от-от мали увійти радянські війська, полагодивши вантажний автомобіль, вони зробили наскок на друкарню й триумфально перевезли до Реґенсбурґу скриню зі шрифтами, без яких українська видавнича діяльність була б неможливою.

Як особистості і як письменники, ці два Леоніди були діаметрально протилежними. Екстровертований, без нахилів до інтроспекції, життєво зарадний Полтава легко знаходив собі місце серед людей (в особистому житті це виявлялося в численних дон-жуанівських аферах) та політичних партій, із позицій яких нерідко писав. Його антипод Лиман був стриманий, несміливий, неодмінно самотній, сливе принципово тримаючись осторонь від людей, і на багатьох справах його враження „юродивого, з мозком, поверненим не так, як у нормальних людей“. Полтава писав швидко й багато, раз-у-раз видаючи вірші, оповідання для дітей, історичні романи. Майже всі вони сьогодні забуті; з літературної точки зору недопрацьовані й поверхові, хоча між ними траплялися й речі справді талановиті, як його збірка „Біла трава“ (1963), одна з „найцікавіших книжок української еміграційної поезії шістдесятних років“. Лиман натомість писав неквапливо й мало (кілька десятків віршів, повість „Колгоспники“, „Повість про Харків“), уважно шліфуючи тексти й не поспішаючи їх видавати; навпаки, редакторам не раз доводилося докладати чималих зусиль, аби переконати Лимана передати щось із його творів для друку. Та однак, попри його чисельно мізерний доробок, еміграційні літературознавці вважали Лимана одним „з двох-трьох найкращих поетів його покоління“. Його вірші досі вражають відчуттям неповторного сприйняття світу та дозрілою, вишуканою формою.

Від 1949, коли Лиман перебрався до Нью-Йорку, де десятиліттями жив у мансарді Української Вільної Академії Наук, він ще глибше відступив у тінь, зосередившись на публікації „самвидавного“ часопису „Нотатник“. „Повість про Харків“, – чи не єдиний визначний твір нашої літератури про „ровесників жовтня“, які народилися наприкінці 1910-х і формувалися після розгрому „розстріляного відродження“, у вирі терору, створивши „втрачене покоління“ крайньо обережних, нігілістичних, зосереджених на особистому виживанні людей, – вийшла друком без активної підтримки автора... Восени 2003-го Лиман щез із життя так само тихо й непомітно, як і жив...

Марко Роберт Стех

Леонід Лиман

ПОВІСТЬ ПРО ХАРКІВ

(фрагмент)

► Щодня в голові Бориса народжуються нові проекти, як вийти із скрутною ситуації. Виник останній плян: попрохати дирекцію інституту відрядити його в Західню Україну для дослідження фольклору про експлуатацію польською буржуазією трудящих мас.

...Несподівано і терміново всіх студентів викликано в кабінет профкому. Невеликий кабінет уже був повний, і Борисові залишилося місце лише перед самим столом, бо кожний, чекаючи неприємної несподіванки, тиснувся ззаду, щоб не бути „на очах“. „Закрийте двері“. Запанувала напружена тиша. „Наша пролетарська держава перебуває в капіталістичному оточенні. Щоб бити ворога на його ж території, ми повинні мати сильну авіацію ...“, – так почав невідомий оратор і закінчив пропозицією добровільно, без відриву від навчання, вступати в наспіх організовану авіашколу. Ніхто нічого не сказав і не запитав, кожний боявся навіть поворухнутися. „Чому ви мовчите? Ну, от ви, молодой человек“. І перед Борисовим обличчям з'явилася благальна долоня, на яку він мусів щось покласти. „Оборона, без сумніву, справа важлива і відповідальна. Але, на превеликий жаль, я виїжджаю на працю в Західню Україну, власне в цій справі я щойно повернувся від дирекції. Я там буду в авангарді нашого західнього форпосту, відбиваючи зазіхання світової буржуазії“.

Ця вимушена візита особливо вразила і налякала Бориса. Він ішов довгим коридором, не знаючи, куди йти і де зупинитися. Обурення падало на все, що мало зв'язок з ім'ям Марії. Хай тільки знову з'явиться в його кімнаті Маріїна мати: він їй докаже і викаже. „Я жбурну тобі в обличчя, ідеологічно витримана жінко, весь неспокій за неминучу втрату дівчини, яка завжди приходила до мене в платі пушкінської Тетяни Ларіної. Тільки довідаюся, коли ти їдеш, я на прощання приготую тобі сюрприз“.

Півсвідомо Борис прискорює крок, нервово стискає кулак. Здається: ось вона іде. Жінка. Самовдоволенна й щаслива. Ні, її немає, і добре, що її тепер немає. При повороті на пер-

ший поверх у стіні велетенське люстро. Борис оглядається: каруселя облич, кольорів; руки, голови, черевики наближаються і віддаляються. Ніби хтось когось ловить. Треба на кожному кроці остерігатися і уникати.

Надворі меншає снігу. Місто пожирає його далеко швидше, ніж спокійне поле. Минула п'ята година, із Держпрому посипалися люди. Вони щасливі, бо ніколи не мають вільного часу. Постійна затурбованість, як лік, паралізує неминучі турботи. Власна квартира лише як вузлова станція, де треба пересісти на інший потяг. Люди повертаються з праці в Держпромі, щоб потрапити на курси перепідготовки чи протилетунської оборони, щоб іти на політбесіди чи виконувати громадські навантаження.

Почекайте, „визволєні“, вам ще колись відплатять. Голос диктора радіостанції „Комінтерн“ бринить обережно і чесно. Латвія, Литва, Естонія прохають прийняти їх у сім'ю народів Радянського Союзу. Остання пісня про молодість: „И все же я буду моложе, чем в юности был мой отец“. Потім диктор говорить, що червонофлотці прохають проспівати пісеньку Дженні. Мила фільмова дівчино Дженні, тебе хтось дурить, наш уряд хоче, щоб ти поєдна-

ла людську душу з передовицями „Правды“ і брошурками Партвидаву. Але вони помилились! Людина тільки тебе помітила. Відповідь на запитання: невірні говорити безвірник, бо міжнародна робітничка класа вірить у перемогу комунізму у всьому, отже новий термін: безбожник, і тому ми, радянські громадяни, всі безбожники.

„Шевченко і Чернишевський“, „Шевченко і російська література“, „Шевченко і робітничий клас“. Наука розвивається зигзагами, наша наука зокрема любить актуальність і моду. Ось вам обличчя життя: нові видання книжок, наукові інститути Харкова, катедри, молодь, що вчиться.

Настороженість. Борис прислухається і чує на сходах кроки Маріїної матері. Павза. Тихо. Кроки на східцях наближаються.

„Бачите, я вам уже й двері відчинив. Заходьте. Добрий день. Дякую, дякую. Ви, здається, любите несподіванки. Я приготував вам несподіванку“. Павза. „Чого це ви сьогодні такі байдужі і без настрою? Так, слухаю. Все пропало? Абсолютно все? Це так говорите ви, а по-моєму я ще можу поїхати. Так... Анкети, перевірки, перепустки ускладнюють справу, але ж ми всі прагнемо вдосконалення суспільства і любимо кришталеву чистих людей, тому гніватись, я думаю, немає чого. От ви знову

таки своє! Тоді дозвольте запитати, за чим ви до мене знову прийшли? Дивуетесь, що я навмисне не хочу вас розуміти! Мені навіть не хочеться називати вас на ім'я, лише на „ви“. Чому? А тому, що ви можете існувати лише в множині, що ви відразу все: Турксиб, прикордонники, Палац піонерів, більшовичка. Звичайно, я вас не у всьому розумію, бо ви ультрарациональна матеріалістка. Ні, я вас слухаю, навіть уважно. Ви мене будете вчити? Ви мені читатимете мораль? Мені? Дуже приємно! Вірність, почуття обов'язку, любов, родина етика, шляхетність – це вічні проблеми, але також матеріал для демагогії. Ось, будь ласка, підійдіть до цих книжок. Ось так. Здається тут. Зараз. Сто сімдесят один. Сто сімдесят три... Є! Будь ласка, читайте. Ні, ні, лише звідси. Читайте вголос. „...що родині і братні почуття – річ умовна ... родичами можуть бути ті люди, в яких є спільні погляди на сучасність..., а не спільність крові. На цю тему з Та-нею...“ Ага, вже все. Ви спантеличені? Ні? Не говоріть дурниці. Але дивіться, написано: „шосте доповнене і виправлене видання“. Кажете, що я займаюся агітацією, строю лише дурня і тому вас не здивував. Пробачте, я вас перебив, ви хотіли щось сказати. Цікавлюсь. Ви говорите зворушливо і широко, але звідки ви взяли, що я з Марією, тобто з ва-

Говорити чи перестати?

Таня Мальярчук. Говорити.
Харків, Фоліо, Сер. „Графіті”,
2007, 187 с.

» „...це книга, яка виникла не з потреби писати, а з потреби говорити. Говорити по-іншому і до іншого”. Так сказано в анотації. А анотації, як відомо, пишуться для тих, хто зник їм не довіряти. Так що будемо прискіпливі і спробуємо ці фрази вивирити „на зуб”.

Зараз, через три роки після блискучого прозового дебюту Тані Мальярчук можна казати з певністю, що вона в українській літературі належить до тих, хто інтригує. Ну, з блискучими дебютантами таке трапляється, але досить двох-трьох наступних невдалих книжок, як напруга очікування спадає, аж поки не згасне остаточно, затагуючи автора в підземелля димного сублітературного чистилища. Бо у всьому, як пам’ятаємо зі шкільних уроків естетики (якщо в кого такі були), важливе чуття міри й ритму. В одному з не дуже давніх інтерв’ю Мальярчук зізналася, що не певна, чи взагалі ще коли-небудь щось напише, аж ні – пише регулярно, по книжці на рік. Після дебютного „Ендшпілю Адольфо...”, від якого всі аж захлинулися суперлятивами (заслуженими, що там казати), була трохи слабша „Згори вниз” – доволі прозора історія усамітнення і смерті, з добрячими домішками горору і психоаналізу. Найбільше було шкода, що цілком втратилося письмо, чудне і стихійне, завдяки якому „Ендшпіль Адольфо” досягав мало не гіпнотичного ефекту. Але нічого. Наступна книжка – „Як я стала святою” – знов спричинила запаморочення, але поєднане вже не так з гіпнотичним похитуванням у такт нерівної пульсації тексту, як із шквалом (літературних і інших) ремінісценцій, ураганом уяви і кількома ніби переписаними навспак „вічними” сюжетами. Тому я геть не знав, чого чекати далі.

„Говорити” подобається вже самою обкладинкою приємного шоколадного кольору, з репродукцією старої поховклої фотографії, такою ж заховклою алюмінієвою ложкою і крайцем хліба (нетиповий для видавництва „Фоліо” зразок доброго смаку в оформленні). Подобається початок першого оповідання („Хвіст”) – принаймні мені він страшенно заімпонував і нагадав грайливий гротеск

» щою дочкою, рано чи пізно маю одружитися? Кажете, така залізна і невблаганна логіка життя. Але тепер є і ось яка логіка, сміливіша і не реакційна. Тільки на цей раз треба читати догоридрига, щоб не інтригувати. Спочатку тут: „...в формі одруження, яке в нас ще, на жаль, існує”. А тепер починаємо звідси:

– Такі дівчата, як ви, дуже рано одружуються.

– Можливо, але я ще не збираюся будувати моє родинне щастя. Особливо у формі одруження, яке в нас ще, на жаль, існує.

– Чудесні слова! Їх завжди почуєш від дівчини ваших років.

„Це так має мислити людина передового комуністичного світу. Що? Чому я не боюся так говорити? А тому не боюся, що ми в кімнаті лише удвох і що я неодмінно разом з Марією їду в Західну Україну, так що від мене ви ніяк не відчепитесь, а на такій близькій відстані не відважиться показати на мені свою революційну пильність. А чому дурниці говорю? Інколи неможливі речі стають легко і дивно доступними. Мені спершу від’їзд теж здавався складною справою. Я мав намір звернутися до директора інституту і прохати відрядження, але на другий день мої університетські товариші ввели мене в склад дослідницької експедиції, яка вивчатиме фольклор Західної України і Закарпаття про те, як пани і капіталісти експлуатували трудящих. День виїзду вам, думаю, можна міняти, так що легко можете пристосуватися до дня виїзду дослідницької експедиції. Чого ви байдужі, ватяні? Чого я їду? І після такого тероризування мене ви ще відважуєтесь питати, чого я їду? Хочете уточнити, бо на вас лежить моральна відповідальність за дочку? Дивно. Почекайте, але ж у Радянському Союзі, здається, й до цього часу батьки не відповідають за дітей, а тим більше навпаки. Цікавляться? Краще б тоді уже й не цікавились! А тому, що так написано, і взагалі мусимо користуватися здобутками пролетаріату. Але повертаюся до теми: я не знаю мети вашої візити, але думаю, що в зв’язку з моїм революційним рішенням ви заспокоїтесь і не будете мене більше турбувати. Ви так підозріло дивитесь? Ну, гаразд. Наші основні переговори закінчено. Тепер можна включити репродуктор: „...авали статтю „Москва – колиска світового пролетаріату”. Комуністичне вчення – в маси. Потім пісня: „На карнавалі, во мраке ночи вы мне шептали: люблю вас очень...” Не маєте часу на такі розкоші? Добре, але не говоріть, чим ви зайняті. Так ви й досі мало що розумієте? Але запам’ятайте,

що тепер так просто не відчепитесь. Всього найкращого...”

Пішла в відчинені двері. Ця жінка ще зовсім молода. Навіть з першого погляду не віриться, що вона Маріина мати. Можливо, тому я з нею так вільно поводжуся. І дивно, що за короткий час знайомства стерлись ознаки штучної офіційності у взаємовідносинах.

На столі списані папери, чорновик, вирізки, підкреслення. „Соціалістична Харківщина”, „Шевченко і робітничий рух”, „Шевченко і Чернишевський”, „Шевченко і релігія”....

Люди в Харкові, наче риби, що плавають у каламутній воді. Потрібно великого землетрусу, щоб захитати довголітній радянський традиціоналізм життя. На календарі меншає дат. Багато говорено і бачено. Зударяються характери і принципи, наростають конфлікти. Було багато потисків рук і усміхів. Знову до Бориса прийшла Марія. „Ти живеш у непоганій кімнаті, Борисе. Борисе, де тепер демонструється „Большой вальс”? Що з тобою, Борисе, чого ти мовчиш? Ти дійсно віддався науці. Що ти говориш? Повтори ще раз! Дурень! Як тобі не соромно так говорити!? Я можу піти геть. Ну, добре, тоді я мовчатиму”.

... „Шевченко і світовий пролетаріат”, „Шевченко і релігія”. Лише завдяки перемозі трудящих мрії Шевченка стали дійсністю. Радянська влада поставила науку на рейки марксизму...

„Борисе, а чим пояснити... Борисе, ти слухаєш? Чим пояснюється, що, опираючися довгий час, тепер ти з таким ентузіазмом збираєшся в дорогу?” „Є дві головні причини, з яких...” „Борисе, ти ж не на лекції і не на екзамені”. „Не перебивай. З яких оповім одну: найкраща можливість уникнути, як каторги, по закінченні інституту відрядження в найглухішу провінцію, це аспірантура. Я забуваю все, мені стає ніщо непотрібним, коли уявляю той час, як студентська аудиторія слухатиме мене. Ти бачиш, як студенти люблять професора Іванова? Маріє, чого ти так підозріло дивишся? Не перебирай звички своєї матері”.

Несподівано і блискавично Марія злетіла з крісла: „Ах ти, сволоч! Негідник! Ти забуваєш усе: аспірантура. Це все жалюгідне... Ти думаєш, що ось ці папери щось варті. Їх ось так, так, це майбутній попіл...”

Під стіл полетіли Борисові зошити, конспекти, вирізки, книжки.

„Ось так, я все це затопчу, спалю”, – випалила Марія і замовкла...

попередньої книжки, якийсь спалах на кордоні між інфантильністю і шаленством: „Я хотіла би мати хвіст. Але не такий, як у відьом, а такий – справжній. Справжнісінький хвіст. Як то є у коней. Я би хотіла мати конячий хвіст. Великий, пухнастий, розкішний (...) Головне – щоб я могла ним рухати так, як це роблять коні. Так, як я рухаю своїми чотирма людськими кінцівками“. Хвіст – як метафора карнавального існування, така собі раблезіанська топіка, новий орган письма на протидію всіляким ідеологічно вимученим фалічним концепціям, які вже давно нагадують інтелектуальні почварки напівзабутого призначення. Чому б і ні?

Але ні. Шкода – текст не пускається в сподіваний чвал, карнавал відмінено, і пишно розпушений на початку хвіст безсило повисає. Натомість маємо декілька розказаних від першої особи історій „просто з життя“: 1) про загибель дівчини, 2) про складні стосунки в сім’ї, 3) про загибель дівчини на тлі складних стосунків у сім’ї, 4) про куріння і обгризання нігтів, 5) про зраду і нещасливу любов, 6) про конфлікт села і міста, 7) про бабу, яка без кінця переповідає своє тяжке життя, не лишаючи онуці шансу на хоч якийсь власний сюжет. Це і є розділ „Голоси“ – нарочито різнобійні сповіді, які, хоч іноді переплітаються, але ніяк не складаються в злагодженому поліфонію. Хтозна, може, в тому і є пафос книжки: таке собі пересідання з одного купе до іншого, слухання все нових і нових історій, своїх і чужих, які лише тимчасово змінюють господаря? І може бути шкода, що карнавальну метафору поступово замінює інша – родимка, знак невідворотного, печатка, яку ставлять любов і смерть: велика („якась неприродна!“) брунатна родимка на шії у дівчини, що потрапила під коле-

са авта; хлопець, виснажений тяжкою любов’ю, стає родимкою на шії своєї коханої.

На цьому, власне, „голоси“ затихають, і дві інші частини є ніби додатком до цього „титульного“ розділу. У блоці під назвою „Замагурка“ – кілька історій з життя повоєнного галицького села, які витворюють досить виразний наскрізний сюжет, розбудований довкола двох героїв – Леся й Ваньки, чоловіка й дружини, надламаних щойно відгрімлюю війною. Замагурка – це замкнений світ, Макондо і Острів Пінгвінів у якійсь гуцульській топографії. „Через два роки після того, як повернулася Ванька, у Замагурці стало остаточно відомо, що чужини не існує (...) Виявилося, що за селом є ще одне село, а за тим – ще одне, таке ж саме, і люди там такі ж самі, і їхні діти, і їхні подвір’я“. Чи б тіні не мелькали у цьому фрагменті тексту – Маркеса, Анатолія Франса чи, наприклад, Леся Мартовича – все лишається якимось розхристанним і незавершеним, схожим на начерки майбутнього роману.

І я загалом не проти, щоб із цього коли-небудь вийшов роман, але поки що замість розв’язки маємо третю частину під назвою „Батарея Муравйова“ (чи то пак „Муравьова“, як стараннями видавництва „Фоліо“ написано на титульній сторінці). Виявляється, що на честь цієї батареї називалася вулиця, на якій в дитинстві жила оповідачка (спочатку подумалося, що це той самий Муравйов, який воював проти українських студентів під Крутами, але ні, ні). Так чи інакше, в розділі йдеться не про те. Всі десять коротких текстів, які тут зібрані – це історії дозрівання, густо інкрустовані реаліями пізнього „совка“ і ранніх дев’яностих. Уже на самому початку маємо їх потужний перелік, такий собі пострадянський коан: холодильник „Донбас“, пральна машинка „Золушка“ (така була й у нас), телевізор „Рубін“ (у нас – „Кварц“), пілосос „Вітязь“, міксер „Богатирь“, магнітофон „Карпати“. До цього можна додати: дитячий універмаг „Барвінок“, романи Оксани Іваненко, велосипед „Зайчик“, загальні зошити в чорній обкладинці, „Пупсік децкій с адьожками“ (хто знає, той знає), перші відеокасети і саморобний оцет. Ось тобі прями́й шлях „до серця читача“. Я хоч і не мив у ванній пляшки з-під пива на потреби домашнього оцтового виробництва, але само, як, ясна річ, не грав у гумку, як також вчився плавати у шкільному басейні з перехлорованою водою і вічно крижаним душем. Опа! – кажу я. – Це ж про мене. І миттєво стаю „зразковим читачем“. От тільки я, певно, все-таки не зразковий читач,

бо мене щось дедалі більше турбує цей смак до мемуаристики в наймолодшій українській літературі. Якось воно дивно. Може, дійсно, ці гіркі пострадянські дні – то такий баласт пам’яті, який треба якомога швидше скинути (бо про ностальгію тут навряд чи може йтися)? Про те, що все це через брак свіжих ідей, якось не хочеться думати. Хоча цілком можливо, що так воно і є.

Тут би годилося якось підсумувати, але не знаю навіть, що й сказати. Ніби стояв в одній із уже призабутих нами всіма черг за оцтом, зошитами чи „пупсіками в адьожках“ і слухав, хто що розповідає. І щось, ясна річ, зачепило, але більшість почутого – влетіла та й вилетіла. А може, так і має бути з книжкою, яка виникла „не з потреби писати“? Їй-бо, не знаю. Але прочитати її, думаю, все-таки варто. Хоча б заради одного оповідання – „Смерть, якої нема“:

„Тато мовчки стояв біля дверей у своїй чорній куртці, яка завжди пахла нафтою і нафтопродуктами. Похмурий і невдоволений, як хижак, якого примушують відчувати вину за роздерту антилопу.

Він ніколи нічого не вмів „по-людському“.

Особливо – плакати, коли хтось вмирає, і любити, коли хтось ще живе“.

Остап Сливинський, Львів

Одна за всіх

Леся Степовичка. Шлюб із
хулем пільзенського пива.
Дніпропетровськ, „Ліра ЛТД“,
2007, 304 с.

➤ Ми змалку звикли до вислову „Один за всіх – усі за одного“. Вислів – висловом, а як насправді у житті? Чи справджується задеклароване? Тут можна багато говорити, а мало слухати. Краще перейду до прикладів. До прикладів ➤

» літературних. Читаю оце роман Лесі Степовички „Шлюб із кухлем пльзенського пива“. Хто не читав, а має себе за знавця літератури, мусить прочитати. Інакше, то його проблеми.

Ми всі читаємо про іноземні борделі і про наших „Наташ“ /вірніше „Наталок“/ у тих борделях. Читаємо про борделі, а пишемо про „польові дослідження із сексу“. Бо це і модно, і „просунуто“, і „касово“, та й наша духовна сфера вся на послугах у нижньої частини тулуба. А доля „Наташ“ мало турбує і політиків – депутатів Рад усіх рівнів і президентів, одного з яких героїня роману Степовички називає „мурлом“. А що духовна еліта нації? П.Загребельний написав роман „Юлія“, запросив до самогубства чоловіків усіх категорій, але ніхто не відгукнувся. Мабуть, про жіночі проблеми має писати таки жінка. Писали трохи й жінки. Але писати – мало. Треба ще „дістати“ читача. Така майстриня, що „дістала“ читача, таки знайшлася, написавши роман „Шлюб із кухлем пива“. Ця майстриня – Леся Степовичка.

Правда, в романі не йдеться про борделі і про „Наташ“. Ідеться про жінку, яка шукає щастя в Європі. Не всі з цих шукачок потрапляють до борделів, то й Мар'яна – героїня роману – не поділяє долі „Наташ“. Її доля інша: пристойні шлюбні відносини. І на них клінула Мар'яна, одружившись із берлінським барменом. Вона інтелектуалка, що якоюсь мірою рівнозначно з феміністкою. І вскочила, як той каже, вище халая. Два різні світи і дві різні ментальності не так легко поєднати. Інтелектуалка і господар бару – це речі несумісні навіть у межах однієї національності. А шлюб Мар'яни з „кухлем пива“ додав до цієї несумісності ще й національну несумісність переможців та переможених. Переможці – жebraки-українці (в Європі – „руські“), переможені – забезпечений німецький середній клас. Тут точок для нестикування більше ніж досить. І знову ж приказка свідчить: „Ситий голодному – не вірить“. І Мар'яна, хоча й пізно, а таки доходить думки, що „краще бути бідній у бідній країні, ніж бідній у багатій країні“.

Мар'яна не зазнала „свободи“ червоних ліхтарів, але доля зводить її і з київським сутенером Владіком, і з „бізнесменами по соловецьких поняттях“, і з іншими емігрантами. Отже, цей роман не про одну особу – це роман про всіх емігрантів четвертої хвилі. І доля „Наташ“ у ньому чи не найсуттєвіша. Хоча сказано про цих „паріїв свободи“ нібито й небагато, але сказано і побажано їхнього повернення „назад додому з борделів, з панелей, з нічних вар'єте, щоб більше

не корилися сутенерам-владікам, а народжували дітей на батьківщині“.

Роман, як тепер кажуть, „знаковий“. Він легко читається. Це не детективний трилер, але структуру має подібну: події розгортаються впродовж усієї оповіді, а в останніх розділах – розв'язка. Останні сторінки роману важко читати без сліз, хоча там не діється нічого трагічного: людина повертається додому, а читача тягне на слюзи. Роман буде перевидаватися і перекладатися. І якби ми мали людських, а не мафіозних гуманітарних керівників, він увійшов би до шкільних програм, щоб сутенери-владіки не похвалялися, що в них добре працюють київські школярки.

А Лесі Степовичці – одній за всіх – треба подякувати за написану кров'ю серця річ.

Святослав Караванський

Чехи на півдні України

Світлана Волкова. Чехи на півдні України (друга половина XIX – перша третина XX століття), Сімферополь: Антіква, 2006, 160 с.

» Монографія дисертації молодого кримської вченої є першим в Україні комплексним дослідженням з історії чеських поселень у Криму, перші з яких засновано 1861 р. Виклад, що ґрунтується на архівних та літературних джерелах, простежує хід переселення чехів та заснування власне чеських сіл у Криму, оцінює соціально-економічні та національно-політичні передумови міграції з чеських земель (малоземелля, незадовільне положення чеської нації за високого рівня самосвідомості), описує культурно-освітнє життя чехів Півдня України. Монографія визначає роль видатних чехів, що жили тут (напр., Владислава Шкорпіла, який керував Керченським музеєм старожитностей, де, зокрема, зібрав колекцію античної червонофігурової кераміки з Пантика-

пейського городища, яка має світову вартість). У дослідженні перераховуються всі чеські поселення Таврійської та Херсонської губерній (сучасні АР Крим, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська обл.).

Книгу обмеженим накладом усього 300 примірників видано в Криму українською мовою. В книзі допущено ряд помилок, пов'язаних, мабуть, із недостатнім опануванням літературною мовою редактора видання, та неточності, пов'язані з відтворенням чеських власних імен українською мовою.

-воп-

Чехи в Криму

Чехи в Криму. Очерки истории и культуры. – Сімферополь, Антіква, 2005, 182 с., 60 іл.

» Книга стала четвертим виданням із серії „Історія, культура та традиції народів Криму“, заснованої в 2004 р., і вийшла двома мовами – російською та чеською – зусиллями Кримського етнографічного музею та Кримського культурно-просвітницького товариства чехів „Влтава“. Окрім статей про минувшину, традиції

та культуру кримських чехів, великий інтерес представляє розвідка про історію римо-католицької церкви в Криму та долю будівництва молитовного будинку в Богемці (нині – село Лобанове Джанкойського району) всупереч наступу Російської імперії на католицьку церкву. Привертає увагу також публікація унікального документу – історії переселення чехів до Криму та заснування Чехограда (нині – село Новгородківка Запорізької обл.), написану місцевим учителем Йосифом Непрашем в 1908–1909 рр. безпосередньо зі слів перших поселенців. Ще один документ – список „столу іноземно-підданих Таврійського губерньського правління за 1914–1917 рр.“, де з-поміж 239 чоловік виокремлено 36 австрійсько-підданих чехів.

-воп-

„В історії завжди є вибір. Від тодішньої російської диктатури можна було очікувати розвиток у напрямку лібералізації режиму. Можна було уникнути тих страшних подій. Про це варто пам'ятати і тепер, тому нині важливо, наприклад, за кого віддаємо голос під час виборів.“

Мирослав Попович